

მაია იანტუელიძე

ლინეზუღებათა სისტემა
ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკასა
და მხატვრულ შემოქმედებაში

გამომცემლობა ინჟინერა
თბილისი

რედაქტორი
პროფესორი ღავით გოცირიძე

რეცენზენტები:
პროფესორი თამარ შარაბიძე
პროფესორი იაგო კაჭკაჭიშვილი

დამკაბადონებელი
ირინე სტროგანოვა

გარეკანის ფოტოს ავტორი მიხეილ ზანდუკელი
ფოტო დაცულია გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული
ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში.

ISBN 978-9941-31-425-4

© მაია იანტბელიძე, 2022

ვეუძლენი

მამის, გივი.იანტბელიძის, ხსოვნას

წინასიტყვაობა

მაია იანტბელიძის წიგნი – „ღირებულებათა სისტემა ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკასა და მხატვრულ შემოქმედებაში“ ნოვატორული სამეცნიერო ნაშრომია; მასში თავმოყრილია დიდი მწერლის პუბლიცისტური შემოქმედების განმსაზღვრელი ყველა თემა: „პიროვნება და თავისუფლება“, „ეროვნული და სოციალური მოტივები“, „რაინდული სულის აპოლოგია“, „მთის სარწმუნოების ფენომენი“, შეხედულება ქრისტიანობაზე, ეთნოგრაფიული წერილები, მსჯელობანი ზოგადად ენის, მათ შორის – სამწერლობო ენის შესახებ, ვაჟა-ფშაველას ლიტერატურულ-ესთეტიკური აზროვნება, მწერლის დამოკიდებულება სწავლა-აღზრდის საკითხისადმი, მისი აზრი სატირასა და იუმორზე, დაბოლოს, „ვაჟა-ფშაველას უცნობი პუბლიკაციები“. ეს ის მასალაა, რომელიც მწერლის მთელ პუბლიცისტიკას მოიცავს. სწორედ ამ კუთხით ვლინდება ნაშრომის ნოვატორობაც – ის არის ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკის ყველაზე მეტად სრულყოფილი ანალიზი. ავტორის მიერ ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტური შემოქმედება დაყოფილია თემებად, თითოეული თემა რამდენიმე წერილს აერთიანებს. აქ ახსნილი და განმარტებულია ვაჟას აზროვნების წარმმართველ მიზეზები, მისი მსოფლხედვის ნიუანსები, მწერლის მხატვრული ხედვა თუ საკითხისადმი რეალისტური მიდგომა, რისთვისაც მოშველიებულია პრობლემატიკასთან დაკავშირებული მხატვრული პროზა და ლირიკა.

ამ წიგნის ავტორი პირველი მეცნიერია ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკის ერთ მწყობრ სისტემად წარმოჩენის თვალსაზრისით. ვერ ვიტყვით, რომ ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკა მანამდე არავის განუხილავს. მაგრამ ეს, რა თქმა უნდა, არ არის მწერლის მთელი პუბლიცისტიკის ანალიზი. სხვა ავტორებთანაც, ბუნებრივია, გვხვდება მსჯელობა სხვადასხვა კუთხითა და მიმართებით, ძირითადად, ერთ არჩეულ თემატიკაზე კონცენტრირებით, მაგრამ ვაჟა-ფშაველას ასე ერთად თავმოყრილი პუბლიცისტური წერილების ანალიზი, თემატიზაცია, რაც შეიძლება სრულყოფილად შესწავლილ-განხილული, უაღრესად საინტერესო და ფასეული დასკვნებით, მხოლოდ ამ წიგნშია მოცემული. აქედან გამომდინარე, – „ღირებულებათა სისტემა ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკასა და მხატვრულ შემოქმედებაში“ – ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკის პირველ სახელმძღვანელოდ უნდა მივიჩნიოთ.

მოცემული ნაშრომის შეფასებისას მთავარია, რომ ავტორმა შეძლო ერვენებინა ძირითადი რამ – როგორ მიჰყვება ვაჟა-ფშაველას პოეტურ შემოქმედებას მისი პუბლიცისტიკა, მიუხედავად გამოხატვის ხერხების განსხვავებულობისა. ორივე მათგანში ერთი დიდებული მწერლის „ლინგვოპერსონა გვიმზერს, რომელშიც... დაბალანსებულადაა შერწყმული აზროვნების ორი სხვადასხვა, ლოგიკური და გრძნობად-ემოციური ნაკადი“.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ წარმოდგენილი ნაშრომი საყურადღებო მონოგრაფიაა არა მხოლოდ სოციალურ მეცნიერებათა სპეციალისტებისთვის, ასევე სხვადასხვა სამეცნიერო დისციპლინის, უპირველესად – ფილოლოგიის დარგის წარმომადგენლებისა და სწავლების სხვადასხვა საფეხურის სტუდენტებისთვის.

შესავალი

შეიცვალა სოციალურ-პოლიტიკური პარადიგმა: დაინგრა საბჭოთა კავშირი და მასთან ერთად შეფასების კრიტერიუმები, მოხდა ღირებულებათა პრინციპული გადაფასება, სრულიად ახლებურად გაიაზრეს მწერლისა თუ პიროვნების უფლებები. შეიცვალა პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობის კომუნიკაციური ველი, ინფორმირების არხები. ლიტერატურა, როგორც მასკომუნიკაცია და როგორც საზოგადოებრივი ცნობიერების ჩამოყალიბების ინსტიტუტი, ჩაანაცვლა მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებმა, რის გამოც შეიცვალა ესთეტიკური კრიტერიუმები. ინფორმაციის ადრესატად ფართო საზოგადოების აღიარებამ გამოიწვია კომუნიკაციის სტილისტური რეგისტრის შეცვლა, რაც დაბალი გემოვნების ადრესატზე ორიენტირდა. მასის მდარე მოთხოვნამ შეცვალა, გაამარტივა გამოხატვის ფორმები. კომუნიკაციური სივრცის შეცვლამ შეცვალა დამოკიდებულება ავტორსა და მკითხველს შორის, შესაბამისად, შეიცვალა კოდი – ტექსტი (ლიტერატორისთვის ესთეტიკური კოდი პრიორიტეტული, ჟურნალისტისთვის – ინფორმაციული. პუბლიცისტიკისთვის დამახასიათებელი სპონტანურობა ქმნის კლიშეებს. რაც შეეხება მწერლის სიტყვას, მას აქვს ესთეტიკური ფუნქცია, ის არასდროსაა შემთხვევითი).

ახალი ესთეტიკური პარადიგმისთვის უნდა მომხდარიყო ახალი ენობრივი გემოვნების ჩამოყალიბება. ამ ვითარებაში

აუცილებელი გახდა ისეთი მაგალითების მოძიება, რომლებშიც ავტორი კი არ დადის მასობრივი ადრესატის გემოვნებამდე, არამედ მასობრივი მკითხველი აჰყავს მაღალ დონეზე. სწორედ ასეთი შემოქმედია ვაჟა-ფშაველა, რომლის პუბლიცისტიკა ნათელი მაგალითია იმისა, რომ მწერალმა კი არ უნდა გაამარტივოს ენა, არამედ პუბლიცისტურ-ლიტერატურული ენის ფორმირებას შეუწყოს ხელი.

თითოეული ადამიანი კომუნიკაციის პროცესში იცვლის სტრატეგიულ როლებს. იგი ხან მკითხველია თუნდაც, ხან მსმენელი და ა.შ. ამ ფუნქციებს აქვს თავისი გამოხატვის ფორმები. ვაჟა-ფშაველა გვევლინება, როგორც მწერალი, როგორც პუბლიცისტი, როგორც ადამიანი. ეს მხარეები ურთიერთქმედებს ერთმანეთზე. სწორედ ამან განაპირობა ინტერესი ჩვენი სადისერტაციო პრობლემისადმი.

ეს თემა იმიტომ ავარჩიე, რომ ვაჟა-ფშაველას საშუალებით ჩვენ შეგვიძლია გავაანალიზოთ თანამედროვე მედიაში მიმდინარე პროცესები. ვაჟასდროინდელი კომუნიკაციური სივრცე ჩვენს თანამედროვე სივრცეზე ზეგავლენას ახდენს, ეს ერთიანი პროცესია. გენიალური ადამიანის შემოქმედების შესწავლა ამ კუთხით საშუალებას მოგვცემს, შევითვისოთ ესთეტიკური და ინფორმაციული ასპექტები და თანამედროვე მედია გადავარჩინოთ სტერეოტიპიზაციისაგან. პუბლიცისტიკის ტრადიციების გაანალიზება პრიმიტივიზაციისგან, ესთეტიკური ანარქიისგან გაარჩენს ქართულ პრესას.

როცა მწერალი თავის თავში აერთიანებს მაღალი გემოვნების პუბლიცისტსა და ლიტერატორს, ეს განსაკუთრებული შემთხვევაა. ამიტომ მისი ზემოქმედების მექანიზმების შესწავლა მნიშვნელოვანია.

ვაჟა-ფშაველას, როგორც მწერლისა და შემოქმედის სიდიდეზე იმდენი რამ თქმულა, რომ ძნელია რამე დაამატოს კაცმა. «ვაჟა არ იყო ლამაზი, არც მოხდენილი, იყო ახოვანი.

მთელი ფიგურა არქაული. იგი კი არ დადიოდა-იზღაზნებოდა, როგორც პერალდიური ნადირი. და ფსევდონიმი კი ცოტას ამბობს? – ვაჟა-ფშაველა, – ამ მაგარ სიტყვაში და უფრო ა-ნით დაბოლოებაში სჩანს დედამინის ძალა... მისი გაქანება ჰორიზონტს როდი საჭიროებს. ვერტიკალურად იწვის მისი სტრიქონი: რიყიდან-ლურჯ კლდემდე. ეს არის მისთვის სიმტკიცის ორი პუნქტი...” [1, 379] ულევნი წიგნის პოეტიკა ვაჟა, შეუდარებელი და უკვდავი. „რუსთაველის შემდეგ ჩვენ ასეთი... პოეტი არ გვყოლია“ – უთქვამს ილიას. მისეული ეს განსაზღვრა ალბათ არც არასდროს იქნება სადავო.

ჩვენი წინამდებარე თემის საკვლევი საგანია ვაჟა-ფშაველას ღირებულებრივი სისტემა მისი მხატვრული შემოქმედებისა თუ პუბლიცისტიკის გათვალისწინებით, ერთი და იგივე პრობლემატიკა, თემები, ერთი მხრივ, როგორია ვაჟა, როგორც პუბლიცისტი, მეორე მხრივ – მწერალი. როგორია ამა თუ იმ მოვლენის ჟურნალისტური თუ მწერლური შეფასება. უნდა შევადაროთ ორი განსხვავებული მსოფლალქმა, ორი ტიპის აზროვნება (პუბლიცისტიკაში ნაკლებად მუშაობს გამოხატვის ის ხერხები, რომლებიც მხატვრულ შემოქმედებაში გამოიყენება, თუმცა ამ ორი, ლოგიკური თუ სახეობრივი, აზროვნებიდან ერთი ხშირად დომინანტია). შევეცდებით, წარმოვაჩინოთ, როგორ ვლინდება ან როგორ ამთლიანებს ამ ორ სხვადასხვა, ლოგიკურსა თუ გრძნობად-ემოციურ, ნაკადს ვაჟა-ფშაველას ლინგვოპერსონა და როგორ ხდება მათი შერწყმა მწერლის მსოფლმხედველობაში.

კომუნიკაციის ფორმებია ლიტერატურაცა და პუბლიცისტიკაც, თუმცა სხვაობა მათ შორის საგრძნობია გარკვეული ასპექტების მიხედვით, იქნება ეს სპონტანურობა და დროში შეზღუდულობა (სინქრონულობა, მინიმალურ დროში ინფორმაციის მაქსიმუმის გადმოცემა), რაც დამახასიათებელია კლასიკური მასმედიისათვის, ორიენტირებულობა გარკვეულ

სტანდარტებზე თუ სიტყვის კულტურასთან დამოკიდებულება. ლიტერატურაც, როგორც მასკომუნკაცია, გათვლილია მასობრივ ადრესატზე, მკითხველის დიდ რაოდენობაზე და მისი პროდუქტიც, კოდი, ტირაჟირებულია (ტექსტი). თუმცა ეს უკანასკნელი, საგაზეთოსგან განსხვავებით, ინდივიდუალური, დამუშავებული და ავტორიზებულია. ლიტერატურასაც, როგორც მასობრივი კომუნიკაციის ნაირსახეობას (პერსონაჟების ქცევა, ურთიერთობები), აქვს თავისი განსაკუთრებული ფუნქცია. ის ასახავს რა ეროვნულ მენტალობას, ამკვიდრებს ზოგადადამიანურ ღირებულებებს ჩვენს ცხოვრებაში. ეს მასობრივი ზეგავლენაა, ტექსტი აკავშირებს მწერალს (ადრესანტსა) და საზოგადოებას.

რაც შეეხება ჟურნალისტიკისა და ლიტერატურის ურთიერთმიმართებას. ჟურნალისტიკა აფართოებს მწერლის თვალსაწიერს, არკვევს მიმდინარე პროცესებში. ცნობილია, რომ ემილ ზოლა დამწყებ მწერლებს პრესაში აქტიურობას ურჩევდა, რადგან ჟურნალისტიკა, როგორც თვით ცხოვრება, გვთავაზობს თემებს, გვიხვეწს სტილს და კარგად გვარკვევს მოვლენათა არსშიო. ასე რომ, ჟურნალისტიკა ხშირად შემოქმედებითი იმპულსების შემთავაზებელიცაა. თავის მხრივ, ჟურნალისტიკაც, როგორც აღვნიშნეთ, დავალებულია სიტყვაკაზმული მწერლობისაგან, რადგან ეს უკანასკნელი ამდიდრებს და მრავალმხრივს ხდის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ პერიოდულ გამოცემებს. როცა პუბლიცისტიკას უნდა ცენზურის გამო თავისი გამოხატვის ფორმისთვის გამოუთქმელის გამოთქმა, ის მხატვრულ ლიტერატურას, სახეობრივ აზროვნებას იშველიებს. მხატვრული სახე ქმნის საბრძოლო განწყობას და ხელისუფლების რეპრესიების აღბათობასაც ამცირებს. ცნობილი ფაქტია, რომ მე-19 საუკუნის დიდი ქართველი მწერლები საუკეთესო ჟურნალისტებიც იყვნენ და სწორედ მათ განავითარეს ქართული პრესა. მათ პრე-

სის მეშვეობით უფრო ფართო აუდიტორიასთან მიჰქონდათ თავიანთი შეხედულებები, ამან კი ის განაპირობა, რომ ქართული პრესა ძალიან თავისებურია, ის გამხატვრულებულია. ეს იმითაც იყო განპირობებული, რომ ცარიზმი ყველანაირად აფერხებდა ცალმხრივად პოლიტიკური პერიოდული ორგანოების ეროვნულ ენაზე გამოცემას. ამგვარად ქართველმა მწერლებმა პრესა გამოიყენეს ესთეტიკურ-პოლიტიკური თუ იდეური სრულყოფისათვის და იყვნენ არაჩვეულებრივი ჟურნალისტებიც, ეხმაურებოდნენ რა თავისი დროის ყველა პრობლემურ საკითხს და მიზანმიმართულად, ჭკვიანურად წარმართავდნენ კიდეც ქართულ საზოგადოებრივ ცხოვრებას. მოკლედ, ქართული ჟურნალისტიკა დიდადაა დავალებული ლიტერატურისგან და პირიქითაც, რითიც ისინი კარგად აღწევდნენ საერთო მიზნებს.

ვაჟა-ფშაველა დიდი მოქალაქე და მოაზროვნეა არა მარტო „ალუდა ქეთელაურში“, „სტუმარ-მასპინძელსა“ თუ „გველის მჭამელში“, არამედ საკუთარ სტატიებშიც, რომლებსაც იგი ათეული წლების განმავლობაში აქვეყნებდა თავისი დროის პერიოდულ გამოცემებში და, გარკვეულწილად, წარმართავდა კიდეც ქართულ საზოგადოებრივ აზრს. არ შეიძლება მწერლის პუბლიცისტიკის იგნორირება მისი შემოქმედებითი კრედოს გარკვევისას. იმდენად ღირებულია ვაჟას ჟურნალისტური ნაღვანი, რომელიც ერწყმის და ავსებს მის შედევრებს, უფრო სიღრმისეულად წარმოგვიდგენს გენიოსი პოეტისა და ჰუმანისტის შინაგან სამყაროს, რომ არაფრით არ შეიძლება ის მხატვრული შემოქმედების დანამატად გამოვაცხადოთ. „ვაჟას პუბლიცისტიკა გამოირჩევა თავსითავადობით. იგი დამოუკიდებელი სამყაროა, სადაც თავისებურად არის დანახული საგნები და მოვლენები, განსაზღვრული მიზნით და გარკვეული კონცეფციის საფუძველზე“ [2, 201 – 202].

ვაჟას აქტიური მუშაობა ჟურნალისტიკაში (პუბლიცისტური წერილები, კორესპონდენციები, ფელეტონები) სწორედ ეპოქის სირთულემ და ორიგინალურობამ განაპირობა, სწორედ იმდროინდელმა ცხოვრებამ წამოაყენა წინა პლანზე პუბლიცისტურობა, რომელიც ფაქტის პირდაპირ შეფასებას გულისხმობს, მოვლენაზე სწრაფ რეაგირებას. პოეზია ამ შემთხვევაში ნაკლებ გამოდგებოდა და საჭირო იყო ფაქტისა და მოვლენის პუბლიცისტური კვალიფიკაცია. საინტერესოა თვითონ ვაჟას-ფშაველას შეხედულება მწერლობაზე, რომლის მისიაც მონათესავეა პუბლიცისტის მაღალი მისიისა იდეაში: „მწერლობა მაშინ ასრულებს თავის წმინდა მოვალეობას, როცა უკეთესად ემსახურება ქვეყანას. უკეთესი ქვეყნის სამსახური მწერლობისა კიდევ იმაში გამოიხატება, რომ ყოველი წვლილი, ავი თუ კარგი, თავის ქვეყნისა ესმოდეს, შეგნებული ჰქონდეს მისი საჭიროება და სხვებსაც შეაგნებინოს ესევე, – ყველა ავადობას, ყველა წყლულს წამალი დასდევს და, მაშასადამე, კარგი მწერალიც ის არის, ვისაც უკეთ შეუგნია ეს საჭიროება და უკეთესად ემსახურება ამ საჭიროების დაკმაყოფილების საქმეს“ (რემე-რუმე) [3, 399]. ამგვარად, როგორც მწერლის, ისე პუბლიცისტის აღწერის საგანი ცხოვრებაა, თავისი სიავეკარგით, ორივე ცხოვრების წიაღში უნდა ტრიალებდეს და მისგან იკვებებოდეს, მისგან ამოდიოდეს თავისი ნაღვანით. ვაჟას აზრით, ლიტერატურა ერთსახოვან-ერთგვაროვანი არ არის. მწერლური სიმართლე ორგვარად: პოეტურ-ბელეტრისტული და პუბლიცისტური ფორმით გამოიხატება, თუმცა მათი ჭეშმარიტება და „სავალი“ ერთია, „მაგრამ ერთის თქმა ძლიერ ღონიერია, ხოლო მეორესი, თუმცა სიმართლეა, მაინც ვერ აღელვებს კაცის გულს და გრძნობას პირველივით. ეს ასეა იმიტომ, რომ პოეტი აზრს ტანსაცმელს ურჩევს, აკობტავენს, ალამაზებს და ყველასთვის თვალგულმისასვლელს და მოსაწონარსა ჰხდის,

ხოლო პუბლიცისტი ამას არ დასდევს“ (რამე-რუმე) [3, 400]. პოეტისთვის სურათებით, ტიპებით (ხშირად მისაბაძებით, იდეალურებით, რომ შეავსოს თვალში მოხვედრილი ნაკლი) საუბარია მნიშვნელოვანი, პუბლიცისტისთვის კი – ცხოვრებისეული მოვლენა და მისი გამომწვევი მიზეზების ჩვენება. პუბლიცისტიკა, ვაჟას გაგებით, მწვავე და საჭირობოროტო პრობლემების დროულ, უკომპრომისო ასახვასთან ერთად, ახსნის, განსჯის გარეშე არ არსებობს. თითქოს არაფერია ნათქვამი ფაქტის განზოგადებაზე, მაგრამ ვაჟას სტატიების შესწავლისას ვხვდებით, რომ ეს გარემოებაც გათვალისწინებულია მასთან. მწერალი წერს, აგრეთვე, თავისი მოღვაწეობის ხასიათსა და წერის მანერაზეც. ის აღნიშნავდა, რომ არასდროს უწერია პირადი ანგარიშსწორებისთვის, არამედ გულშემატიკერობისთვის. ასევე, ერთგან წერდა: „თუ თქვენთან ერთად სამიც არის შეგნებული ქართველი ამასვე იტყვის ჩემზე, ე.ი. რომ მე გული არ შემტკივა ქვეყნისათვის, მაშინ მე კალამს ვაგდებ ხელიდან და გამოვეთხოვები სამწერლო ასპარეზს...“ (საბაასო) [3, 217]. ასე რომ, ვაჟასთვის, როგორც პუბლიცისტისთვის, მნიშვნელოვანია ა) საზოგადოებრივი ინტერესის პრიორიტეტი, ბ) ქვეყნის სიყვარული და გ) ობიექტურობა, მართლის თქმის პრინციპი, რომელიც ასე ნიშანდობლივია ქართული ლიტერატურისთვისაც. ვაჟა, თავისი სიდიწხით, ეპიკური სტილით, არა ემოციაზე, როგორც აკაკის სჩევოდა, არამედ არგუმენტებზე გათვლილი მსჯელობით, ხანდახან კი მეცნიერულ დონეზე აყვანილი პუბლიცისტურობით, მხოლოდ ილიას შეიძლება ამოუწყენოთ გვერდით.

ასეთი იყო, შემოქმედებაში ზეავივით მომსკდარი ქართულით, მთის ლოდივით ნათალი, ძლიერი პირველქმნილობითა და წერილებში დახვეწილად, რაფინირებულად, დელიკატურად, მაგრამ პირდაპირობით, რვალივით ლოგიკით ქვეყნის სატიკვარზე მოსაუბრე. როგორც აღნიშნავენ, მან ჩარგალში

იცოდა პასუხები იმ კითხვებზე, რომლებზეც ევროპული ფილოსოფია თავს იმტკრევდა, იმიტომ რომ უცნაური, მისნური უნარი, ინტუიცია ჰქონდა არსთა სიღმეებში წვდომისა. მოკლედ, ფშაველი დედაკაცის დატირებისა არ იყოს, იგი იყო „ბადალი მთელი ხმელეთისაო“...

ვაჟას პუბლიცისტიკის თემატიკას ქვემოთ მიმოვიხილავთ, ლიტერატურასთან პარალელებით. რაც შეეხება მის ფორმას, ის ამ მხრივაც საინტერესოა. გვხვდება ფელეტონები, მიმოხილვები, კორესპონდენციები და ა.შ. რაც შეეხება მის ფელეტონებს, ისინი საოცრად ორიგინალურია თავიანთი შემოქმედებითობით, მხატვრულობით (შიგ ჩართული ლექსებით, რითიც ვაჟამ გააგრძელა აკაკი წერეთლის კარგი ტრადიცია), სატირულ-იუმორისტულობით, უფრო ზუსტად, პირველი ნაწილი ეთმობა მხატვრულ აღწერას, მეორე კი პუბლიცისტური შეფასებაა ან პირიქითაც. რაც მთავარია, არ იკარგება სიუჟეტური ხაზის მთლიანობა, დებულებათა გამეორების მოსალოდნელი საფრთხეც დაძლეულია. ვაჟას, როგორც ფელეტონისტის, საყვარელი ხერხია სიცილისთვის შემზადება ფორმა-შინაარსის დაპირისპირებით, როცა უარყოფა და მტკიცება ერთმანეთს მოიაზრებს. ის, რომ ვაჟას სიცილში მეტია ირონია, რომელიც გრძნობის, სატირულობის შეფარვით გამოხატვას გულისხმობს, გამონვეულია იმდროინდელი ცენზურის სიმკაცრით. რაც შეეხება მხატვრულ მხარეს, ვაჟას ფელეტონებში ჭარბადაა სხარტი გამოთქმები, მშვენიერი შედარება-ეპითეტები. ზოგჯერ ვაჟა ჩანახატებს გვთავაზობს, რომლებშიც დაცულია გმირის მეტყველების, დროის ლოკალის თავისებურებები და ეს ყველაფერი შთამბეჭდავსა და განუმეორებელს ხდის სტატიის დედააზრს. აქვე უნდა ითქვას დაპირისპირების ხერხზეც, რომლის საშუალებითაც თუ ერთ მხარეს არსებულის დამცველია, მეორე მხარეს – კრიტიკოსი, ერთი მხრივ თუ რაფინირებული, დახვეწილი, გა-

ნათლებული, სმოკინგში გამოწყობილი ჟურნალისტია, მეორე მხარეს – ქალამნებიანი მთიელი, რომელიც „ყოველს დანეროილს ქალაღდს „ატრატას“ ეძახის“ („ვინ არის მართალი?!“). საინტერესოა თვითონ ვაჟას აზრი ფელეტონზე: „ფელეტონი ერთგვარი, თავისებური შენობაა და, როგორც მოგეხსენებათ, ყველა შენობისთვის მასალაა საჭირო. ფელეტონი, აქაოდა, ქვეითა სართულია გაზეთისაო, ამიტომ მართლა სანგვედ ხომ არ უნდა გარდავექმნათ, როგორც... ეჰ, დარჩეს!...დიად, ფელეტონისთვის მასალაა საჭირო და თანაც ამ მასალას კარგა მოხარშვა უნდა გულში, ალებ-დალებს, ანონ-დანონა. ის კი ბევრი არაფერი ბიჭობა გახლავთ, რომ გაგონილს, ამოკითხულს სადმე გაზეთში, ან გაგონილს ამბავს ამოაყოფინო თავი ფელეტონში და როგორც გონება გაგიჭრის, ისეთი ახსნა-კომენტარები დაურთო“ (რედაქციაში) [4, 129]. კარგად ჩანს, როგორი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა ვაჟა პუბლიცისტურ საქმეს.

ვაჟას სტატიების ენა დახვეწილია, ბრწყინვალე სალიტერატურო (თუმცა ეს არაა მოჩვენებითი ერუდიცია, ყალბი ხელოვნურობით), რაც კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს, რომ მის პოეზიაში დიალექტიზმები მხოლოდ პოეტური თვალსაზრისით შეიძლება შეფასდეს და ჩვენ ამ საკითხს ქვემოთაც გავშლით. ვაჟას პუბლიცისტიკაში საკითხთა თეორიულობა და ზოგადობაცაა და კონკრეტულად მთიელთა ცხოვრების უშუალო მაგალითებიც.

პუბლიცისტიკის მნიშვნელოვნება განიზომება იმით, რამდენად ამკვიდრებს ის ახალს, პროგრესულს და ამით ავითარებს საზოგადოებრივ აზრს, ცხოვრებას. ვაჟამ ფშავ-ხევსურეთის კოლორიტული მხარე წარმოგვიდგინა, რომელიც ფართო საზოგადოებაში არ იყო კარგად ცნობილი. აკი ვაჟაც წერდა: „ყველა მხრიდან იბეჭდება წერილები გლეხთა ცხოვრებაზე ჩვენს ჟურნალ-გაზეთებში, ხოლო ფშავლებზე ყველა სდუმს“

(ცოტა რამ გლახთა ყოფა-ცხოვრებაზე ფშავში) [3, 228]. ვაჟა-ფშაველამ ეს მიყრუებული კუთხეები გაამშობლიურა ჩვენთვის და მათი ინტერესები ერის ინტერესებს დაუკავშირა და ამ ასპექტით, პუბლიცისტიკასთან ერთად, მისი მხატვრული შემოქმედებაც გამოირჩევა.

ვაჟას მხატვრული შემოქმედების ზოგადობა, ფილოსოფიურ-მითოლოგიურობა, ეროვნულ-სოციალური თუ პიროვნული თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის საკითხები, პუბლიცისტურ წერილებში დაკონკრეტებულია, განტვირთულია აბსტრაქტულობისაგან. ასე რომ, თუ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში ზოგადობა მიმართულია კონკრეტულისკენ, რომელიც მკითხველის შემეცნებაში უნდა მოხდეს, პუბლიცისტიკაში პირიქითაა, კონკრეტული მიემართება განზოგადებისაკენ.

კიდევ ერთი მახასიათებელი ვაჟას პუბლიცისტიკისა მასში კრიტიკულობის სიჭარბეა, ვაჟა, როგორც ჟურნალისტი, უარყოფით მოვლენებზე აქცენტირდება. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მაშინ დადებითი და იდეალური არაფერი იყო, თუმცა უარყოფითი ჭარბობდა და პუბლიცისტიკაც ამ ნეგატივის აღმოფხვრას ისახავდა მიზნად, მასზე იყო ორიენტირებული. „განსხვავებით ილიას პუბლიცისტიკისაგან, ვაჟას პუბლიცისტიკა უფრო ვიწროა. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ ვაჟა მხოლოდ საქართველოს ცხოვრებით იფარგლება და საერთაშორისო მოვლენებზე თითქმის არ წერს. თუ შედარებაზე მიდგება საქმე, ისიც უნდა ითქვას, რომ ვაჟა ვერც ოსტატობის მხრივ უტოლდება თავის მასწავლებელს. ეს, რა თქმა უნდა, სრულიადაც არ გულისხმობს მისი პუბლიცისტიკის სისუსტეს. ილია ამ მხრივ მწვერვალი იყო და ერთგვარად ეტალონის სახეს ატარებს“ [2, 224] – წერდა ნოდარ ტაბიძე, თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ვაჟას პუბლიცისტიკა არანაირად ჩამოუვარდება ილიასას და უცნაურ აისბერგს ჰგავს თავისი ღრმააზრიანობითა და ქვეტექსტებით.

ვაჟას წერილებში არის ემოცია, შინაგანი წვა. იქნებ ამითიც განსხვავდება ისინი ილიას განონასწორებული რიტორიკისგან. სწორედ ეს წერეული ტონი, მშვილდის მოზიდულობა ხდის ვაჟას პუბლიცისტიკას ქმედითს, მიზანსწრაფულსა და ძალმოსილს. ეს ქართული პუბლიცისტიკის ოქროს ფონდია.

ახლა რაც შეეხება პოლემიკას, რომელიც განსხვავებულ აზრთა, მსოფლმხედველობათა დაპირისპირებას გულისხმობს, ხოლო ჭეშმარიტი კი ერთის არსებობის შესაძლებლობაა. კაცობრიობის პროგრესის განმსაზღვრელი სიტყვის მადლია. კამათი ხვეწდა და აწრთობდა ხელოვნებას, მეცნიერებას, ლიტერატურის ისტორიას. სიტყვა ყველაზე მოსაფრთხილებელი და სახიფათო იარაღია. ამ მხრივ ქართული ტრადიცია საკმაოდ მდიდარია. ქართული პოლემიკური ხელოვნების ისტორია 465 წელს ეგრისის მეფე გუბაზის კონსტანტინოპოლში მჭერმეტყველებით იწყება, რომელმაც კეისარი და მისი კარისკაცები ალაფრთოვანა და მას მერე წარმატებით გრძელდება დღემდე. ვაჟა-ფშაველას პოლემიკური ოსტატობაც ცნობილია. იგი პირადი ანგარიშსწორების უარყოფელია და ზედმინევნით პრინციპული, სიმართლის პატივისმცემელი, როგორც პოლემისტი. ვაჟა ეკამათება პ. მირიანაშვილს, აკაკის, გრ. ყიფშიძეს, იპ. ვირთაგავას, ნ. მარს. ამათაგან ჩვენ ზოგიერთს. ქვემოთ განვიხილავთ, ახლა კი ვიტყვით, რომ ვაჟა საოცრად გულწრფელი, სამართლიანი, მოწინააღმდეგის ჯანსაღი აზრის პატივისმცემელი პოლემისტია. მისი საკითხის დასაზუსტებელი კამათიდან ვერც ერთ ფრაზას ვერ ამოაგდებ. იგი მისდევს საკამათო დებულების კონკრეტულ მხარეს, განაზოგადებს და ასე აჰყავს ჭეშმარიტებამდე. ვაჟა-ფშაველას პოლემიკური წერილების სტილის წინაპირობა მისივე პროზის თავისებურებაა. აქ არაა ჭარბსიტყვაობა, სამაგიეროდ, მრავლადაა მოსწრებული, აფორისტული ფრაზები, ხალხური გამოთქმა-ანდაზები, შესაბამისობაში საკამა-

თო საკითხთან, რომლის ხასიათით განსაზღვრავს მწერალი წერილის მოცულობას. საოცრად მოზომილი, მშვიდი, გაწონასწორებული, აზრის დასურათბატების დიდი მხატვრული უნარის მქონე პოლემისტი ვაჟა, საოცრად თავმდაბალი. ამ მხრივაც ილიას მონათესავეა, მისთვის მთავარი არგუმენტებია.

ჩვენ შევეცდებით, რამდენიმე ნაკადად დავყოთ ვაჟას პუბლიცისტიკა და განვიხილოთ ის მის შემოქმედებასთან პარალელებით, რომ შეგვექმნას წარმოდგენა იმ ღირებულებრივ სისტემაზე, რომელიც ამ ორივეს აერთიანებს და ერთ მწყობრ, მსოფლმხედველურ ქვაკუთხედად აყალიბებს. შეგვექმნება წარმოდგენა, რას გულისხმობს ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკა, ის განცალკევებით განსახილველია თუ მის შემოქმედებასთან მიმართებით, როგორც მისი თვითნაღიზი.

ვაჟას ღირებულებათა სისტემა კარგად გაცხადდა მის პუბლიცისტიკაში. მან პასუხი გასცა იმ კითხვებსაც, რომლებიც წამოიჭრა ევროპული ცივილიზაციის წიაღში და პასუხგაუცემელი დარჩა. აქ ვაჟას ენა, აკაკის მიერ ერთ დროს დაწუნებული, საოცრად რაფინირებული, მწყობრი და ლიტერატურულია. სწორედ ამ დახვეწილი მეტყველებით გვახედებს იგი „ცივილიზებული“ რესურსებით შეუმეცნებელ ყოფიერების სიღრმეებში, რასაც არა მხოლოდ ინტელექტუალობა და განათლება, არსთა წედომის მისწური ნიჭიც ესაჭიროებოდა და ამ ნიჭით, რომელიც მიმართული იყო ხილული თუ უხილავი სამყაროს პირველსახეებისაკენ, ვაჟა ჩარგლიდანაც ახერხებდა მსოფლიო მოვლენათა სწორად, სიღრმისეულად დანახვასა და აღქმას.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლეა ის, რომ ვაჟა პირველადაა განხილული თანამედროვე ინფორმაციის თეორიისა და მასკომუნიკაციის კონტექსტში. პირველადაა შეპირისპირებული ვაჟა-პუბლიცისტისა და ვაჟა-ლიტერატორის ლინგვოპერ-

სონები. კომუნიკაციის კულტურის შემადგენელი ნაწილია, თუ როგორ თავსდება ეს ორი სტიქია ვაჟას ცნობიერებაში და აქამდე არ ყოფილა გამოკვლეული. ვაჟა, როგორც მწერალი, მრავალმხრივი შესწავლის ობიექტია, თუმცა მისი შემოქმედების სიღრმიდან გამომდინარე, „ვეფხისტყაოსნის“ არ იყოს, მისი შეფასება მომავალი თაობების პრეროგატივაცაა. ამას ვერ ვიტყვით მის პუბლიცისტიკაზე, რომელიც საფუძვლიანად არ არის შესწავლილი. ვაჟას წერილებს მკვლევრები მიმოიხილავდნენ შედარებით ფრაგმენტულად, სისტემატიზაციის გარეშე, რაღაც კონკრეტული საკითხიდან გამომდინარე. ჩვენ შევეცადეთ, სწორედ სისტემაში მოგვეყვანა, გაგვეერთიანებინა ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტური მემკვიდრეობა, რომელიც ისევე მნიშვნელოვანია ქართველი საზოგადოებისთვის, როგორც მისი მხატვრული შემოქმედება. ეს არის მცდელობა ვაჟას პუბლიცისტიკის თემატიზაციისა, გარკვეული პრინციპით დაჯგუფებისა და მისივე შემოქმედებასთან მიმართებით განხილვისა, რაც საინტერესო დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა და პირველი ცდაა ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკის კომპლექსური მიმოხილვისა.

თავი 1. ადამიანი, ჩემო ჩემო ღირსება

1.1. პიროვნება და თავისუფლება

იმის გასარკვევად, თუ როგორ ვლინდება მწერლის ენობრივი პიროვნება სწორედ პრეცედენტულ ტექსტებში ანუ მის ნააზრევში, ღირებულებრივი თვალსაზრისით მიმოვიხილოთ ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკა და მისი ზოგიერთი მსოფლმხედველობრივი ასპექტი. ამ მხრივ საინტერესოა პიროვნულობაც, თავისთავად, მაგრამ არის საჭირო ერთგვარი განზოგადებაც. ფილოსოფია არის გზა, რომელზეც სიბრძნის მოყვარე ადამიანი მიემართება და ხედვა სიბრძნეთა საზიარებლად. ამის თვალსაჩინო მაგალითია ვაჟას, ღმერთთან მოსაუბრის, გზა და ხედვა, რომლებითაც იგი ყოფიერების არსებობათა სიღრმეებს მოიხილავს. ღმერთის, მასთან ინიციაციის გარეშე წარმოუდგენელია ნებისმიერი დიდი შემოქმედი. ეს ზოგადი, ხოლო ინდივიდუალური კი ის შოთასეული „გული-გრძნობა-გონებაა“, რომლებიც პოეტებს ფილოსოფოსებზე მაღლადმხედებად აქცევს ძნელადგამოსათქმელის გამოთქმის უნარით.

როგორც საზოგადოებრივ ინდივიდუალური საფუძველი აქვს, ისე კაცობრიულს – ეროვნული და ზოგადად, მთელი სამყარო დასაზღვრის, გამოყოფის პრინციპზე დგას, როგორც წარმართული, ისე ქრისტიანული ფილოსოფიის მიხედვით. აქედან გამომდინარე, გაუსახურება, არაფრობისკენ სწრაფვაა სახეობრიობების აღრევა, უკუპროცესია და ამ საზღვრების

მოშლა, ამიტომ არც განვითარებას მოიაზრებს. გენიალურია და საუძველიცაა კულტურის, ერისა თუ ისტორიისა, სიცოცხლისა და ყოფიერების განვითარებისთვის აუცილებელი ინდივიდუალიზმი, პიროვნულობა. ინდივიდის ვაჟა-ფშაველასეულ გაგებაშიც სწორედ ესაა, რომელშიც აქცენტირებულია საზოგადოების, კულტურის, ერის მნიშვნელობები. ერი ხომ საზოგადოებრივი ერთიანობაა, რომელიც პერსონათა კულტურითაა (ჩვეულებითა და ისტორიული აზროვნებით) შედგება და ერი, საზოგადოება, კულტურა, პიროვნება - დაუშლელი მთლიანობა? ეს ფორმულა მრავალ ასპექტად და მიმართულებად გაშლილი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში და მწყობრ კონცეფციად ჩამოყალიბებული მის წერილებში. ესაა მისი პიროვნულ, ეროვნულ, სოციალურ და პოლიტიკურ ფილოსოფიად ნაქცევი თვალთახედვა. „ეროვნული არსებობის განცდა ის უძირითადესი საფუძველია, რომელზედაც აიგება პიროვნების შესაქმე და რომლისადმი ღალატი ღმერთისადმი ღალატთანაა გაიგივებული - ესაა მკვდარი კაცობა თავის არსებაში, რამეთუ პიროვნებაა მხოლოს ღმერთთან მოლაპარაკე. ხოლო „ღმერთთან მისთვის ღალატობს, რომ წარუძღვეს წინა ერსა“ - როგორც დიდი ილია იტყოდა.“ [5, 111] საზოგადოება, ხალხი, რომლის აზრი ხშირად მართალი და უტყუარია, რომელიც თავისი მდიდარი ფანტაზიით ქმნის გმირის, ღირსეული პიროვნების იდეალს და, როგორც ვაჟა ამბობს, შემდეგ მისი ამბით სულდგმულობს, მუდამ თვალყურს ადევნებს გმირს, სწავლობს მის განსხვავებულ ზნე-ხასიათს, ისაა მისი ნუგეში. ვინ არის ეს ხალხისთვის მოსაწონი ადამიანი, ვაჟას აზრით? „კარგს რასაც ვხედავთ, ბუნებაში ყოფილა თავისთვის უსარგებლო, ხოლო სხვისთვის სასარგებლო, სახეირო. მაშასადამე, თვით ბუნება გვაძლევს საზომს სიკარგისა და უვარგისობისას“ (ყოველდღიური ფიქრები) [3, 189]. თუ ჩვენ სხვის საშველად ვიქნებით მომართულნი, სხვა-

საც იგივე დამოკიდებულება ექნება ჩვენ მიმართ. ამგვარად სხვისი შველა ისევ საკუთარი თავის დახმარება გამოდის, თუმცა ამას უფრო ღვთაებრივი, საკაცობრიო ფორმა აქვს, რომელიც ადამიანთა შორის შურსა და მტრობას ამცირებს. ასეთია პიროვნების, ადამიანურობის ის მაღალზნეობრივი იდეალი, რომელიც ვაჟა-ფშაველასთან შემოქმედებით კრედოდაცაა ნაქცევი. აი, როგორ გვაძლევს ვაჟა თავის ერთ წერილში პიროვნების გაგების ქართულ (კულტურის) პრინციპებს: „იცხოვრეთ ქვეყანაში, იღვანეთ, იშრომეთ მანამ სული გიდგათ, თავისა და ქვეყნის სასარგებლოდ პლვარეთ ოფლი. კაციცა ნახეთ, ქალიც, ნურც ერთს დაუშავეთ ნურც მეორეს. არა დროს არ გაექცეთ საქვეყნო საქმეს. არამედ ედევით გვერდში, მახრდამხარ, თვალ-წარბში უცქირეთ, რომ ყოველივე მისი წადილი გამოიწვრილოთ და გამოიკვლიოთ და თუ შემთხვევამ მოიტანოს, მოკვდით კიდეც, რადგან დაბადება და სიკვდილი ძმანი არიან და სიკვდილი სახელოვანი სჯობს სიცოცხლეს უსახელოსა!“ [6, 182].

თუმცა ამ მაღალზნეობრივი იდეალებისაგან, რომლებიც არის გამოსავალი ძნელბედობისგან გადასარჩენად ყველა დროში, შორს იყო ვაჟას თანადროულობაც, მაშინაც მძიმე დრო იყო და ახლაც ასეა, რაც, ზოგადად, განმაპირობებელია ჩვენი ქვეყნის ტრაგიზმისა. რატომ გვემართება ეს ჩვენ, ვისაც თვალი, უმეტესწილად, ევროპისკენ გვიჭირავს. ალბათ იმიტომ, რომ სწორედ ევროპისაგან განსხვავებით, დავკარგეთ (თუ დაგვაკარგინეს) ღირსება და აზროვნების, სულის თავისუფლება. ამას წერს ვაჟაც და თითქოს დღევანდელობას აფასებს, როცა ამბობს, რომ აღარც საკუთარი ცხოვრება გაგვაჩნია და აღარც კაცები გვყავს, რადგან საკუთარი აღზრდის წესი აღარ გვაქვს, არც ქვეყნის ინტერესი გვაბარია. რაც შეეხება ევროპას, იქ ცხოვრება თუ საზოგადოებაა ხელისშემწყობი კაცების გამოჩენისა და აღზრდისა. იქ ამ უკანას-

კნელთა ღირსება დაფასებულია და ეს ყველასთვის სასიხარულოა. იქ ადამიანს ბავშვობიდანვე უვითარდება გონებრივი და ზნეობრივი ნიჭი, რაც მას აძლიერებს და აბედნიერებს. ვაჟასთვის, როგორც მთის შვილისთვის, არაფერი იყო ალბათ თავისუფლებაზე ძვირფასი. ხშირად გვიფიქრია, რას მოიაზრებს თავისუფლება: გონს თუ გულს? უფლისადმი მორჩილებით ქედმოხრას თუ თავის ფლობას („უფლობას“)? იქნებ ეს სიკეთის სამსახურია ან წუთისოფლის პირობითობებისაგან თავის დახსნა, უსასრულობისკენ სწრაფვა ან უბრალოდ, არყოფნა... ერთი კია, რასაც თვითონ ვაჟაც თვლიდა, რომ ქვეყნის თავისუფლება წარმოუდგენელია პიროვნული თავისუფლების გარეშე. ვაჟა-ფშაველას ფორმულირება ასეთია: ერთადერთი თავისუფალი არსებობაა ინდივიდის არსებობა, რომელიც შეიძლება გახდეს წინაპირობა მისივე თავისუფლებისა, რადგან პიროვნებაში აბსტრაქტულ ადამიანს როდი მოვიაზრებთ, არამედ კონკრეტული ერის სახიერების გამოვლენას. ამიტომ ერიც ინდივიდთა კრებულია, ხოლო კაცობრიობა – პიროვნებათა კრებულად მოაზრებულ თავისუფალ ერთა ერთობა. მხოლოდ ცხოველია უპირობოდ თავისუფალი და არ არსებობს აბსოლუტური თავისუფლება არც წუთისოფლის პირობითობების გარემოცვაში, არც მათაგან ანუ სოფლისგან განდგომაში. ქართული სინამდვილის გამოძახილია: „ხმა ღვთისა და ხმა ერისაო“ და ქართველი ბერებიც კი სამშობლოსთან მიმართებით განიხილავდნენ თავს. ვაჟა-ფშაველა თავისუფლებაზე თავის წერილში „რა არის თავისუფლება“ ამბობს, რომ ყველა დამონებული ერი და პიროვნება უბედურია. თავისუფალ ადამიანს რაც შეეხება, იგი არც კაცს და არც საზოგადოებას არ უნდა ვნებდეს თავისი საქციელით, რომელიც ქვეყნის საკეთილდღეოდ უნდა იყოს მიმართული. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მისი ქმედება მავნე იქნება, ავაზაკური, მხოლოდ პირადი სარგებლობისკენ მი-

მართული. ამგვარად, თავისუფლება რაც გინდა იმის წერა, კეთება თუ ლაპარაკი არაა და ყოველი ქცევისა თუ სიტყვის მიზანი საზოგადოების ბედნიერება უნდა იყოს, რადგან საზოგადოებრივი ბედნიერის სინონიმია. აშკარა ხდება, რომ თავისი სამშობლოს ბედნიერებისა და თავისუფლების გარეშე ვერც ადამიანი იქნება თავისუფალი და ბედნიერი. დერვიშთა თუ აღმოსავლელ ბრძენთა სახელმწიფოსგან, საზოგადოებისგან, ოჯახისგან, როგორც პირობითობათაგან გამიჯვნის სურვილი ბოლომდე ვერ განხორციელდებოდა, რადგან უტოპია იყო და ვაჟაც, ზემოთქმულიდან გამომდინარე, რეალისტად გვევლინება. თავისუფლება, ვაჟას აზრით, ბუნებრივი მოცემულობაა, მას ვერაფერს მოგანიჭებს, თუ თავად, შენივე სული არ ააზატე, ესაა „როგორც გაზაფხულზე ბუნება“. საზოგადოება და სკოლა აყალიბებს ჩვენი აზროვნების თავისუფლებას. ვაჟასთან საოცრად ღრმა გააზრებაა თავისუფლების კატეგორიისა წერილში „რას ჰქვია თავისუფლება“. მწერლის აზრით, სწორედ უხეირო მშობლები, სკოლა, საზოგადოება უყალიბებენ ყრმას მავნე, დახშულ, მორჩილებისკენ, მოთმენისკენ მიდრეკილ აზროვნებას, უკლავენ თავისუფლებისადმი სწრაფვასაც. ამგვარი ადამიანი ბუნების მოსისხლე მტრად ყალიბდება. ვაჟა ფიქრობს, რომ „ხმელია, გამხმარი“ საზოგადოება, რომელიც თავის წევრებს ბრიყვებად, მონებად ზრდის. ეს უკანასკნელნიც, როგორც საკუთარი თავის მტრები, ფეხქვეშ თელავენ თავიანთ ბედნიერებას. ამგვარ საზოგადოებასა თუ სახელმწიფოში ადვილად ჩნდება უსამართლობა, ბრძოლა იმართება ჩაგრულ-მჩაგვრელს, გაძარცვულ-გამძარცველს შორის. გამოდის, თავისუფლების დეფიციტი ბევრი უბედურების სათავეა. ვაჟა-ფშაველა საკუთარ თავთან მტრობასთან აიგივებს ბუნების მტრობას, ასევე, პასიურობას, უმოქმედობასა თუ სასოწარკვეთას. ამას მოქმედებასა და აზროვნებაში თავისუფლების ნაკლულოვნებასაც თუ დავამა-

ტებთ, მივხვდებით რა ინვესსიას თუნდაც ჩვენი დროის უმძიმეს და გადაულახავ პრობლემას – სიღარიბეს: „ჩვენ, ერთ დროს სულისა და ღვთისმოსავობით განთქმული ერი, ღმერთსაც კი აღარ ვლოცულობთ სწორედ. თუ ქონებითა ვართ ღარიბნი, განა ეს იმის მომასწავებელია, სულითა და გონებითაც გავკოტრდეთ? აბა მიბრძანდით, მიიარ-მოიარეთ შირაქის მინდვრები, თრიალეთის მთები. თუ ღარიბნი ვართ, ვისი ცხვრისა და საქონლის ფარები და ცხენის ჯოგები სძოვს იქ ბალახს?

ვინ არ დამეთანხმება, რომ ევროპაში % ღარიბთა და ბოგანო ხალხისა ბევრით მეტია, ვიდრე ჩვენში. ჩვენს გლეხკაცობას მკვიდრად უდგა ფეხი მშობელს დედამიწაზე. იმას ეალერსება და იმას იხუტებს გულ-მკერდში“ (ფიქრები) [3, 211]. „თერგდალეულთა“ მოქმედების ფილოსოფია ვაჟასთანაცაა გაშლილი. თავის წერილში „რა არის თავისუფლება“ ვაჟა განმარტავს, რომ ეს ფილოსოფიური კატეგორია ცოცხლებზეა გათვლილი და არა მკვდრებზე, რადგან იგი სწორედ ადამიანის თავისუფალ ქმედებაში, მისწრაფებაში, გრძნობაში, აზრში მჟღავნდება და არა მოსვენებულ, უქმად ყოფნაში. ერისა და პიროვნების თავისუფლება გადანეხილია ერთმანეთში: თუ პიროვნება დამონებულია, იქ არც არის თავისუფალი და პირიქითაც, პიროვნება სხვის ხელში სათამაშო ნივთია თავისუფლებანართმეულ საზოგადოებაში. არ შეიძლება, არ გვენიშნოს ეს დამოკიდებულება დღესაც, როგორც ჩვენი ერის გენეტიკური უბედურებაცა და ისტორიული ბედისწერაც.

დღევანდელობაში უკვე ჩვეულებრივი ამბავია ჩვენი ქვეყნის, ერის უარყოფით კონტექსტში განხილვა, მისი კულტურული ფასეულობების, ისტორიისა თუ ტრადიციების უპატივცემულოდ განქიქება-გაკომიკურება. ზემოჩამოთვლილზე კი დგას ჩვენი ეროვნული ცნობიერება. ერი არ შეიძლება დროის ერთ რომელიმე ლოკალში განვიხილოთ, რადგან მასში, როგორც ზეისტორიულ ერთობაში, სამივე დრო-სივრცე

(წარსული, აწმყო და მომავალი) იგულისხმება, ოღონდ ეს ყველაფერი ერთ რომელიმე კონკრეტულ, ისტორიულ კონტექსტში ვლინდება. ვაუასთვის დალუპულია ის ერი, რომელიც უგულებელყოფს, არ ითვალისწინებს საკუთარ ისტორიას, თუმცა ამბობს: „ის კი არა მჯერა, რომ იტყვიან: ერი უნდა დაბერდეს და მოკვდესო. ერის სიყვანწილისა და სიჭაბუკის ხანა, ვსთქვათ, რაც არის, არის, ეს რა უბედურებაა, ამას რად ამბობენ?! განა ერი კერძო ადამიანთან დასადარია?... ამიტომ ერს თუ თავისი ერობა უყვარს და უფრთხილდება, როგორც ფიზიკურად არ მოკვდება, ისე კიდევ სხვაფრივ. უნდა იცოდეს და ახსოვდეს პირობანი დაუსრულებელის სიცოცხლისა. ჭეშმარიტებაა, თუ შეინახა და დაიცვ-დაიფარა ეს პირობანი, მუდამ უკედავუბერებელ ჭაბუკად იქნება, მოხუცის გამოცდილებით აღჭურვილი“ [6, 175-177]. ერისა თუ პიროვნების თავისუფლების წინაპირობა საკუთარი სახის პატივისცემა და მისი სრულყოფაა. დღეს, მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანს ასე უჭირს ღირსების შენარჩუნება, ერის ღირსებაზე ზრუნვაა საჭირო, რადგან გასაცოდავება ორივე შემთხვევაში დამლუპველია: „არ ვიცი ის კაცი, თუ ერი რა ერი ან კაცი უნდა იყოს, რომელსაც არაფერი პროგრამა არა აქვს ცხოვრებისა, არაფერი გზა. სცხოვრობს ალაღბებდობაზე, როგორც მოხდება, არ იხსომებს წარსულს, არ უკვირდება აწმყოს და არ აწუხებს მომავალი. არ იცის თავისი ძალღონე. არ ცდილობს იმას, არ ვიყო დაჩაგრული, სხვისი ფერის ტყლაპი და ჩვარიო...თვალეში მელანდება დაჩაგრული კაცი და დაჩაგრული ერი. ორივე საზარელი სანახვია. ორივე საშინელებაა. გულს სიბრალულის ძაძა ემოსება, მანამ იფიქრებ, კარგა გაჰსინჯავ მიზეზს. შემდეგ კი შეიძლება სიბრალული სიძულვილად შეგეცვალოს და სთქვა: „ახია მაგაზედ, შებრალების ღირსი არ არის!“. მაგრამ თუ კიდევ კარგა ღრმად ვიფიქრეთ, ამის თქმაც ხომ საშინელებაა. მოსიყვარულე გული

ამას არ იტყვის, თუნდაც კიდევაც ჰხედავდეს ბერაობის მიზეზს თვით კაცში, თუ ერის უვარგისობაში...” [6, 180-181] ამას წერდა ვაჟა-ფშაველა, რომელიც ვერანაირმა სილატაკემ, შეჭირვებამ, ცხოვრებისეულმა ტრაგიზმმა, ყოფის წნეხმა ვერ აქცია ბეჩავად და მონად. მის ფოტოებზე, ღარიბული შესამოსლიდან სწორედ ეს ბედს დაუმორჩილებელი, სულის დღესაც დამაიმედებელი გაუტეხელობის ბრძენკაცი გვიმზერს. „ხანდახან ჩემს თავსა ვგმობ, რატომ მეც, როგორც სხვებმა, არ ვიფიქრე ცხოვრებაზე, არ უგორდი ლექვივით დიდთა ამა ქვეყნისათა, არ ულოკე ფეხები, არ ველაქუცე. მაგრამ თავს იმით ვმართლულობ, არ შემეძლო მე ასე თავის დამდაბლება და არც ეხლა შამიძლიან, თუნდა რომ პირში ბალახი ამომივიდეს“ (პეტრე უმიკაშვილისადმი) [4, 210]. არ შეიძლება არ გაგვახსენდეს: „არ მიბობღნია დაბლა ქვემძრომად, მალლა დავფრინავ, როგორც გავაზი;“ – ეს სწორედ ის ვაჟაა, ალუდას, ჯოყოლას შემქმნელი, ღირსებით თავის გმირებს რომ არ ჩამოუვარდება, რომელიც მძიმე ყოფამ, წუთისოფლის წინააღმდეგობებმა ვერ დააბეჩავა. ქართველთა უბედურებაა, რომ მას, აი, ასეთი რამ გადაჰქონდა (აქ არ შეიძლება ნიკოლოზ ბარათაშვილი არ გაგვახსენდეს, თავისი ოპტიმისტური პესიმიზმით): „ქართული ლიტერატურა აბა როგორ უნდა განვითარდეს, როცა მწერლებს ლუკმა პურის ძებნაში სული ამოსდით! ჩემი დღენი ვწერ და, რამდენადაც ვიცი, ქართველ საზოგადოებას მოსწონს ჩემი ნაწერები. მაგრამ რა გამოვიდა, სული კბილით მიჭირავს. ჩემს ნივთიერ გაჭირვებას და შევინწროებას ბოლო არ უჩანს. ნავთი და მარილი რაა, ოჯახში თავისუფლად და გაბედვით ვერ შემომიტანია. მზის ჩასვლისას ქათამსავით თვალებს ვხუჭავ და ლოგინს თავს ვაფარებ. ცეცხლი არაა, ლობიოსთვის მარილის შოვნაც გეძნელებოდეს! ასეთ პირობებში ვის სცალია ლიტერატურის განვითარებაზე იფიქროს. ზოგჯერ დიდი სურვილი მაქვს ჩავიმუხლო და რამე

დავწერო. მასალა ბლომად მომეპოვება. მაგრამ განა შემიძლიან გულდამშვიდებით ვწერო, როცა თვალწინ სახრჩობელასავით მეხატება ჩემი ნივთიერად უმწეო მდგომარეობა. ჩემი ცოლ-შვილის ლუკმა-პურის მოსაპოვებლად ყოველდღიური ტანჯვა და ვაება“ [8, 172]. თუმცა უძლებდა, რადგან იცოდა, რა ბედი აქვს შორსმხედ კაცს ნებისმიერ საზოგადოებაში, ისიც, რომ „მიმნდონი საწუთროსანი მისთა ნივთთაგან რჩე-ბიან“. ასეთ ყოფას უძლებდა ადამიანი, რომელსაც ჰქონდა პასუხები ყველა იმ კითხვაზე, რომლებმაც ასე შეაცბუნა თანამედროვე ფილოსოფიური აზროვნება და ეს პასუხები ეთანხმება ცნობილი ფილოსოფოსების პასუხებს, იქნება ეს მარტინ ჰაიდეგერი, ხოსე ორტეგა ი გასეტი, კარლ იასპერსი, თუმცა ალბერ კამიუ და ა.შ. ჩარგლელი მოგვი, როგორც მას ჯანრი კაშია უწოდებს, საკაცობრიო სიბრძნის არქაულ საწყისებსა და პირველსახეს ჭვრეტდა, უახლოვდებოდა ტრაგიზმის ბილიკებით: „ვაჟამ, თავის სამსიმიან ფანდურზე ლაღად იმღერა იმაზე, რასაც ჰერმეტიული ფილოსოფიური ცოდნის ლაბირინთებში მისხალ-მისხალ აგროვებდნენ კაცობრიობის უდიდესი მოაზროვნენი. პატრიოტ ქართველს მხოლოდ გული შეიძლება დასწყდეს, რომ საქართველოს (კავკასიის) კარი დახშული აღმოჩნდა კულტურული კაცობრიობის მზერისათვის და იგი ვერ ეზიარა ამ სიბრძნეს. ისიც უდავოა, რომ იუნგისა და მთელი თანამედროვე მითოლოგიისა და სიღრმითი ფსიქოლოგიისათვის ვაჟა და მისი შემოქმედება „ამოუწურავი საწყაულია“ [5, 133].

1.2. ადამიანის კონცეფცია ვაჟა-ფშაველას პოემებში („სტუმარ-მასპინძელი“, „გველის მჭამელი“)

საინტერესოა მხატვრული ნაწარმოების, როგორც სპეციფიკური კომუნიკაციის ნაირსახეობის განხილვა. ლიტერატურა ხომ უძველესი საშუალებაა მასკომუნიკაციისა, რომელსაც აქვს თავისი ფუნქცია. პერსონაჟის სოციალური თუ ასოციალური ქცევა, ურთიერთობები კომუნიკაციის ნიმუშია. ისინი ასახავს ქართულ გენდერულ მენტალობას და ამკვიდრებს ზოგადადამიანურ ღირებულებებს ჩვენს ცხოვრებაში. ესაა სწორედ მასობრივი ზეგავლენა: ტექსტი ამყარებს კავშირს ადრესანტსა და მასობრივ საზოგადოებას შორის.

გასათვალისწინებელია სხვაობა ლიტერატურულ და საგაზეთო კომუნიკაციებს შორის. ამ უკანასკნელისთვის ინფორმაციის ღირებულება ეტალონია, რომელიც სინქრონს ასახავს და ხვალ არავის ემახსოვრება. კლასიკური მასმედიისთვის დამახასიათებელია სპონტანურობაც (მინიმალურ დროში ინფორმაციის მაქსიმუმის გადმოცემა). მოცემულ შემთხვევაში ინფორმაცია კლიშირებულია და ორიენტირებული გარკვეულ სტანდარტებზე. განსხვავებულია ლიტერატურისა და მასკომუნიკაციის სიტყვის კულტურასთან, სალიტერატურო ენასთან დამოკიდებულებაც. ლიტერატურა იმიტომაა მასკომუნიკაცია, რომ გათვლილია მკითხველის დიდ აუდიტორიაზე, მასობრივ ადრესატზე და მისი კოდი – ტექსტი ტირაჟირებულია. მაგრამ გაზეთი თუ კოლექტიური პროდუქტია, ლიტერატურა – ინდივიდუალური, დამუშავებული და ავტორიზებული ტექსტი. ლიტერატურული პერსონაჟები შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ინფორმაციის მიმღებ-გადამცემები. ისინი გარკვეულ ღირებულებებს გადასცემენ ერთმანეთს და ასე ხდება ამ ღირებულებების მოძრაობა სოციაუმში. მასმედია

იგივე მოძრაობაა სოციუმში, ინფორმაციისა, იდეებისა, აზრებისა. რაც შეეხება ლიტერატურულ ღირებულებებს, ისინი შემთხვევითი არ არის და სოციუმითაა რეგლამენტირებული. ასე რომ, ლიტერატურასა და მასკომუნიკაციას შორის უფრო მეტია განსხვავება, ვიდრე მსგავსება და ეს ასეც უნდა იყოს, იქიდან გამომდინარე, რომ ერთი მიისწრაფვის ინდივიდუალიზაციისაკენ, მეორე – პირიქით, მასაზე, სიმრავლეზეა ორიენტირებული – გამოხატვის სხადასხვა ტენდენციია.

კომუნიკოლოგია არის მეცნიერების ახალი დარგი, რომელიც შეისწავლის ადამიანის საზოგადოებასთან და ბუნებასთან ურთიერთქმედების ფორმებს სოციოსფეროში, ბიოსფეროში და ა.შ. თავისი ისტორიის განმავლობაში კომუნიკაციის ცნებამ გარკვეული ევოლუცია განიცადა, დაწყებული დამწერლობამდელი პერიოდის მასკომუნიკაციური მოდელიდან (ფოლკლორი – ინფორმაციის მეხსიერებაში შენახვის მოდელი), დამთავრებული ინფორმაციული საზოგადოების კომუნიკაციური მაგალითით. მასკომუნიკაცია გულისხმობს ადრესანტის, კოდისა და ადრესატის ურთიერთობას. განსხვავება ლიტერატურული და მასკომუნიკაციური ტექსტების ადრესანტს შორის ისაა, რომ ერთგან ის ინდივიდია, მწერალი და მეორეგან ის კოლექტიურია. ლიტერატურის ადრესატი არის ერთი ადამიანი, რომლის სულიერი ინდივიდუალიზაციისკენაცაა ის მიმართული, ხოლო მასკომუნიკაციის ადრესატი არის მასა, ის სოციალურ სიმრავლეზეა გათვლილი. კომუნიკაციის მიზანი არის ფართოდ გავრცელების მასშტაბი და, როგორც წესი, მასკომუნიკაციის ტექსტი არის ზემოქმედებითი ხასიათისა, რაც გულისხმობს ამ ზემოქმედების მექანიზმის ცვალებადობასაც და მასის დამოკიდებულების ცვლილებასაც ადრესანტისადმი, როგორც უკუზემოქმედებას.

კოდი – ინფორმაციის მატარებელი ერთეულია (ლიტერატურაში ტექსტი, მაგალითად). ტექსტი სიტყვიერიც შეიძლება

იყოს, კომბინირებულიც: მუსიკა, გამოსახულება, ნახატი, სიტყვები. სწორედ ტექსტია ადრესანტსა და ადრესატს შორის ურთიერთობის წინაპირობა. რაც შეეხება ლიტერატურულ ტექსტს, ის არის მიმართული მასობრივი აუდიტორიისკენ. მისი საშუალებით მყარდება და მკვიდრდება სოცო-კულტურული ღირებულებები. მასზევეა ორიენტირებული ენობრივი ნორმა. ეს ყველაფერი ასოცირდება საზოგადოებაზე ზეგავლენასა და მისი სააზროვნო-ემოციური პრიორიტეტებისა თუ მოდელების ჩამოყალიბებასთან.

ჩვენი მიზანია, გამოვარკვიოთ, როგორ ამკვირებს ვაჟა-ფშაველას მოცემულ ტექსტებში ადამიანი, როგორც ფასეულობის მატარებელი, ამ ფასეულობებს საზოგადოებაში და როგორია ამ მიკრო და მაკრო სამყაროების ურთიერთგადაკვეთა ლიტერატურულ ჭრილში, მოცემული ქალი თუ ვაჟი გმირების მაგალითზე.

ლიტერატურული ტექსტის ანალიზი რთული და კომპლექსური საკითხია, რომელიც განსაკუთრებულ ჭრილსა და სხვადასხვა რაკურსში დანახვას ეფუძნება და საშუალებას აძლევს მკვლევარს, ტექსტი განიხილოს, როგორც მხატვრული დროისა და სივრცის ავტონომიური სისტემა, რომელიც სახეობრივი და ხატოვანი მოდელების საშუალებით იგება და მისი მხატვრული მიზანდასახულობა იმთავითვე ნათლად გამოკვეთილია იმ სტრუქტურაში, რომელიც მოცემულია ნაწარმოებში. მაგრამ ლიტერატურული ტექსტი თავისთავად არის ანარეკლი იმ ემპირიული დროისა და სივრცისაც, რომელშიც ის შეიქმნა და ამავდროს, გახსნილი სისტემაცაა, მისი ავტონომიურობა მხოლოდ უშუალოდ ქსოვილის ანალიზისას და გარკვეული წმინდა ლიტერატურული მეთოდოლოგიების გამოყენებისასაა დაცული. სხვა შემთხვევაში, სხვანაირი მიდგომისას, ის კარგავს ამ საზღვრებს, მხატვრული დრო-სივრცე ხდება გახსნილი და ასე ვთქვათ, ორმხრივი გავლენ-

ნის მაჩვენებელი – როგორ მოქმედებდა მასზე მისი შექმნის თანადროული ემპირიული დრო-სივრცე და ამავე დროს, რას აძლევს იგი სხვადასხვა თვალსაზრისით იმ დრო-სივრცეს, რომელშიც მისი გაანალიზება ხდება, რას ინახავს და რას ქმნის ან რის საფუძვლად შეიძლება იქცეს.

ვაჟა-ფშაველას ლიტერატურული ტექსტი, მხატვრული ქსოვილი თავის თავში შეიცავს იმ ღირებულებრივ ორიენტირებს, რომლებიც მწერლის თანადროული სოციუმის მთავარ მახასიათებლებს წარმოაჩენს, ასევე მთის სისტემის დამატებით რეალობასაც, რომელიც კიდევ მეტ ნიშანს მატებს მხატვრულ ტექსტში ჩატვირთულ ინფორმაციას საზოგადოების, ცალკეული ინდივიდის და მთლიანად საკომუნიკაციო სისტემის ურთიერთქმედებებსა და ამ ქმედებების შედეგებზე.

ზოგადად, თანამედროვე მეცნიერება ნათლად წარმოაჩენს დარგთაშორის მჭიდრო ურთიერთანამშრომლობის კიდევ უფრო გააქტიურებას, რაც მეტი დასკვნების გამოტანის საშუალებას იძლევა და ტექსტს წარმოგვიდგენს, როგორც ღია სისტემას, მოცემულ შემთხვევაში კი, საზოგადოების რეალურ სეგმენტს. კვლევისას, როცა ლიტერატურათმცოდნეობითი კონცეფციები შეირჩევა, მთავარი ყურადღება ეთმობა იმას, თუ ნაწარმოების რომელი ასპექტია მოქცეული ყურადღების ცენტრში.

როცა საკვლევი თემა ღირებულებრივი სისტემის წარმოჩენას ითვალისწინებს, ჩვენ გვაინტერესებს ვაჟას თანამედროვე საზოგადოებისა და მასში ცალკეული ინდივიდების ფუნქციონირების საკითხი, პერსონაჟების ხასიათების სტრუქტურული ანალიზი არა ჩაკეტილად, როგორც ერთი მხატვრული ხატი, არამედ მათ გარშემო არსებულ სოციუმთან მიმართებით, მათთან კომუნიკაციაში და ამ ურთიერთგავლენის შედეგები უშუალოდ ნაწარმოების დრო-სივრცეშიც და თანამედროვე ღირებულებრივი სისტემების ფორმირების თვალსაზრისითაც. ყველაზე ზუსტი და აქტუალური, სხვა მეთოდოლოგიე-

ბის პარალელურად არსებობისა და თანამშრომლობის პირობებში, ხდება სოციოლოგიური მეთოდი.

სოციოლოგიური მეთოდი გულისხმობს ლიტერატურის, როგორც საზოგადოებრივი აზროვნების ერთ-ერთი ფორმის, გაგებას. ნაწარმოებში, უპირველეს ყოვლისა, იკვეთება ისტორიული ტენდენციები, სოციალურად განპირობებული მომენტები, ეკონომიკური და პოლიტიკური კანონების მოქმედების შედეგები, ხასიათები, უპირველეს ყოვლისა, დაკავშირებული „საზოგადოებრივ ატმოსფეროსთან“. სოციალურ მეთოდს აინტერესებს არა იმდენად ინდივიდუალური, არამედ სოციალურ-ტიპური ლიტერატურაში. როგორც ცნობილია, ამ პრინციპს ლიტერატურაში ტიპიზაცია ეწოდება. აღვნიშნავ, რომ არ იქნება სწორი ტიპიზაციის უარყოფით თვისებად განხილვა. ტიპი – ეპოქის განზოგადებული ლიტერატურული გამოცდილებაა, რომელიც სხვადასხვანაირად გამოვლინდება, მაგრამ შინაარსი მსგავსია.

როდესაც ლიტერატურათმცოდნე ირჩევს სოციოლოგიურ მეთოდს, ის დგება ლიტერატურისა და სოციოლოგიის მიჯნაზე, ემსახურება ორ სანალიზო ველს ერთდროულად, რაც გარკვეულ სირთულეებს უკავშირდება, თუმცა იმიტაა მნიშვნელოვანი და პროდუქტიული შედეგი, რომ ჩვენ თვალწინ ეპოქის ისეთი ცოცხალი სახეებია, რომელთა რეკონსტრუქცია უკვე შეუძლებელია მხატვრული ტექსტის გარეშე. ვაჟაფშაველა, როგორც ნამდვილი რეალისტი, ტიპურ სახეებს გვიხატავს და მათი მეშვეობით ჩვენ იმ დროისა და სივრცის მოვლენათა თანამონაწილეობის, იმ სოციუმის ცოცხლად დაკვირვებისა და ტიპურის დანახვის უნიკალური საშუალება გვძლევს. ამ საფუძველზე შეიძლება მთელი სისტემების რეკონსტრუირება, ფაქტობრივად, ტექსტში ერთგვარი „გარედან ინტერვიუს“ მეთოდით და მოქმედების საფეხურებრივი ანალიზით. აქ შეიძლება გაჩნდეს კითხვა, არის თუ არა ეს ხასია-

თები ანუ მხატვრული ტექსტის ხასიათების სისტემა ზედმინე-
ვნით სანდო ეპოქის სურათის სრული რეკონსტრუქციისთვის.
ბუნებრივია, მხატვრულ ტექსტსა და თითოეულ მწერალს
აქვს თავისი განუმეორებელი ინდივიდუალობა და ის რეა-
ლობის უბრალო ფოტოგრაფიული ანაბეჭდი არ არის, ისევე,
როგორც ვიზუალურად უფრო იოლად აღსაქმელი ნამდვილი
მხატვრული ტილო, ნახატი, რომელიც გარკვეულ რეალობას
გამოსახავს. ფოტოგრაფიაც კი, როცა მას მხატვრული მიზან-
დასახულობა აქვს, არ არის სინამდვილის ნატურალისტური
ასლი. სამაგიეროდ, სწორედ ამ შემთხვევაში იწყებს მუშაობას
ტექსტის მეორე, კომუნიკაციური პლანი. მისი გახსნილობის
(ამ მეთოდის შედეგად გახსნის) დადებითი შედეგი ისაა, რომ
ჩვენ არა მარტო აღბეჭდილს ვხედავთ, არამედ გვეძლევა
საშულება, დავინახოთ, რა გავლენა მოახდინა თავისი ინდი-
ვიდუალურობის ელემენტებით მწერალმა სოციუმზე. რა გავ-
ლენა იქონიეს მის მიერ შექმნილმა ტიპურმა და, ამავე დროს,
უნიკალურმა ხასიათებმა სოციუმის შემდგომ განვითარებაზე,
ღირებულებრივი სისტემების ჩამოყალიბებაზე. ეს ორმხრივი
კომუნიკაცია ტექსტთან უზრუნველყოფს მის არსებობას,
როგორც თავისი სოციუმის ბუნებრივი ნაწილისა, ისე შემდ-
გომი ეპოქის (ეპოქების) საყრდენისა. მისი გავლენების ჩვე-
ნება, უფრო მეტად კი ის, შემდგომში კიდევ დამატებით რა
ცვლილებების მოტანა შეუძლია მწერლის სოციალურ ხედვას,
ანიჭებს მას მხატვრულთან ერთად დიდ საზოგადოებრივ ღი-
რებულებას სხვადასხვა ასპექტში.

ვაუა-ფშაველას ტექსტებში მისი გმირები არიან ტიპური
სახეები, ფაქტობრივად, ცოცხალი ადამიანები, რომლებშიც
მათი გარემომცველი სოციუმის ყველა ნიშანი აირეკლება
და, რაც მთვარია, მაღალი მხატვრული ხარისხის გამო ეს,
მართლაც, ცოცხალი ადამიანების არსებობაა ასევე ცოცხალ,
გაცოცხლებულ რეალობაში და უტყუარ რეალობაზე დაკვირ-

ვების საშუალებას იძლევა. მწერლის მიერ ასახული სამყარო ზუსტად გადმოსცემს ყველა იმ პრობლემას, რომლებიც დგას ამ სოციუმების (ვაჟასთან რამდენიმე სხვადასხვა მოდელია ნაჩვენები) წინაშე და რაც მთავარია, მას აქვს გადანწყვეტა, თავისი კონცეფცია, რომელიც ტექსტშივე იწყებს მუშაობას. მაგრამ მისი გავლენა იქ არ მთავრდება და იქმნება ერთგვარი ღირებულებრივი მოდელები, რომლებიც მწერლისგან დროში დაშორებულ სოციუმზეც ახდენს გავლენას და შესაძლოა, ბოლომდე კიდევ არაა ამოწურული მათი შესაძლებლობები.

სოციოლოგიური მეთოდის გამოყენებისა და პრიორიტეტულობის მიუხედავად, ბუნებრივია, მხატვრული ტექსტი ვერ აღიქმება მთელი სისავსით, თუ მისი ანალიზისას სხვა მეთოდებიც არ გამოვიყენეთ. მხოლოდ ასეთი კომპლექსური მიდგომის შემდეგაა შესაძლებელი სრულად წარმოჩნდეს მწერლის მიერ ნაწარმოების სიუჟეტში, ხასიათების სისტემებში, მხატვრულ ანტურაჟსა და შიდა ტექსტურ კომუნიკაციებში ჩატვირთული ნაწარმოების მხატვრულ-საზოგადოებრივი მიზანდასახულობა და ღირებულებრივი სისტემა, ასევე ცალკეული აქსიოლოგიური მოდელები და მათი განსახოვნება-ფუნქციონირების გზები და მიმართულებები.

მოდით, ზემოთქმულიდან გამომდინარე, განვიხილოთ ვაჟა-ფშაველას ორი პოემა: „სტუმარ-მასპინძელი“ და „გველის მჭამელი“, მათი მთავარი პერსონაჟების ღირებულებითი, აქსიოლოგიური კომუნიკაციები სოციუმთან ურთიერთობების ფონზე.

თავისი პოემის გმირ ქალთა შორის გამორჩეულად ჰყავს აღწერილი ვაჟას ალაზა, პოემიდან „სტუმარ-მასპინძელი“. მართლაც, განსაკუთრებულია ეს ქალი თავისი სულიერი სიმალლითა და განუმეორებელი, ვაჟასეული ინდივიდუალობით.

გამოჩნდება ეს მშვენიერი ქისტი დიაცი და ვეხვევით მისი მომხიბვლელი სილამაზის რკალში:

„გამოჩნდა ქალი ლამაზი
შავი ტანსაცმლით მოსილი,
როგორაც ალვა ტანადა,
ვარსკვლავი ციდან მოცლილი“

(სტუმარ-მასპინძელი) [9, 211-212].

ულამაზესი ქალია ალაზა (თვალეები „მზებრ მოკაშკაშე“, „არჩვი ყელგადაგდებული“, „თმახშირი“, მთვარე პირადა“). ნაწილობრივ გასაგები ხდება, თუ რატომ „ეტყობა თავმოწონება მასპინძელს საუბარშია“. თუმცა ჯოყოლა ის კაცი არ არის, მარტო ცოლის პირმშვენიერებით რომ მოიწონოს თავი. ვხვდებით, რომ ქალს გააჩნია სხვა ღირსებებიც, რომელნიც მალე გამოჩნდება პოემაში.

თემი ფეხქვეშ თელავს სტუმარმასპინძლობის საუკუნო წესს: ქისტები, წესისამებრ, თავიანთი ერთ-ერთი მიცვალებულის საფლავზე შესანიშნავად აკლავენ ხევსურ ზვიადაურს, ჯოყოლასა და ალაზას სტუმარს. ალაზას სტუმრისადმი უჩნდება უცნაური გრძნობა, რომელიც მისივე პიროვნული სიმაღლის უტყუარი დასტურია. ჯერ კიდევ ბოლომდე სათანადოდ არ არის გაანალიზებული ამ მშვენიერი განცდის სიღრმე. ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების მკვლევართა შორის ყველა თავისებურად უდგება მას და აანალიზებს.

„ალაზას არსება არა მარტო ძალუმად, არამედ ტოტალურადაც, დიაცის ბუნების მთელი სისავსით არის მოცული ზვიადაურისადმი თანაგრძნობით“ [10, 303] – ალაზასეული განცდათა კომპლექსი უთუოდ მოიცავს თანაგრძნობას, მაგრამ მარტო ამაზეც არ დაიყვანება; „ალაზა დაესწრო ზვიადაურის მოკვლას. იგი გაკვირვებულია, მაგრამ სხვანაირად, ქალურად და მოხიბლულია ხევსურის სიმტკიცით. მის გულში ადათით აკრძალული გრძნობები მოძრაობენ – შეეცოდება ალაზას ზვიადაური, შეებრალება, აღტაცებული

დარჩება მისი ვაჟკაცობით“ [11, 141], შეიძლება მოიცავდეს ალტაცებასაც, გაკვირვებასაც (თუმცა, ძნელი დასაჯერებელია, ჯოყოლას ცოლს ვისიმე ვაჟკაცობა გაჰკვირვებოდა) და სიბრალულსაც, მაგრამ არ უდრის არცერთ მათგანს; „ალაზა დაღუპული ზვიადაურის ვაჟკაცობას დასტირის, როგორც ღვიძლი ძმისას“ [12, 125], რაღაც სულ სხვაა ალაზას გრძნობაში. „ჯოყოლას ცოლი ზვიადაურს დაინახავს თუ არა, მისი ეშხით ენთება“ [13, 474], ზვიადაურის დანახვისთანავე ალაზას „ეშხით ანთება“, ალბათ, ფანტაზიის ნაყოფია, ამ გრძნობის სიყვარულად გამოცხადება კი შეიძლება მისი გამარტივება იყოს. რასაკვირველია, ეს არ გულისხმობს, რომ სიყვარული, ეს ამალღებული განცდა, ხელნამოსაკრავი და მარტივია, მაგრამ ალაზას შეგრძნებების სიყვარულამდე დაყვანა მისი გამარტივებაა იმდენად, რამდენადაც ამ შემთხვევაში სულიერი სიღრმის უფაქიზესსა და ურთულეს ფენებთან გვაქვს საქმე.

სირთულესთან ერთად საოცრად ძლიერია ალაზას განცდა: მან დაარღვია მაჰმადიანური ზნეობის კანონი (რაც, უდავოდ, მიუთითებს მის პიროვნულ სიძლიერეზე), დაიტირა მოსისხლე მტერი:

„მკვდარსა მუხლმოყრით დაეყრდნო,
ქვითინებს გულამოსკენითა,
ზვიადაურსა... ააჭრა... სამი ბალანი პირითა,
ჩიქილის ტოტში შეხვია
ბროლი თითებით თლილითა...“

(სტუმარ-მასპინძელი) [9, 224].

„ვაჟა-ფშაველას პოემებში საკითხი ისე კი არ უნდა გაშუქდეს, რომ თემს ებრძვის პიროვნება, არამედ უნდა გავითვალისწინოთ, რომ თვითონ თემი „ებრძვის“ საკუთარ თავს, თვით იგია გაორებული, თვით თემშივეა მოცემული შინაგანი წინააღმდეგობა“ [15, 74]. ალაზასაც არა აქვს განზრახული

დაუპირისპირდეს თემს, ბოლომდე არც ის ცვლილებები აქვს გაცნობიერებული, მის არსებაში რომ ხდება. ამ გაუცნობიერებლობის შედეგია, რომ წინააღმდეგობებითაა სავსე, რადგან დაირღვა მისი სისავსე, გაორებულია იგი. ამ ორთაგან ერთი (ფიქრი გულისა) თუ ზვიადაურის ტანჯვის სურათის მნახველი „ბნდება“, მიშველებას ლამობს („ნუ ჰკლავთ! -ეძახის გულიო“), მეორე ნაწილი (ფიქრი გონებისა) მისი აწეწილი სულისა თითქოს განზე გამდგარა და სინანულნარევი ყრუ ტკივილით, შეცოდების შეგრძნებით სავსე ეხმიანება პირველს („ვის ცოლი, ვის ქმარსა სტირის, რას ჩადის ჭკვაზე მცდარიო“).

„სამდურავს ეუბნებიან
ალაზას გიჟრის თმანიცა“

(სტუმარ-მასპინძელი) [9, 225].

ამ განსაცვიფრებელ სახეში სიმბოლურადაა მინიშნებული, თუ რა ქაოსია ალაზას სულში. ქაოსია გარეთაც, შინაგანი, გონების ხმა გარეთ არის გამოტანილი სხვადასხვა არსების ხმებად: ყველაფერი ბობოქრობს თითქოს გარშემო, „საფლავებიდან მოისმის მკვდრების წყრომა და ჩივილი! ბაღლებიც თითქოს ატირდნენ“, ისმის საერთო წყრომის ხმა – ადამიანთა, მთების, ღრუბლების, ბალახის... ალაზა გაურბის ამ ხმებს, გაურბის საკუთარ თავს. ყოველივე ამის მიზეზი კი ალაზას განცდის სიძლიერეა: „ამ გზით დაგვიხატა ვაჟამ ალაზას უდიდესი გრძნობა, რომელმაც აიძულა იგი დაერღვია ზნეობრივი ნორმა, რომელიც კანონი იყო მისთვის. სამყაროს ჰარმონიაც ამიტომ დაირღვა“ [16, 244]. მიუხედავად ბალახთა და ქვიშათა გამაყრუებელი ძახილისა, მიუხედავად მისი მკვდარი ძმის, ემბარის, მაყვედრებელი კივილისა („ვაჰ, დაო, დაო, რა მიყავ? ... მეორეს საფლავში ჩამდევ, ერთ სამარეში მდებარი“), ალაზას „გული თავისას შერებოდა, კაცის კაცურად

სიკვდილი გულიდან არ ჰქრებოდა“. ალაზას ენა ერთმევა, „ოფლი წყლად მოსდის შუბლზედა“, სული ეხუთება: „შუბლ-სა და მკერდზე წყალს ისხამს, დროდადრო გული მისდისა,“ მაგრამ მაინც ტირის ზვიადაურს, ძაღლების საჯიჯგნად არ ხდის მის გემს.

აი, რა სიძლიერისაა ალაზას გრძნობა, რომლითაც იმდენადაა გამსჭვალული მთელი მისი არსება, რომ ჯოყოლაც, არანაკლებ გასაჭირში ჩავარდნილი, ავიწყდება („იმას აღარა ჰფიქრობდა, ჯოყოლა როგორ არიო“). ეს პატარა არგუმენტი არ არის. ალაზას უყვარს ქმარი. ეს სიყვარული და მოწინება („ქალი მისდევდა უკანა, ჯოყოლა მიდის წინაო“), ცხადია, ბრმა და უნიადაგო არ იქნება, რადგან არც შეუპოვრობითა და არც სიმტკიცით ჯოყოლა ზვიადაურს არ ჩამოუვარდება (მარტო მისი ვაჟუკაცური სიკვდილის გახსენებაც კმარა, თემისგან შერისხული თემისვე ერთგულების დასამტკიცებლად მტერს მარტო რომ შეაკლავს თავს). არ შეიძლება, ისეთი ნატიფი ბუნების ქალს, როგორიც ალაზაა, არ ეგრძნო და დაეფასებინა ქმრის პიროვნების დიდბუნებოვნება („ეკვრებოდა გულ-მკერდზე ქმარს მარგალიტის ღილადა“). ალბათ ესეც არის იმის დასტური, რომ ალაზას ზვიადაური არ შეჰყვარებია, თუმცა ქმრის სიყვარული არ გამოირიცხავს სხვა მამაკაცის მოწონების შესაძლებლობას. ალაზას გრძნობა კი მოწონებაზე ბევრად მეტია. ყოველ ადამიანს აქვს რაღაც ხელშეუხებელი, წმინდა წარმოსახვა, რომლის რეალობაში ხორცშესხმა ძალიან იშვიათი შემთხვევაა. ალაზას გრძნობათა კომპლექსიც ამ იშვიათობის ერთ-ერთი გამოვლენაა. მთიელი ქალის წარმოსახვაშიც არსებობდა, ალბათ, მაღალი იდეალი კეთილშობილისა, მამაცურისა და რაინდულისა. სასიკვდილოდ განწირულ ზვიადაურში მან სწორედ ეს იდეალი დაინახა. ეს არის ნუთიერად დაბადებული განცდა იმ არაჩვეულებრივად რთულ და დრამატულ სიტუაციაში, რომლის მსგავსიც ძა-

ლიან იშვიათად გვხვება ცხოვრებაში. აქ პარალელის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ასეთი სიტუაციები დამახასიათებელია დიდი რუსი მწერლის თ. დოსტოვესკისთვის:

„Достоевский познаёт людей при исключительных обстоятельствах, при крайних испытаниях. Именно это и даёт ему возможность заглянуть в такие уголки человеческой жизни у души, куда заглядывать при обычных условиях невозможно“ [17, 17]. უფრო ღრმა ფსიქოლოგიური კვლევის საგანია ალბათ და ძნელია ამაზე მსჯელობა, მაგრამ ზვიადაური რომ არ მოეკლათ, შესაძლოა, არც ალაზას გრძნობას ჰქონოდა ეს განსაცვიფრებელი სიღრმე.

მშფოთვარე ჯოყოლა სასაფლაოდან დაბრუნებული, თითქმის გონდაკარგული ცოლისგან პასუხს ელოდება. ალაზა ეჭვს უბათილებს, რითაც „ღირსებით სავსე ქალის სიამაყეს ამხელს“ [10, 307].

(„ვინ გამიბედავს მაგასა, რად მინდა ლეჩაქ-კაბანი“?) და მიზეზსაც ეუბნება: შენი ცხენის საძებრად წასული დევს გადავეყარეო.

რატომ ამბობს ქალი ამისთანა მტკნარ ტყუილს? ალაზაში საბოლოოდ და მთლიანად ბატონიბს მისი ზნეობრივი „მე“ და ვერ უპატიებია თავისთვის, რომ ღვთის, თემისა და ქმრისადმი დამოკიდებულების რაღაცა ზღვარი დაარღვია. „ალაზა... ფხიზელი თვითცნობიერების ქალია, ცხადი უნდა იყოს, რომ მისი ნაამბობი მისივე ქვეცნობიერი სწრაფვის ცენზურაქმნილ და ამიტომ ნეგატიურ ინტერპრეტაციას წარმოადგენს: დევი ხელებს იწვდის ალაზასაკენ („ნეტავი იმას, ვინაცა მაგის მკლავზედა წვებოდა“), ...დევს „მყრალი კანი აქვს“ („ვისიცა მკერდი, ან კრული, მაგის გულ-მკერდსა სწვდებოდა“). ეს კანი ჯერაც თვალებში უელავს ალაზას (ზვიადაურის სიკვდილი მას „თვალებში ელანდება“), დევი ცოლობას სთხოვს

ალაზას („ნეტავი იმას, – ე.ი. ზვიადაურის ცოლს, – ოდესმე ქმრის ტრფობა გაუცვდებოდა?“) [40, 309].

ჯოყოლა ალლოთი ხვდება ცოლის „ხმის ნაზი თრთოლის“ მიზეზს და როცა ეუბნება, დევის გარდა სხვა მიზეზიცაა და სწრაფად მითხარიო, ალაზაც არ უმაღავს. ამ გულახდილობით კიდევ უფრო მაღლდება იგი მკითხველის თვალში და ეს სიტყვებიც მისი ქალური სინდისის გვირგვინია.

ბოლომდე თუ მაინც არ იხსნება ალაზა ქმართან და მოვალეობას და სიბრალულს არქმევს თავის განცდას, ალბათ იმის ბრალია, რომ არის გრძნობათა კომპლექსები, რომელთა სიღრმის გამოსახატავად სიტყვა მეტად უძლური საშუალებაა, რომელშიც ბოლომდე საკუთარ თავსაც ვერ უტყდება ადამიანი, არა თუ სხვას (ალბათ ამიტომაცაა შეღებილი ალაზას სახე ქმრის წინაშე „ვარდისფერი მორცხვობის იერით“) [15, 80].

და არა იმიტომ, რომ მას „ეშინია ნამდვილი მიზეზის გამხელისა, რადგან ფიქრობს, რომ ამით ჯოყოლას რისხვას გამოიწვევს“ [12, 124]. ქმრისადმი შიში ამ შემთხვევაში გამოირიცხულია: ალაზამ მშვენივრად იცის, რა პიროვნებაა მისი ქმარი. ჯოყოლას დიდებული პასუხიც ამის უტყუარი დასტურია.

ალაზას ქცევა მიცვალებულთა აჩრდილებმა დაგმეს, თემმა შეაჩვენა და დაწყევლა, ჯოყოლამ კი მოიწონა.

ეს ურთულესი ფსიქოლოგიური მომენტია პოემაში და ვაჟა-ფშაველასაც ორთვიანი დაფიქრება დასჭირდა, სანამ ჯოყოლას ცოლისთვის პასუხს გააცემინებდა.

პასუხი კი მართლაც ისეთია, ვაჟას გმირებს რომ ეკადრებათ. ალაზას ფაქიზ, ღრმა და ამალელებულ განცდებს მხოლოდ ჯოყოლასნაირი განსაკუთრებული პიროვნება თუ გაიგებდა, მითუმეტეს, რომ მასშივე იყო „ფესვი უცხო ვაჟკაცის დამტირებელი ალაზას გასხივოსნებული, ცნობიერი „სიმართლისა“

[10, 311]. სხვისი განცდების პატივისცემის უნარი ჯოყოლას მაღალ რაინდული ღირსების გრძნობაზე მეტყველებს.

ქმრის სიკვდილის შემდეგ ალაზა სრულიად მარტო რჩება, მისი სიცოცხლე აზრს კარგავს. სინდისის ქენჯნისაგან შეწუხებული (მომხდარსა და განცდილს ბოლომდე არ აპატიებს თავს: „ორთავ შევცოდეთ... მე უფრო დიდი ცოდვა მაქვს, უცხოთვის ცრემლი ვღვარია“), გულდაბნელებულ თვისტომთან მოკვეთილი „უცხო კაცის მოზარე“ შავ ხეობაში მძვინვარე, ლაშდაფრენილ მდინარეში იხრჩობს თავს.

ასე ტრაგიკულად დაილუპა ალაზა. ვაჟამ უკვდავება მიანიჭა ამ უკიდურესად ქალურ, ნატიფი ბუნების, იდუმალ და ბოლომდე მაინც აუხსნელ გმირს.

ვაჟასეულ ქალთა პლეადაში ერთი საინტერესო სახეცაა-პოემა „გველის მჭამელის“ ერთ-ერთი გმირი მზია, პოემის მთავარი გმირის, მინდიას, ცოლი. ალბათ მცდარი შეხედულებაა, რომ მზიას ქალთა უარყოფით კატეგორიას აკუთვნებს ზოგიერთი მკვლევარი.

ვაჟა-ფშაველა სხვადასხვა გზას მიმართავს ადამიანის სულიერი სამყაროს გასაშუქებლად: თუ „სტუმარ-მასპინძელში“ ყველაფერი ჯოყოლას, ზვიადაურისა და ალაზას ხასიათს ემსახურება, „გველის მჭამელში“, ცენტრში ერთი არაჩვეულებრივი პიროვნება დგას და თითქმის ყველაფერი მის გარშემო ტრიალებს, იმიტომ არსებობს, რომ წარმოაჩინოს და ნათელყოს მინდიას ბუნება, გაარკვიოს მისი შინაგანი არსება.

„მინდიას პიროვნება... თავიდან ბოლომდე საკუთარი შინაარსით იკვებება, საკუთარი, სხვათაგან განსხვავებული ბუნებით საზრდოობს“ [15, 152]. მზიაც მინდიასთან მიმართებით განიხილება, ამიტომ სანამ მზიას პიროვნებას განვიხილავდეთ, ორიოდ სიტყვა მინდიაზეც უნდა ითქვას.

ვინ არის მინდია? „როცა პიროვნება გასცდება თავისი „მე“-ს საზღვრებს, იგი უერთდება მთელს სამყაროს. იგი

მსოფლიოს სიცოცხლით ცოცხლობს და მაშინ კაცი და კაცობრიობა, კაცი და ბუნება, კაცი და ღმერთი ურთიერთს ერწყმიან. მსოფლიოსთან ასეთი შერწყმა, როგორც მორალური ერთიანობის შედეგი, რწმენის ჭეშმარიტ მდგომარეობას წარმოადგენს“ [18, 81]. ასეთ შერწყმას მიაღწია მინდიამ ქაჯებთან ტყვეობაში გველის ხორცის გემოს გასინჯვის შემდეგ, მიაღწია შერწყმას ზეადამიანისა და ადამიანისა. მინდია არაჩვეულებრივია: მას „აღეხილნეს გონების თვალნი ცნობად ყოვლისა, ეზიარა იგი შემოქმედის არსებას და მასში მისწვდა სიბრძნეს ღვთაებრიურს“ [19, 154-159]. და ჩვეულებრივ იმდენად, რამდენადაც არ გალღვა და განიბნა თავის „უნივერსალობაში“, ამ სამყაროში, ჩვეულებრივ ადამიანთა შორის ცხოვრობს, მათს სიხარულსა და მწუხარებას იზიარებს. სწორედ ამაშია ძირი მისი ტრაგიკულობისა. სწორედ იმაში, რომ არ არის ჩვეულებრივი ადამიანი და ამავე დროს, გარკვეულად მაინც ჩვეულებრივია. ეს არის მისი „აქილევსის ქუსლი“. მინდიას ოჯახი ჰყავს. ოჯახური გარემო კი ადამიანურად შემოსაზღვრულის სიმბოლოა ნაწარმოებში. მინდიას წინაშე გადაულახავი დილემაა: ან წავიდეს, გაემიჯნოს ამ სამყაროს, გახდეს განდევნილი, მოკვეთილი, ან დარჩეს და მიიღოს ეს ცხოვრება ისეთი, როგორიც ის არის: ოჯახს შეშა უნდა – მინდიამ უნდა მოჭრას ხეები, მიუხედავად მათი გულშემოდრავი მუდარისა; ოჯახს უნდა საჭმელი – მინდიამაც ცხოველები უნდა ხოცოს. იტანჯება გველისმჭამელი.

„(მინდია) დაუპირისპირდა დედაკაცს, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების სიმბოლოს“ [12, 12-13].

საქმე ისაა, რომ „გველისმჭამელში“ განსხვავებული, არაჩვეულებრივი პიროვნების ბუნებაა ნაჩვენები და არა მისი დაპირისპირება ქალთან თუ საზოგადოებრივ ცხოვრებასთან. „მინდიას საშუალებით ვაჟამ გვიჩვენა ის განსხვავება, რომელიც ინსტინქტსა და გონებას შორის არსებობს, როდესაც

ეს უკანასკნელი ვინროა და შეზღუდული" [15, 146]. ალბათ, ნაწილობრივ ზემოთქმული აზრიდან გამომდინარეა, რომ ზოგიერთი მკვლევარი უარყოფით შეფასებას აძლევს მზიას პიროვნებას. „მზიას, მინდიას ცოლს, მეზობლებზე რჩება თვალი, ბედს ემდურის, საშინელ მუქარად ისმის მისი საყვედური: „ყმანვილნ უხორცოდ დაზრდილნი რა ვაუკაცობას იზამენ?“ [15, 159]. ყველას შეუძლია თავისებურად გაიგოს, მაგრამ „ავი დედაკაცის“ მუქარის ტონი არ ისმის ალბათ ამ ფრაზაში, ეს გაფრთხილება უფროა, ცდა, „ჭკუაზე მოიყვანოს“ ქმარი. არც ის არის საძრახისი, რომ საჭმელსა და სიცივეზე წუნუნებს, რადგან მისი საყვედური ჩვეულებრივი ადამიანის პოზიციებიდან სრულიად სამართლიანია.

„მინდია უკმაყოფილოა, შინაგან აფორიაქებას, მის გაუნელებელ ტანჯვას ის იწვევს, რომ მზია მას აიძულებს წავიდეს გატყეპნილი ძველი გზით, პირადი კეთილდღეობისთვის ზრუნვის გზით, ... იმათი გზით, ვისაც ცხოვრებაში მიზნად მხოლოდ „კაი ცხოვრება“, ფუფუნებაში ყოფნა დაუსახავს, ვინც იმის იქით არავის და არაფერს ხედავს“ [20, 504] – რალაც განსაკუთრებულ პრეტენზიებს არ უყენებს მზია ქმარს, ის, რასაც მინდია „ბრიყვთა გზას“, „კაი ცხოვრებას“ ეძახის და რასაც მზია მოითხოვს ქმრისაგან, არც სრასახლებია და არც ფუფუნება, ეს არის ელემენტარული საარსებო საზრდო ოჯახისა, („თავისი ცოლი და შვილი ვის გადაუდგავ სხვისადა“), შეილებზე ზრუნვა, რასაც „საკუთარი კეთილდღეობისთვის ზრუნვაც“ შეიძლება დაარქვას კაცმა და „გატკეპნილი, ძველი გზით“ სიარულიც. მზიას სრულიად ბუნებრივი (არაჩვეულებრივი და განსაკუთრებული მხოლოდ მინდიას პოზიციებიდან ჩანს მისი მოთხოვნა: „გენადა კაი ცხოვრება, მონამლულს ქადას აცხოვდი“, „თავისსა სასიამოვნოდ წუთისოფლისა მცნობარევ!“), ადამიანური ინსტინქტები ამოძრავებს. ამიტომაცაა „გველის მჭამელის“ წარმმართავი პრინციპი *ჰუმანურობა*.

სხვა ამბავია, რომ მზიას არ ესმის ქმრის მაღალი წრმენის არსი, ის ერთი ჩეულებრივი, პრაქტიკული ქალია და მეტს ვერაფერს მოსთხოვ. თუმცა აქ ერთი მომენტიცაა გასათვალისწინებელი: გველისმჭამელი მინდიას არაჩვეულებრიობის ფონზე მზია შეიძლება, მართლაც, ვინროგანზომილებიან, პირად ჭირ-ვარამზე მობუზღუნე, ჟინიან ქალად მოგვეჩვენოს, მაგრამ ნანარმოებში არ ჩანს, რომ მინდიას განსაკუთრებულობა მისივე პიროვნულ უპირატესობაზე მიგვანიშნებს. მინდიამ კი არ იცის, არამედ „ესმის“, როგორც დაავადებულ ცხოველს, რომელიც, როგორც ცნობილია, შეუცდომლად პოულობს იმ მცენარეს, რომელიც სამკურნალოა მისთვის. მინდიას „ცოდნა“ ნამდვილი ცოდნა როდია, რადგან არ შეიძლება მისი სხვა ადამიანზე გადაცემა, ის მიუწვდომელია სხვებისთვის („ენა თუ ჰქონდეს ხე-ქვათა, ჩვენც რად არ გაგვიგონია?“). მინდიამ, მაგალითად, ისიც კი არ იცის, რომ ის მოქმედება, რომელსაც მისგან ცოლი მოითხოვს, გამოიწვევს მისი მაგიური უნარის დაკარგვას. ამიტომ მას ზუსტად შეესაბამება ვაჟასეული ფრაზა „გამეცნიერდა გლეხია“. „ვაჟკაცთან მინდიას მოქმედებას და მთელ მის ქცევას ინტელექტუალური სფერო არ განაგებს... „გველის მჭამელში“ წარმოდგენილია ბუნების წვდომისა და საჭირო მოქმედების წარმოების გრძნობითი გზა“ [15, 144]. ბუნების წვდომის ეს ნიჭი კი ღვთისგან ბოძებულია. მინდიაც მანამ არის არაჩვეულებრივი, სანამ ამ ნიჭს ფლობს, იცლება თუ არა იგი სიბრძნისაგან, ჩვეულებრივი ხდება. ეჭვიც კი ჩნდება, რომ ეს წონასწორობადაკარგული, სასონარკვეთილი კაცი მინდიაა, („რითილა ვარგო ქვეყანას, დავცარიელდი ცოდნითა“), რომელსაც თითქოს პატივმოყვარეობის ჭიაც შესჩენია, („მანამდე კაცი არ მიჩნდა მინაზე თავის ტოლად“), თითქოს ეგოიზმიც იგრძნობა მასში. ცოლ-შვილისადმი უხეში დამოკიდებულებაც („და ორჯერ-სამჯერ გადურჩი, კინალამ მამკლა თოფითა“) არ

შეესაბამება მაღალი იდეალებისათვის მებრძოლი კაცის ქცევას. ასეთ მინდიასთან შედარებისას მზიას უფრო შეკრული, მთლიანი ხასიათის ქალად ვხედავთ, მითუმეტეს, არ ტოვებს იგი ისეთი ადამიანის შთაბეჭდილებას, „რომლის უბადრუკი გონება და ფიქრი დედმინის წუმპეს ვერ ასცილებია ...არშინითა და სასწორით ზომავს ყოველივეს“ [22, 236]. თითქოს გვხიბლავს კიდევ თავისი აუზმღვრეველობით, სიმშვიდითა და აზრის ლოგიკურობით. გარკვეული სიძლიერეც იგრძნობა მზიაში, რომლისთვისაც, მიუხედავად იმისა, რომ ადათი ქმრის მორჩილებას მოუწოდებს, უცხოთა მონური ფსიქოლოგია და ბრმად არ ემორჩილება მინდიას, რადგან „ცოლობა მზიას მორჩილებას ავალებს, ხოლო დედობა-წინააღმდეგობას“ [12, 145]. ის კი, რომ მზია გუმანით გრძნობს ქმრის ტრაგიკულობას, თანაუგრძნობს და თავისებურად მისი ტკივილის შემსუბუქებასაც ცდილობს, ერთიორად ამალლებს ქალს ჩვენს თვალში.

ყოველივე ამის შემდეგ, თითქმის შეუსაბამოა ის შესედეულება, რომ მზია „ღვთისაგან წყეული ევაა“, ყველა დიაცის პირველქმნილი ხატი, რაკი მან აკრძალული ნაყოფის ჭამით აცდუნა ადამი. „ცოტ-ცოტაობით“, „ნელ-ნელაობით“, თანდათანობით ცოლის ჭკუაზე გადასულმა მინდიამ ჭამა (ამ შემთხვევაში, ბიბლიურ აკრძალულ ნაყოფს შემსგავსებული) ცოლის გამომცხვარი „ქადა“ და მით წარიწყმიდა თავი ანუ დაჰკარგა ღვთაებრივი ცოდნა (სამოთხე)“ [10, 389].

„სხვა სხვის ომში ბრძენიო“ და ნამეტანი მკაცრად მსჯელობს სანდუა, მზია არ არის „ქვეყნის ცოდვაში ჩამდგარი“, რადგან სულ სხვა რამ არის მიზეზი მინდიას დაღუპვისა. „გველისმჭამელის ზღაპარში, უჩვეულო და აუხდენელ ამბავში ჩაერთვის სინამდვილე. მინდიას პირით ვაჟა-ფშაველა საოცარი სიმკვეთრით გადმოგვცემს იმ მტანჯველ კონფლიქტზე, რომელიც მოწოდებას და სინამდვილეს შორის არსებობს და რომელშიც პოეტი ვალდებულია ცხოვრობდეს“ [15, 159]. ეს

კონფლიქტი თვითონ მინდიას პიროვნებაშია. გველისმჭამელი ვერ ახერხებს ზეციური სიბრძნისა და კაცთა ჩვეულებრივი ხვედრისა და ყოფის შერიგებას. ვერ ახერხებს იმიტომ, რომ იგი „არა მარტო განსხვავებულია სხვებისაგან, არამედ უნიადგოცაა“ [15, 145]. წინააღმდეგობებითაა სავსე მისი არსება: გულის სიღრმემდე ებრალება დაღუპულ ბარტყებზე ატირებული ჩიტი და ხეს კი არ ჭრის, რომ შეცივებულ შვილებს ცეცხლი დაუნთოს, ყვავილები და ცხოველები არ ემეტება სასიკვდილოდ და მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად ილესავს ხმაღს (მზია ფხიზელი გონების ქალია, გრძნობს ამ წინააღმდეგობებს, გრძნობს იმასაც, რომ კატასტროფა გარდაუვალია და ცდილობს ეს ქმარსაც აგრძნობინოს).

იტანჯება მინდია. ხსნის გზა ვერ უპოვია. ყოველ შემთხვევაში, ის გზა, რომელსაც იგი ირჩევს, მიუღებელია სხვებისთვის. „ზოგიერთმა კრიტიკოსმა ის აზრიც კი გამოთქვა, რომ ვაჟა-ფშაველამ ვერ გაართვა თავი თხზულებაში დასმულ პრობლემას და ამან თავისი დალი დაასვა ნაწარმოების ღირსებას, მხატვრული თვალსაზრისით ნაკლებ ღირებულოვანი ქმნილება მივიღეთ“, [15, 148]. მაგრამ ეს ასე არ არის. ვაჟა-ფშაველამ, როგორც მწერალმა და უბრალოდ, როგორც ადამიანმა იცის, რომ ყოფიერების არსი ტრაგიკულია. იგიც, როგორც გველისმჭამელის მგრძნობიარე და ნაზი სული, საშინლად განიცდის ამ ტრაგიკულობას. „ხმელი წიფელისა“ და „შელის ნუკრის ნამბობის“ ავტორი შეუდარებელი მონადირეც იყო და საკმაოდ დიდი ოჯახიც ჰყავდა, რადგან მშვენივრად ჰქონდა გაცნობიერებული, რომ ცხოვრებისეული ჰარმონია – ეს არის ორი საწყისის: დადებითისა და უარყოფითის, კეთილისა და ბოროტის ერთიანობის აუცილებლობა, რომ ეს საწყისები განაპირობებს, სრულყოფს და ავსებს ერთმანეთს. ბუნება მარადიულად ქმნის და მარადიულად ანგრევს რაღაცას და სიკვდილიც ისეთივე კანონია ცხოვრებისა, როგორც სიცოცხლე ...

მარტოობის სიმწრით გატანჯული მინდია თავს იკლავს, მაგრამ იგი უკვე მკვდარია, სანამ მახვილს ჩაიცემდეს გულში. გველისმჭამელი ილუპება, რადგან ლალატობს რწმენას, რომლის დაკარგვასაც ხახმატის ხატობაზე დაკლული ზვარაკით ვერ უშველი, ილუპება, რადგან ადამიანია და არა ღმერთი და როგორც ადამიანმა ბოლომდე ვერ ზიდა ღვთაებრივი სიბრძნის სიმძიმე.

„მინდიამ ბუნებასთან ურთიერთობაში დაინახა და გაიგო მთლიანი სამყაროს სიცოცხლის მაღალი, ფაქიზი დასაბამი, რამაც ის თავდავიწყებით გაიტაცა“ [20, 398], მაგრამ დაავიწყდა, რომ ადამიანის შესაძლებლობები შემოსაზღვრულია, რომ იდეალები ხშირად ცხოვრების ბანალობით იბურება.

მიუხედავად იმისა, რომ მინდიას ტრაგედია ვაჟას ტრაგედიაა, არც იგი განაპირებულა ამ სამყაროსგან და არც თავი გმირს მისცა ამის უფლება.

თავი 2. სოციალური და კავშირუბრუნული

2.1. ეროვნული და სოციალური მოტივები ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკაში

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი სულიერ აღმასვლას-თან არ ასოცირდება, უფრო პირიქითაა, ადამიანურ, ტექნიკით გაუცხოების, ჯუნგლებში შესვლა და ერთმანეთისაკენ სავალი გზების დაკარგვაა, რომლის ძიებაცაა სწორედ კულტურა და მათ შორის, მწერლობა. ვაჟა თავის წერილში „ფიქრები“ წერს, რომ საკვირველია განათლებისა და ცივილიზაციის მოქმედება განსხვავებულ ასპარეზზე, თუმცა არა ზნეობრივ ასპექტში. მიუხედავად ამ ორი ზემოხსენებულის განვითარებისა, კაცობრიობა მაინც პირუტყვად რჩება, თავდაცვის ინსტინქტი კი ძალიან ძლიერი აქვს. სწორედ კულტურის სულის ეს ყივილია ვაჟას შემოქმედება და მწერალიც, როგორც ჯანრი კაშია ამბობს, „უკანასკნელი მოჰიკანი“ ამ კულტურისა, რადგან მოძალებული ურბანიზმი სპობდა მას. ენა გამოთქმულისა თუ გამოუთქმელის, შესაძლებლისა თუ ჭეშმარიტის, დროულისა თუ ზედროულის ერთ სივრცეში თანაარსებობაა. ვაჟას შემოქმედების, მისი, როგორც ენობრივი პიროვნების, სევდა სწორედ ამ თანაარსებობის ჰარმონიის დაღვევითაა გამოწვეული: „სევდა, რომლითაც გაჟღნთილია ვაჟას შემოქმედება, ასევე მითოექსისტენციური სევდაა, გამოწვეული, ერთის მხრით, ქართული (ეროვნული) კულტურის, როგორც პიროვნების არსებობის ველის, რღვევის. ხოლო მეორეს კი

- თანამედროვეობის გაულმერთოების და გაუკულმართების („გადევების“ - ვაჟა) განცდით. სიკვდილის წინაშე დგომა ვაჟასთვის არა იმდენად ინდივიდუალური მოვლენაა, რამდენადაც სწორედ ეროვნული“ [5, 290].

როგორ განიცდება ეროვნული ვაჟას ღირებულებრივ სიტემაში? სამშობლოსა და ეროვნული კულტურის გარეშე, როგორც თუნდაც ეს ვაჟას შემოქმედებაშია, არავინა ვართ, თვითოეული ჩვენგანი, რადგან ეს არის უცვლელი, უმთავრესი საფუძველი და საყრდენი ჩვენი ადამიანური ყოფიერებისა. კლასიკოსობა მარად თანამედროვეობას გულისხმობს და ეს თვალსაჩინოა ვაჟას პუბლიცისტიკის მიხედვითაც. თითქოს მან იწინასწარმეტყველაო ის ტენდენცია, ეროვნული ღირებულებების ნიველირებით რომ მჟღავნდება ჩვენს თანამედროვეობაში. მავანი აკნინებს იმას, რაც საამაყო გაგვაჩნია და თავისი „ზეეროვნულობით“ უნდა პროგრესულად წარმოჩინდეს თანამემამულეთა თვალში. ეს ახალი ავადობა არაა და ჯერ კიდევ სიცხალ-დემოკრატებმა გამოავლინეს თავიანთი კოსმოპოლიტურ-იდეოლოგიური სწრაფვებით. დღეს ამას „გლობალისტობა“ თუ „ლიბერალობა“ (განსხვავებული ილიას ლიბერალიზმისაგან) ჰქვია. ეს ეროვნულის უგულვებელყოფა „მუჟავე“ პატრიოტიზმზე უარესია. ეროვნულისა და კაცობრიულის ურთიერთმიმართება კარგად აქვს წარმოჩენილი ვაჟას თავის ცნობილ წერილში „კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი“. ყველაზე უკეთესი, რაც ღმერთს შეუქმნია, ერის სახე, თვითმყოფადობაა, რომლის პატივისცემა არის კაცობრიობის სიყვარულის წინაპირობა (ამას ჯანსაღად გაგებული კოსმოპოლიტიზმიც მოიზარებს). თუ „შენს“ არ აფასებ, ვერც „სხვისას“ სცემ პატივს, ეს მარტივი ჭეშმარიტებაა. მსოფლიოს უაღრესად საინტერესო სურათსაც სწორედ ეროვნული კოლორიტი, განუმეორებელი, სხვათაგან განსხვავებული ხასიათები თუ ფერები ქმნის. მწერლის აზრით, ნამდვილი პატრიო-

ტიზმი როდი უარყოფს კოსმოპოლიტიზმს. უნდა გიყვარდეს შენი ერი და ქვეყანა, მაგრამ არც სხვათათვის შეგშურდეს ბედნიერება. სხვა ერების მისწრაფებას ხელი არ უნდა შეუშალო და არც სამშობლო დააჩაგვრიო არავის, რომ მოწინავე ქვეყნებთან თანასწორი იყო. კოსმოპოლიტიზმის მომხრეებით საკუთარი ერის უარყოფელი არაჯანსაღი გრძნობისაა და თავისდაუნებურად მტერიც კაცობრიობისა, რომელსაც თითქოს ერთგულებას, სიყვარულს ეფიცება. ეროვნებაზე ხელის აღება კაცობრიობის თვითუარყოფაა. თითოეულ ერს თავისუფლება საკუთარი ძალებით განვითარებისთვის სჭირდება, რაც კაცობრიობის წინსვლის წინაპირობაცაა. ვაჟა-ფშაველა იმ შემოქმედთა რიცხვს მიეკუთვნება, რომელთა არა მხოლოდ შემოქმედების, არამედ არსებობის არსსა და საზრისს წარმოადგენდა ეროვნული თუ პიროვნული თვითგამორკვევისა და თავისუფლებისათვის ბრძოლა.

ვაჟამ მშვენივრად იცოდა, რომ მათ, ვინც ჯანსაღ ნაციონალიზმს შოვინიზმად ასაღებდა და კოსმოპოლიტიზმის იდეებით აღტკინებული, ფანატიზმით გამსჭვალული ყოველგვარი ეროვნულის მტერი იყო, ბევრი ცუდის ჩადენა შეეძლოთ. ეს ნეგატიური ტალღა ილიას მკვლელობით გაგრძელდა, რომელიც საქართველოს მკვლელობას შეადარა ვაჟამ: „გამოერივნენ ისეთნი, რომელნიც თვით საქართველოს ჰკლავენ: უარყოფენ ენასა, ეროვნებასა და თვით ტერიტორიასაც კი, რა არის, მაშ, თუ არა კვლა საქართველოსი?“ (სიტყვა ილია ჭავჭავაძის ცხედარზე) [3, 273]. ეს იყო რევოლუციის შხამიანი სიო, მონაბერი რუსეთიდან, რომლის არატრადიციული მტრობაც თითქოს იმედს უკარგავდა ჩვენს მამულიშვილებს თავისუფლებისა თუ დამოუკიდებლობისა. ვაჟას აზრით იქ, სადაც დედანაზე ლაპარაკი, სიმღერა თუ გალობა აკრძალულია, ვერავინ იპოვის თავისუფლებას და ეს ზიზლსა და სიძულვილს იწვევს ადამიანებში (რა არის თავისუფლება?).

ვაჟამ კარგად იცოდა რევოლუციის არსი და ბუნება და იმ თავადაზნაურობის ფასიც, რომელიც ამ რევოლუციამ გაუღიტა, რომ „იმათი დასუსტება არაფერი დასაკლისი იყო ვითომ ეროვნულ საქმისთვის“ (ცოტა რამ ჩვენის ქვეყნის ავ-კარგისა) [3, 427]. მისი რუსეთისადმი დამოკიდებულებაც შორსმჭვრეტი და გამოსადეგია დღესაც. აი, რას წერს იგი „დასელებზე“: „გაძლიერებულის რუსეთისაგან ისინი მოელიან წყალობას. აბა, საიდან სადა! ნუთუ ძლიერი მეზობელი არ არის საშიში უძლურისთვის?!...ვის არა სწამს, რომ მხოლოდ სრული თვითმართველობა გააბედნიერებს ხალხს, გაჰზრდის მის ენერგიას, გამოიწვევს და ააყვავებს მასში დამალულს ახალ ძალებს? – რომ აპეკუნობა, რაც უნდა კარგი აპეკუნი იყოს იგი, აჩლუნგებს ერის ძალღონეს, თვითცნობიერებას?! – რომ დედაენაზე სწავლება სრულჰყოფს, ზრდის, ავითარებს ყოველმხრივ მოზარდ თაობას?! ეს ისეთი ჭეშმარიტებაა, როგორც ორჯელ ორი ოთხია და არა ოცი“ (სადღეისო წერილი მეგობართან) [4,118] – დღეს სანიშუშოა ეს აზროვნება, ამას ნიშნავს გენიოსი და მისი ყველა დროში სიცოცხლე.

ვაჟა-ფშაველა მხოლოდ წარსულით მცხოვრები ხელოვანი არ იყო. მას მშვენივრად ესმოდა, რომ დიდი გმირული წარსულის მქონე ქვეყანას მომავალიც საიმედო უნდა ჰქონდეს, რომ ერი, რომელიც მხედრულ თვისებებს კარგავს, დასალუჰადაა განწირული. ამიტომაცაა, რომ მაღალი ადამიანური იდეალების, სულიერი შესაძლებლობების გადარჩენის სურვილი საოცრად მძაფრია მის შემოქმედებაში, თუმცა ამ მხრივ ვაჟას თანადროულობა ნაკლებ იძლეოდა იმედს. პოეტიც თავის თანამედროვე საზოგადოებაში, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ვერ პოულობდა საკუთარი ოცნების გმირებს. მწერალი თავის წერილში „გიკვირთ?“ ხალხის გადამრჩენის მისიას ინტელიგენციას აკისრებს, რომლიც ამ მხრივ იმ დროს არაფერს აკეთებდა კარგს და ჰეროსტრატესავით „ნაცვლად იმისა,

ერისთვის ერვენებინა სწორე გზა ცხოვრებისა, ესწავლებინა თავის თავის მოვლა-პატრონობა, ქართველ კაცს ააღებინა ხელი თავის პიროვნებაზე, თავის თავზე...მოუკლა ეროვნული გრძნობა, დაუხშო ენერგია, დაუკეტა გზა თვითცნობიერებისაკენ“ (გიკვირთ?) [3, 283]. ვაჟა ამხილებდა თავის თანამედროვეებს, უმთავრესად, ინტელიგენციას – „ჩვენი ინტელიგენტილა? ჰმ! რა ვქნათ და რა ეთქვათ?! რამდენსა სტყუის თავის საკუთარ ღმერთთან, თავისის აზრისა და გრძნობის წინაშე, ამა თუ იმ მიზეზისა გამო, ჩემთვის სულ ერთია, და რომ სტყუის, ეს უეჭველად ასე, თვითონაც კარგად უწყის და არც იუარებს, ხშირად თავსაც დროსა და გარემოების მიზეზით ჰმართლულობს...ამას აზრი და გრძნობაც ვრცელი აქვს, იდეალებიც დიდი, მაგრამ იმის მეთათვისაც ვერ აკეთებს, რასაც ჰგრძნობს და ჰსაზრობს. ეს მოვლენა შეგნებულ ადამიანისათვის ყოველად აუტანელია, მტანჯველი და იგი ჰქმნის ჩვენებურს ინტელიგენტს ნახევარ ადამიანად, უბედურს, ცხოვრებისაგან უკმაყოფილოს, პესიმისტს“ (ფიქრები) [3, 197]. ტყუის კი ინტელიგენცია იმიტომ, ვაჟას აზრით, რომ ჯერ ქვეყანაზე არ ფიქრობს და მერე თავზე და ვერ ხვდება, რომ თუ საქვეყნო საქმე დაილუბა, მაშინ დიდიანპატარიანად, ღარიბიცა და მდიდარიც დასაღუბადაა განწირული. კლასიკოსი ყოველთვის თანამედროვეა იმით, რომ მისი ნაწერები, რა დროც უნდა გავიდეს, მაინც ეხმიანება თანადროულობას. ვაჟაც, თითქოს, დღევანდელობაზე წერდეს თავის წერილში „ცოტა რამ ჩვენის ცხოვრების ავ-კარგისა“, როცა ამბობს ქვეევრვით ფიქრის ჩაძახებაზე. ეს კაცზეაო დამოკიდებული, მაღლიანია ჩამძახებელი თუ უმაღური და უმაღლო. ხალხის ზემოთქმული კატეგორია ცუდი ჩამძახებლის ხელში იარაღია უკულმართი, ქვეყნისთვის საზიანო საქმისთვის და არაა საიმედო, რადგან დღეს რომ ვილაცას ხოტბას ასხამს, ხვალ შეიძლება მისი ჯვარცმა მოინდომოს იმიტომ, რომ ასე „ჩასძახეს“.

განა, დღევანდელ პროპაგანდისტულ საშუალებებზე არაა ეს თქმული? თან ფიქრჩაძახებული, არც მეტი, არც ნაკლები, ინტელიგენციააო, გვეუბნება ვაჟა-ფშაველა, ის ინტელიგენცია, რომლისთვის მთავარი „მე ვარ და ჩემი ნაბადის“ პრინციპია. სწორედ ამ ეგოიზმს, უმოქმედობას უკიჟინებს მას მწერალი, რისთვისაც ხან წარსულის ვაჟკაც გმირებს გააცოცხლებდა, ხანაც პროზაიკოს-პუბლიცისტის მკაცრ ტონს მიმართავდა. მწერლის აზრით, ინტელიგენციას, რომელმაც თავისი ერის წარსული, მისი სულის თვისება და მისწრაფება არ იცის, რომელიც მის სოციალურ ყოფას ვერ ხედავს, აზრი არ მოეთხოვება. ამიტომაც, რომ უცხო ერების ცხოვრებაზე გამოთქმულ აზრს იმეორებს. მოსაწონი და ნამდვილია გამდიდრებისკენ სწრაფვაც, მაგრამ ფულმა ეროვნული იდეალები არ უნდა გადაფაროს და საშუალება მიზნად არ უნდა აქციოს, ერის გულისთქმა „ჩოთქზე“ არ უნდა ჩამოახრჩოს (ცოტა რამ ჩვენის ცხოვრების ავ-კარგისა). ეს ფულის ბომონი, გაფეტიშება, გათამამება და „ყელის მოღერება“, როგორც ვაჟა ამბობს ან თუნდაც იგივე „პარტიობა“, იმიტომ კი არა, რომ რალაცა გაკეთდეს სხვაგვარად, არამედ გულდადინჯებული კმაყოფილდები იმით, რაც გაკეთებულა, საქმე არ გიყვარს და არ ზრუნავ, ახალი რამ იძიო და იკვლიო, სწორედ საბჭოური მენტალიტეტი, რომელშიც ჩვენი ქვეყანა ვაჟა-ფშაველას დროიდან ცხოვრობს. მისი ნაშეირია გაუტანლობაც: „აბა, კაი ბიჭი ხარ და ქართველ კაცს გააბედინებ, ათქმეინებ თავის მოწინააღმდეგის შესახებ, რომ თუმცა ერთსა სტყუი, მაგრამ ეს ერთი რამ კი სიმართლე სთქვიო. რაკი მოწინააღმდეგე ხარ, სრულიად, თავით ბოლომდე, მტყუანი ხარ, მართლის თქმა, მართლის ქმნა არ ძალგიძსო“ (ამას ვამჩნევ) [4, 121]

ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკაში არის წყება წერილებისა, რომლებიც მთის სოციალურ, „სადღაც მიუწვდომელ კლდეებში, მთის შუა ჩავარდნილს ხევებში, სადაც ძვირად მოხვდება

მზის სხივი“, როგორც ვაჟა ამბობს, იქ არსებულ მძიმე პირობებს ასახავს. მთაში ზნეობრივად კარგი ხალხი ცხოვრობს, ერთმანეთის მოჭირნახულე-მობრალული, მაგრამ სიღარიბის მუდმივი დათმენა განაპირობებს ხშირად მის უსამართლოდ ქცევას. ვაჟა საუბრობს მთაში, კერძოდ, ფშავ-ხევსურეთში ცხოვრების სიმძიმეზე (უნდა ითქვას, რომ დიდად არც დღეს შეცვლილა ამ მხრივ მდგომარეობა), იქაურების ცხოვრების პრობლემებზე: „არა, სტყუის გამიხარდი. აი ჩემს გარეშემო გვერდებზედ ფშავლები ხნავენ: ზოგს უღელი ხარი უბია გუთანში; ზოგს ყევარი და ისიც როგორი გუთანი, რომელიც ორის გოჯის მეტს სიღრმეზედ მინას ვერა სჭრის. გაავლებს გუთანს (გუთნისდედაც თვითონ არის და მეხრეც), წეეკვეთება მუხლებს და დაეცემა. აბა ვკითხოთ, რა უჭირს? – ისა, რომ სამი დღეა მშვიერი მუშაობს. მეორეს გახედეთ, როგორ მოუკიდნია გუთნისთვის თვისი დახეთქილი და მინით ამოტენილი ხელები, როგორ წასვლია თვალებიდან სინათლე და სთვლემს. ჰკითხეთ, თუ შიმშილით არ იყოს მისუსტებული...აბა ერთი ამასაც გახედეთ, როგორ ეხვევა მჭვარტლით და ბოლით გაყვითლებულ ტყავში და იკუნჭება ფერმიხდილი ნახნავეში. ჰკითხეთ, თუ მჭვლებით და ქარებით არ იყოს დაჭრილი...“ (ფშავის ხევიდამ) [4, 18]. მის ამ კორესპონდენციას დღესაც ვერ წაიკითხავ გულგრილად. ამ პატარა წერილში ხალხის ავ ბედზე მეტყველებს გლეხკაცი გამიხარდი, ჩვეულებრივი გლეხური კილოთი, ყოველგვარი პათეტიკისა და მაღალფარდოვნების გარეშე და ჩვენ თვალწინ წარმოდგება გლეხის აუტანელი ცხოვრების ფრაგმენტები. აქ მეტი კონკრეტიკაა და ნაკლები განზოგადება. მთიელი გლეხკაცი ღმერთისგან მოელის შეველას, მაგრამ მთავარია ის, რომ ავტორს სწამს უკეთესი მომავლის, წინ იყურება და არა უკან. ეს კორესპონდენცია საყურადღებოა როგორც თემატიკით, ალძრულ საკითხთა აქტუალობით, ისე მხატვრულობით. ამიტომ თავი-

დან ბოლომდე შეუწელებელი ინტერესით, სულმოუთქმელად იკითხება. როგორც აღნიშნავენ, ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიაში ეს კორესპონდენციის საუკეთესო ნიმუშია.

ვაჟამ, რომელიც თიანეთში მასწავლებლობდა და თუმ-ფშაველთა რწმუნებულიც იყო, კარგად უნყოდა და საკუთარი წერილებით თავის თანამადროვე საზოგადოებას აუწყებდა იქაურების მძიმე ყოფას, მთავრობისგან მოითხოვდა სათანადო ზომების მიღებას. ერწო-თიანელი გლეხები წელში იყვნენ განწყვეტილნი მძიმე სახელმწიფო გადასახადების, იჯარისაგან – „დაბალი ხალხი პურმა და სამსახურმა მოინდომა, მთელი მისი არსება თავის და სხვის მუცელმა მოინდომა. ამის გამო გლეხი სკოლასაც ემტერება და მღვდელსაც. მეტისმეტი შრომისგან ღვარძლ-მორეულივით არის გახდილი. თავის თავზე ჩაფიქრდება ხოლმე, მაგრამ ამ ფიქრსაც ვერ დაათავებს – საქმე ეძახის და არ ასვენებს...“ (ჭრელი ამბები) [4, 31]. ვაჟა წერს იქაური მაზრის საქმეებზე და მხატვრულად გვიხატავს ამქვეყნიური ჯოჯოხეთის სურათს, სადაც ცეცხლი ტრიალებს და „შეშად სულ უენო ხალხი უკეთია“, რომელთათვისაც, თითქოს, ზეცასაც აღარ სცალია, ქვეყნის ცოდვების ანგარიშში გართულს. მწერალი აღგვიწერს მაშინდელ რუსიფიკატორულ პოლიტიკას, როგორ მოუჭრეს გლეხებს ორი დღის სავალზე მამული და ჯარების საბანაკოდ შეისყიდეს. ასე რომ, საცინელ-სატირლად გაუხადეს საქმე. როგორ გააქტიურდნენ ვაჭრებიც, რუსულ ენაში ვარჯიშობენ, აშენებენ სასტუმროებს და ემზადებიან ახალი სარჩოს შესაძენად, უშრომველად „მოსასუქებლად“. ვაჟა-ფშაველას კორესპონდენციებში არა მარტო აღწერილია გლეხთა მდგომარეობა, არამედ ისიც მითითებულია, რომ ისინი აშკარა პროტესტზე გადადიან. ამ მხრივ საინტერესოა „თიანური ფელეტონი“ (1891 წ.), რომელიც ავტორმა გაზეთ „ივერიაში“ გაგზავნა, მაგრამ არ დაბეჭდილა. ვაჟა-პუბლიცისტი უტყუარი ჟურნალისტური ალლოთი

და მახვილი თვალით კარგად აჩვენებს გლეხკაცის შეგნებაში მომხდარ ცლილებებს, მის ბრძოლას საკუთარი უფლებების დასაცავად. პუბლიცისტი გულგრილად, ინდიფერენტულად როდი აღწერს ნამდვილ ამბავს, რომელსაც ვერ დაამახინჯებ, არამედ, პირიქით, ამძაფრებს ამ მონაკეთში არსებულ მოვლენებს შეხედულებათა პოლარიზაციისთვის. გლეხთა მიძიმე ეკონომიკური მდგომარეობაა გადმოცემული წერილში „ხმა მთიდან“ (1881 წ.). აქ ნაჩვენებია მათი სიღატაკე. ვაჟასა და ხევსურის დიალოგი ამის ნათელი მაგალითია (ხმა მთიდან). გაჭირვებასთან ერთად, ახალი ეკონომიკური პირობების განვითარების შედეგად შეცვლილი გლეხის ფსიქიკაა ნაჩვენები. წარსულში წარმოუდგენელი იყო ხევსურს ფარ-ხმალი დაეგირავენინა, ეს ნაბიჯი ახალი ცხოვრების შედეგია. მწერალი გვაჩვენებს, რომ ფარ-ხმლის დრო ისტორიას ბარდება და სამოქმედო ასპარეზზე ახალი ძალები, შენიღბული, მოყვრად მოსული მტერი გამოდის. ვაჟას კორესპონდენციებში მთაში კაპიტალიზმის შეჭრის პროცესია ნაჩვენები სავაჭრო კაპიტალის სახით. მწერალი გვერდს ვერ უვლის ამ ფაქტს, მასში დადებითს ნაკლებ ხედავს, რადგან ნაჩვენებია, როგორ ატყუებენ და ძარცვავენ სავაჭრო კაპიტალის წარმომადგენლები ისედაც დაბეჩავებულ ხალხს.

ვაჟა ეხება მთის ხალხის ჩვეულებებისა და კანონის ურთიერთმორგებას, რაც საკმაოდ მტკივნეული პროცესი იყო. იგულისხმება ზოგიერთი ბოროტმოქმედება, მაგ. ქალის მოტაცება, შურისძიების გამო სისხლის აღება, მოღალატე ცოლისთვის ცხვირის მოჭრა და ა. შ., რომლებიც მთის ჩვეულებებს შეადგენდა და ხალხი სასჯელის შემსუბუქებას მოითხოვდა, სასამართლოც შეღავათს აძლევდა დამნაშავეებს, შეძლებისდაგვარად. არაა ძნელი წარმოსადგენი, რა რთული იქნებოდა მთაში ყოფნა ახალგაზრდისთვის, რომლისთვისაც ამის გამო ცხოვრება და ოცნებები აცდენილია. პატიოსანი, მივარდნილ

პროვინციაში „დაყუდებულსავით“ მცხოვრები ახალგაზრდა კაცი საკუთარი თავის დიდი დარაჯი უნდა იყოსო, რომ არ დაილუპოს, ცხოვრება-ობობას შხამიან ქსელში არ გაებას და შესაცოდი არ გახდესო – თითქოს, საკუთარ თავზე წერდა ვაჟა თავის წერილში „ხმა მთიდან“.

ვაჟა წერს მთის სოფლებში სამრევლო სკოლების გახსნის საჭიროებასა და პრობლემაზე, რომლებზეც, მისი აზრით, სამღვდელოებამ უნდა იზრუნოს, ხოლო ეს უკანასკნელნი კი ფინანსურ წყაროდ ისევ ამ გაჭირვებულ-გაძვალტყავებულ, მძიმე ბეგარით განვალებულ ხალხს მიიჩნევენო. თუმცა უსწავლელობის ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზიცაა: უგზოობა, რომელიც მრავალმხრივ აზარალებს ხალხს. სწორედ ამ უკანასკნელის გამო სტანჯავს მთას შიმშილი და მაშინ სტუმრობენ ხოლმე თბილისს, კახეთს და კავკასსო.

ვაჟა წერს მთიელების ზნეობრივ ნახდენაზე და ამის უმთავრეს მიზეზად ისევ სასამართლოს მსახურთ ასახელებს, ადვოკატებსა და წვრილ „ჩინოვნიკ-პისრებს“, რომლებიც ხალხს უსინდისოდ რყვნიან და მართლმსაჯულებისგან თავის დასაღწევ ათას მიუღებელ ხრიკს ასწავლიან.

მთის კიდევ ერთი პრობლემა ცივი ზამთარია, რომლის გამოც მთიელების ნაწილი გადადიოდა შირაქში სამუდამოდ დასასახლებლად – „რა უნდა აკეთოს ზამთარში აქ ადამიანმა? – არაფერი. მხოლოდ უნდა მზა-მზარეულად ჭამოს და ბევრი მაგდენი ნაყოფი კი არ გამოიღოს. აქაური საქმე ზამთრობით არის: ლენვა, შეშის მოჭრა-მოტანა, თივის და ჩალის ზიდვა... სხვა საქმე მამაკაცისთვის აქეთ ღმერთს არ გაუჩენია. შეიძლება, თუ მუხლი და თვალი უჭრის, ხანდახან დათევბზე გაინადიროს. დიალ, დათევბზე, რადგან სხვა ნადირი თითქმის აღარ მოიპოვება“ (ფშავის-ხევი) [4, 73]. მთიელი გლეხი უმეტესწილად იმიტომამა მშვიერი, რომ „უღონო, გამოღალული“ მინა უხეირო, მცირე მოსავალს იძლევა. წერილში

„ქართველთა ახალშენი შირაქში“ ვაჟა მოგვითხრობს, როგორ მიაწყდა მთიდან წასული ქართველობა შირაქს, ფშავლები, გუდამაყრელები, მთიულები, ხევსურები და მოხევენი, საზოგადოდ თიანეთისა და დუშეთის მაზრის მთებში მოსახლე ქართველობა. შირაქში სიღარიბისა და შიმშილისაგან განამებულ ხალხს გულუხვი ბუნება და ნოყიერი მიწა დახვდა. მოახალშენეთ დასახლების ნებართვა არავისთვის უთხოვიათ, აქაოდა თუ მთავრობა საქონლის ძოვებას არ გვიშლის, შირაქი ჩვენად ითვლება, დასახლებას, ხვნა-თესვას რაღად დაგვიშლისო და ე.წ. „ქედში“, ჩრდილო ნაწილში, გააშენეს სოფლები, გაიყვნენ ზემო და ქვემო ქედის საზოგადოებებად. ოღონდ ერთი კია, რომ გადმოსახლებულთა რიცხვში არ იყვნენ თუშები და ისინი, გარდა იმისა, რომ არ დასახლდნენ შირაქში, ხელს უშლიდნენ და ყოველგვარ საშუალებას ხმარობდნენ, რომ ეს მხვნელ-მთესველი ხალხი ახალი სახლ-კარიდან აეყარათ და იძულებული გაეხადათ, მთას დაჰბრუნებოდნენ. ისინი აუარებელ საჩივარს გზავნიდნენ გუბერნატორის, მთავარმართებლისა და სხვათა სახელზე, დაგვლუპეს, შეგვაფინროვეს ქედელებმაო. იმას კი არ ფიქრობდნენ, რომ ამგვარ საქციელს ცუდი შედეგი მოჰყვებოდა, შეიძლება, შირაქი ადრე თუ გვიან სხვას დარჩენოდაო, წუხს ვაჟა, რომლის სურვილია, ძმათა შორის უთანხმოება მოისპოს და სიყვარული დამყარდეს.

დასასრულისთვის, არ შეიძლება არ გავიხსენოთ ვაჟა აზრი ქალთა ემანსიპაციაზე მთაში, გასაოცარი თავისი თანადროულობით: „დიდად და დიდად საჭიროა დაკმაყოფილდეს ქალთა მოთხოვნილება. მჯერა, მწამს და ვერაფერს შემაცვლევენებს ამ რწმენას. დღეს რომ მაღალ ბიუროკრატიულ წრეებში, გავლენიან ადგილებზე მინისტრებისა და სხვა, დედაკაცები იყვნენ, დღევანდელი გამწვავებული და გამწარებული ცხოვრება რუსეთისა მაღამოს დაიდებდა და საჭირო რეფორმებს მალე ველირსებოდიო. დედაკაცები ამდენს სიჯიუტეს არ გამოი-

ჩენდნენ, როგორსაც დღეს იჩენენ მაღალი სფეროს მაღალნი პირნი – ისინი ხომ მამაკაცები არიან – „კაი ბიჭობად“, „გულ-მაგრობად“ არ გაასალებდნენ თავიანთ სიჯიუტეს, ვინაიდან დედაკაცნი უფრო ლმობიერნი, გრძობიერნი არიან და დღევანდელი ცხოვრება ყველაზე მეტად რას მოითხოვს, თუ გარდა ერთის გრძნობისა, რომელსაც ეწოდება *შებრალება, შეწყნარება...* მნამს მე ეს და ამიტომ მენატრება, რომ დედაკაცს მიეცეს ისეთივე უფლება, რაც მამაკაცს, როგორც სწავლაში, ისე სამსახურში“ (სადღეისო წერილი მეგობართან) [4, 116] – ესაა სწორედ ღირსეული აზროვნება მსოფლიოს ყველა ქვეყნისა და დროისთვის.

კიდევ ერთ წერილს შევეხები, რომელშიც ვაჟა განსაზღვრავს მაღალზნეობრივი ადამიანის ბედს მკაცრ სოციუმში. მისი სევდა აქ ფილოსოფიურია, ზედროული, მაგრამ ძლიერთათვის დამახასიათებელი მაინც: „მე ერთი მეგობარი მყვანდა, რომელიც ძლიერ მიყვარდა და პატივსაც ვსცემდი. მიმზიდველი თვისება იმის ხასიათისა იმაში მდგომარეობდა, რომ ის იყო მეტის-მეტი ზნეობრივი პრინციპების მიმდევარი და მგრძნობიერი... ის მუდამ რაღაცას ფიქრობდა, გაცინებული თავის დღეში ის არ მინახავს. მისი სიცილი ღიმილი იყო. ერთად შევასრულეთ კურსი 1882 წ. სამასწავლებლო სემინარიაში და მასწავლებლად დაგვნიშნეს შორი-შორს. ფერმკრთალი ვანო ერთს წელიწადს შემდეგ ვნახე. დაგლეჯილი წაღები ეცვა იმას ფეხზედ, ტანზედა – არა ნაკლებ ნაძველებული ლეგა პალტო. თვალებზედ ჩამოფხატული...“ (საკვირველი კაცი) [4, 132]. განა, რამე იცვლება საქართველოში თუ ამ ბებერ სამყაროში?...

2.2. რაინდული სულის აპოლოგია

ვაჟა-ფშაველას მიერ შექმნილი მხატვრული სინამდვილე, ამბები, გმირები საოცარი ზნეობრიობის, ეროვნულობის განცდას ქმნის მკითხველებში. „ვაჟას მსოფლგანცდაში მოცემულია უღრმესი ფენა ქართველური განცდისა.“ [23, 27] მწერლის ეპიკურ პოეზიაში ზუსტად და სრულყოფილად მჟღავნდება არა მარტო გმირის ხასიათი, არამედ მთელი ერის დამახასიათებელი ნაციონალური თვისებები. მათი ზოგადობისა და საყოველთაობის მიუხედავად, ნაციონალური კოლორიტი ასხვავებს ერთსა და იმავე ეპოქაში, ერთსა და იმავე კანონზომიერებასა და სულიერ ვითარებაში დაბადებულ ეპიკური პოეზიის გმირებს. ამგვარად, ზოგადადამიანური არამცთუ სპობს გმირის ნაციონალურ ხასიათს, არამედ ავსებს, აფართოებს და მრავალფეროვანს ხდის. ამიტომაცაა, რომ ეს გმირები ინარჩუნებენ მარადიულ მომხიბვლელობას ყველა დროისა და ხალხისათვის.

ვაჟა-ფშაველას პოემის გმირებს ახასიათებთ განსაკუთრებული სასიცოცხლო ჟინი და ნებისყოფა, თვით უმძიმესი განცდების წუთებშიც ისინი მშვიდად არიან, ზოგჯერ თავშეკავებული მხიარულებით მოსილნი, ზოგჯერ იმედდაშრეტილნი. ისინი თავიანთ ჰეროიკულ ბუნებაში თითქოს შეუთავსებელ თვისებებს აერთიანებენ.

ზნეობრივი სიმტკიცე, გულგაუტეხლობა, ამტანობა, ვაჟკაცური სული – სწორედ ეს თვისებებია საყრდენი მწერლის ღრმა ეროვნულობისა („ქვეყნის ჭირ-ვარამს ვატარებ, ვერავინ შამედრებითა“). ვაჟა ფშაველა არა მარტო მოუწოდებდა, არამედ თვითონაც, როგორც ჭეშმარიტი ხელოვანი, თავისი გმირების მსგავსად, არასდროს ყოფილა მონა ყოფიერებისა, ყოველთვის მაღლდებოდა მასზე და დიდი შემოქმედისათვის დამახასიათებელი შორსმჭვრეტელობით გვიამბობდა მომა-

ვალზე. იგი თავისი წინააღმდეგობათა გადამლახავი სულით მოქალაქეობრივი და შემოქმედებითი გმირობის ნიმუშს წარმოადგენდა და ღირსეული მემკვიდრე იყო ილიასა და აკაკის მამულიშვილური ტრადიციებისა. საოცარი სიმძაფრისაა პატრიოტიზმის განცდა ვაჟა-ფშაველასთან. ოცდაორი წლის ვაჟამ უკვე იცოდა, რომ სამშობლო „ქვეყნიერი ღმერთია“.

„ვაჟა რომ მთას დაუმღერებს, ეს მთა მისი სამშობლოა, შვლის ნუკრს რომ ააჩივლებს, ესეც იგივეა, მისი ქვეყნის ჩივილი, ხმელი წიფელიც საქართველოს სიმბოლოა. ის სახელს არ არქმევს, რადგან ეს საჭირო არ არის. ვაჟა მხოლოდ თავის ქვეყანაზე არ ფიქრობს. მისი ფიქრი უნივერსალურია. არავინ არ უნდა იჩაგრებოდეს. თავისუფლება თანდაყოლილი ნიჭია ადამიანისთვის თუ ერისთვის. ეს უნივერსალური ქადაგება კი, იმავე დროს, საქართველოზე ფიქრს უდრიდა“ [24, 610]. ვაჟასთვის დამახასიათებელია საოცარი განცდა სამშობლოს სახელოვანი ისტორიისა და ტრადიციებისა. ჩვენს გენეტიკურ მეხსიერებაში არსებული თაყვანისცემა საკუთარი ქვეყნისადმი, მამულიშვილური შემართება, სამშობლოს ღირსების დაცვის სურვილი.

პატრიოტული და სოციალური ყოვლისმომცველი, ფართო შინაარსის მქონე ცნებებია ვაჟასათვის, რაც მრავალ მოტივს და საკითხს აერთიანებს მის ნაწარმოებებში. ეს ორი მთავარი განწყობილება, მოტივი ცალ-ცალკე არ მოიაზრება მწერლის შემოქმედებაში. ისინი ერწყმის და აღრმავებს ურთიერთს და თანაბარი ძალით მჟღავნდება ვაჟას ლირიკას, ეპოსსა და პროზაში. „დიდად საჭიროა მწერლისათვის პატრიოტიზმი, თავისი ენის და ერის სიყვარული... ისე პოეტის შემოქმედება დუნეა, თუ იგი ამ სიყვარულმა არ აამოძრავა, აღშფოთება არ შთაბერა მას... იგია ნიჭიერი მწერალი, ვინც რასაც თავად ჰგრძნობს და ფიქრობს, აქვს უნარი სხვასაც აგრძნობინოს და აფიქრებინოს, ვისშიაც ძლიერად შჩქეფს

ეროვნული სისხლი, ვინაიდან ეს უმთავრესი ფესვია იმ შემოქმედებისა“ [26, 404-405]. ამ თვალსაზრისიდან უყურებდა ვაჟა ყველას და ყველაფერს. ეს გრძნობა ვლინდება და საკმაოდ მძაფრადაც მწერლის იმ ნაწარმოებებში, რომელთა თვითმიზანს ამ გრძნობის ჩვენება არ შეადგენს. ასეთებია ვაჟა ფშაველას სახელგანთქმული პოემები: „გოგოთურ და აფშინა“, „გველის მჭამელი“, „ალუდა ქეთელაური“, „სტუმარ-მასპინძელი“. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთ ამ ნაწარმოებში მშობლიური კუთხე მაღალ პიროვნულ მისწრაფებათა შემზღუდავ გარემოდ გვევლინება, პოეტი მრავალგვარ გრძნობათა თუ იდეალთა ჭიდილის ფონზე უაღრესად რთულ ვითარებაში საოცარი სიღრმით გვიხატავს პატრიოტიზმს. პროზაული სინამდვილის მიუხედავად, საოცრად პოეტურია ვაჟას გამირების სიყვარული მშობელი კუთხისა და მიწისადმი. აქვე უნდა ითქვას, რომ ვაჟას შემოქმედებისათვის დამახასიათებელი ნიშანია მწერლის პატივისცემა სხვა ეროვნების წარმომადგენელთადმი. იგი აქებს ჩერქეზ ქიჩირს, საოცარ ღირსებებს მიაწერს ქისტს ჯოყოლას, ქისტ მუცალს, ეს არის ვიწრო ნაციონალიზმისგან თავისუფალი ხედვა, რითიც ვაჟა არა მხოლოდ თავის პიროვნულ, საკუთარი ხალხის სულიერ ღირსებებსაც ავლენს.

მიუხედავად მძიმე საარსებო პირობებისა, ყოფითი, მატერიალური ინტერესები მეორეხარისხოვანია ცხოვრების აზრის შესაფასებლად გოგოთურისთვის, რომელსაც ცხოვრების არც გარეგნული ბრწყინვალეობა თუ მოჩვენებითი სახელი იზიდავს. მეფის თხოვნაზე, რომ მან დატოვოს მშობლიური კუთხე და სამეფო კარზე იცხოვროს, იგი პასუხობს, რომ ბარად მისი გული „ქალებურ“ ატირდება, სიცოცხლეც აღარ მოუნდება (გოგოთურ და აფშინა).

მკვეთრია ასევე და ფაქიზი ალუდას დამოკიდებულება თავისი ქვეყნისადმი. ამას გამოხატავს მისი სიტყვები, პოე-

მის დასასრულს დიაცთ რომ მიმართავს ბედთან შერიგებული (ალუდა ქეთელაური).

როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაში ადამიანისათვის ძვირფასია თავისი კუთხის ყოველი ადგილი, მით უფრო, რომ მთელი მისი წარსული ამ ადგილთანაა დაკავშირებული.

უმადურობა თანამემამულეებისა, ვინც სამშობლოს სახელთან ასოცირდებიან და ვინც უმოწყალოდ, უსამართლოდ მოიკვეთა და განირა ალუდა, არათუ ანელებს მასში სამშობლოს სიყვარულის გრძნობას, არამედ ამძაფრებს და ამწვავებს მას. ამასვე მოწმობს ალუდას დედის მოთქმაც („ვაჰ, მამა-პაპის საფლავნო, კლდენო, დამდგარნო მწვეტადა“).

ცხადი ხდება, რომ თუმცა ჯოყოლა თემის, თანამომხედების მიერ გაკიცხულია, ის მაინც თავისი კუთხის (რომელიც სამშობლოსთან ასოცირდება) დასაცავად იბრძვის. ეს ნიშნავს, რომ ამ გმირისთვის დამახასიათებელია პატრიოტული გრძნობა, რომელმაც განსაკუთრებით მაშინ იჩინა თავი, როდესაც პიროვნება საზოგადოებისაგან განმარტოებული აღმოჩნდა.

ჯოყოლას მოღალატედ თვლიან, ვერ იგებენ მის იდეალებს, მაგრამ მისი დიდი სიყვარული სამშობლოსადმი, შეგნება თავისი პიროვნული ღირსებებისა ამაღლებს მას წვრილმან, დაბალ გრძნობებზე. ჯოყოლა მარტო იბრძვის მტრის წინააღმდეგ. „მოჰკლან თუ მოჰკლეს – ახია!“ – ასე ფიქრობენ აღმფოთებული, გონებადაბნელებული თანამემამულენი მასზე. ის კი, მარტოსული და ზნეობრივად ამაღლებული, თავს სწირავს სამშობლოს.

მინდიას ტრაგედიის მთავარი მოტივი ისაა, რომ ეს არაჩვეულებრივი ადამიანი თავისი სამშობლოსათვის „ურგები“ გამხდარა („რითილა ვარგო ქვეყანას“, „დავცარიელდი ცოდნითა“). ეს იქცევა მისი დალუპვის მიზეზადაც.

ვაჟა-ფშაველას პოემების შინაარსი უაღრესად სოციალურია. პატრიოტული საკითხების გვერდით, ზოგჯერ მათთან

შერწყმული სახით მწერალი გვიჩვენებს ადამიანთა ურთიერთობას საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობებში. მისი ინტერესები ამ მხრივ საოცრად ფართოა, ღრმა და მოიცავს ყველა დროისათვის აქტიურ პრობლემას – პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობისა. ეს პრობლემა, რომელსაც სხვადასხვა ასპექტით წარმოგვიდგენს პოეტი, განსაკუთრებით საყურადღებოა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების მკვლევართათვის.

„თემს განიხილავს ვაჟა არა როგორც ასეთს (инщина-ს), არა როგორც სხვა ფორმაციისადმი დაპირისპირებულს, არამედ როგორც საერთოდ საზოგადოებას. თემის განხილვისას ვაჟა ისეთი საკითხებითაა დაინტერესებული, რომლებიც აქტუალურია სხვა საზოგადოებრივი ფორმაციებისათვისაც“ [15, 65]. ვაჟა დაინტერესებულია თემით, არა როგორც სოციალ-ეკონომიკური კატეგორიით, არამედ, უპირველესად, იგი დაინტერესებულია იმ სულიერი ურთიერთობით, რომელიც ადამიანთა შორის არსებობს. პიროვნებას წარმოადგენს ის ადამიანი, რომელსაც აქვს თავისი პოზიცია, საკუთარი მკვეთრად გამოხატული ცნობიერი დამოკიდებულება ცხოვრების ამა თუ იმ მოვლენისადმი, მსოფლმხედველობა. ვაჟას გმირებს აქვთ უნარი, მოახდინონ ფაქტთა და მოვლენათა ანალიზი და ობიექტურად შეაფასონ არსებული სინამდვილე. ისინი ამჟღავნებენ ყველა ძირითად თვისებას, პიროვნების მაღალგანვითარებულ საფეხურს რომ ახასიათებს. პიროვნებისა და საზოგადოების პრობლემა მხოლოდ ვაჟას პრობლემა არ არის. ეს ყველა მნიშვნელოვანი მწერლის პრობლემაა. ვაჟას ორიგინალობა ისაა, რომ მან ამ პრობლემის გაშუქება ახალი შინაარსით წარმართა, ახალ კონკრეტულ მასალაზე, მთის ხალხთა ცხოვრების საფუძველზე ააგო. ვაჟას სიყვარული მთისადმი ამ უკანასკნელის ბარზე უკეთ შემონახულობით არის განპირობებული, თემს კი მწერალი უპირატესობას

ანიჭებს იმიტომ, რომ იქ პიროვნების თავისუფლების ხარისხი მეტია და უფრო მეტის მოთხოვნილებაც არის.

ზოგიერთი მკვლევარი ვარაუდობს, რომ ალუდა და ჯოყო-ლა არღვევენ თემის ადათებს და ამას შედეგად მოსდევს მათი თემიდან განაპირება თუ გაძევება. ეს მკვლევარები ივინყებენ იმ ფაქტს, რომ არცერთს ამ პერსონაჟთაგანს სრულებითაც არა აქვს განზრახული ადათის დარღვევა. უფრო მეტიც, მათი აზრით, სწორედ თემი არღვევს ადათს, სწორედ იგია მოძალადე, სწორედ თემი აცხადებს სავალდებულოდ იმას, რასაც ათასწლოვანი ადათობრივ სამართალი არ გულისხმობს. მაგალითად, ეაჟას გმირებისათვის არ არის ცნობილი, რომელ ადათს მისდიონ მათ იმ შემთხვევაში, როცა მტერი სტუმრადაა, სტუმართმოყვარეობისა თუ სისხლის ალების? ამგვარად, თემის ათასწლოვანი ტრადიციის მოწინააღმდეგედ კი არ გამოდის პიროვნება, არამედ იგი თემშივე არსებული წინააღმდეგობის მსხვერპლია (სტუმარ-მასპინძელი). მაგალითად, მკლავის მოჭრა „ალუდა ქეთელაურში“ არ არის ადათობრივი სამართლის ნორმა. ამ ჩვეულებას სავალდებულოდ არ მიიჩნევს ალუდა. თემიც თითქოს მაინცდამაინც ამ ადათის დაცვით კი არ არის დაინტერესებული, არამედ მას ალუდას ვაჟკაცობაში ეპარება ეჭვი.

ადათი მტრის გამკლავებისა გასაგები, მკვეთრი და თავისთავად ნათელი ადათია, მაგრამ თემშივე არსებობს ტრადიცია ვაჟკაცის პატივისცემისა (გავიხსენოთ მინდიას სიტყვები, როცა ალუდას კიცხავენ).

აქვე უნდა ითქვას, რომ ალუდას შემთხვევაში მთავარი ის კი არ არის, რომ მან მკლავის მოჭრის ნორმა უგულებელყო, არამედ ის, რომ იგი შეიჭრა სარწმუნოებრივ სფეროში, მისი დოგმა დაარღვია და ამიტომაც მოიკვეთეს, რადგან ასეთი ქცევისათვის პიროვნება დაისჯებოდა ნებისმიერ საზოგადოებრივ ფორმაციაში. ამგვარად, დასმული საკითხი არ არის

განპირობებული მხოლოდ თემური ვითარებით, მწერლის ინტერესი არ იზღუდება კონკრეტულად ამ საზოგადოებით. ეს საკითხი აქტიურია სხვა, თუნდაც ჩვენი საზოგადოებრივი ფორმაციისათვისაც. ამიტომაცაა, რომ ჩვენ ვლაპარაკობთ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში არა თემისა და პიროვნების, არამედ საზოგადოებისა და პიროვნების ურთიერთობაზე, რაც პოეტის ფართო საზოგადოებრივ-ლიტერატურულ თვალთახედვას ავლენს.

იმ თხზულებებში, რომლებშიც პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობის პრობლემაა გაშუქებული, ადამიანის სულის სიღრმეებში იძირება ვაჟა და განცდათა მრავალფეროვნებას გვიხასიათებს. ამიტომაცაა, რომ ამ ნაწარმოებთა სოციალური დატვირთულობა კიდევ უფრო იზრდება და, ამ თვალსაზრისით, მკითხველის თვალში, გამორჩეულად დგას გარკვეული მორალური სიმაღლის სახით აღუდას, ჯოყოლას და მინდიას პიროვნებები, ჩვეულებრიობის ფონზე ამ პერსონაჟთა გამორჩეულობა მათი მარტოობისა და სულიერი ობლობის პირობათაც იქცევა“ [27, 224].

არის გარკვეული მოტივები ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში, რომელნიც გამომდინარეობს სოციალურ-პატრიოტული განწყობილებებიდან. ასეთებია: ა) ზვიადაურის მოტივი, რომელიც გამოირჩევა შეუპოვრობა-გამძლეობის ნიშნით, გაუტეხელ ბუნებას, ფიზიკურ და ზნეობრივ გამძლეობას გულისხმობს. ამ თვისებებით გამოირჩევიან ვაჟას პოემის გმირები: გოგოთური, ზვიადაური, ჯოყოლა, მუცალი, გიგლია, კვირია, ზეზვა, ლუხუმი, მინდია; ბ) სულიერი სიმტკიცე და გაუტეხლობა გულისხმობს საკუთარი ძალების რწმენას ანუ ოპტიმიზმს, რომელიც ობლობისა და მარტოობის შინაარსით არის გამსჭვალული. საკუთარ პიროვნულ ღირსებათა ნიადაგზე გამორჩეულობის შეგრძნება, დამახასიათებელი ვაჟას იდეალური პერსონაჟებისათვის, მარტოობისა და ობლობის

გრძნობაში გადადის (თუმცა ამასვე განიცდიან ზოგჯერ უარყოფითი პერსონაჟებიც: შერე „ეთერიდან“, აფშინა „გოგოთურ და აფშინადან“); გ) ზნეობრივი პასუხისმგებლობის ანუ სინდისის მოტივი. უარყოფითში ილვიძებს სიკეთის, დადებითის გაჩენის შესაძლებლობა. სინდისის ქენჯნის, ერთგვარი სულიერი კათარზისის შემდეგ სიკეთის გზას ადგება აფშინა. ეს მოტივი ყველაზე მძაფრად ვლინდება პოემა „ბახტრიონში“, რომელშიც თვისტომთაგან მოკვეთილი ნინოლა თავს ისჯის და სიკვდილში ეძებს ხსნას, ზნეობრივ განწმენდას; მაგალითად, „გოგოთურ და აფშინაში“ ნათქვამია: „ცოლი აუტყდა გოგოთურს... ნადი, შენც ვინმე გაცარცე, არ გინდა სარჩო ნეტარა?“ გოგოთური აწყნარებს ცოლს და ვითომ მისი სურვილის განსახორციელებლად მიდის. ეს არის პატარა, უმნიშვნელო მოტივი, რომელიც ლიტერატურაში გავრცელებულია ცოლის მოტივის სახელწოდებით. ვაჟასთან გვხვდება პიროვნული ღირსების დაცვის, მოთმინებისა და სულგრძელობის მოტივები და ა.შ

ვაჟა-ფშაველასთვის ადამიანის სიცოცხლე უშინაარსო იყო რაინდული სულიერი იდეალების, მაღალზნეობრივი ღირებულებების გარეშე. რაინდის ნიშან-თვისებათა დახასიათებისას ვაჟა ქართველი ხალხის ცნობიერებაში ხანგრძლივი დროის მანძილზე განმტკიცებულ სულიერ თუ ზნეობრივ წარმოდგენებს ეყრდნობა. ქართულ გარემოში, რომელშიც რაინდის ცნება მოგვიანებით, ახალ დროში ჩნდება, სიტყვა „რაინდის“ შინაარსით იხმარებოდა „ჭაბუკი“, „ყმა“, რომლებიც ხალხურ, კერძოდ, ფშავ-ხევსურულ სინამდვილეში „კაი ყმის“ სახითაა დამკვიდრებული.

ვაჟას შეხედულებით, რაინდი, კაი ყმა პირადულზე მაღლა საზოგადო ინტერესებს აყენებს, მისი ცხოვრების შინაარსი მაღალი იდეალისთვის თავგანწირვაა. თემის, მამულის გულისთვის მას სჭირდება ხშირად ლაშქრად ყოფნა... თავის წერილში „გმირის იდეალი ფშაურ პოეზიის გამოხატულ-

ბით" მწერალი წერს, რომ გმირი ერთდროულად წმინდანიც, თემის მფარველიცაა და მტერთან თავდაუზოგავად მებრძოლიც. იგი დიდი მადლის უანგაროდ მთესველია და აქედან მას მხოლოდ სახელი რჩება. იგი მსხვერპლია ამ წუთისოფელში, რადგან თვითონ მშვიერი სხვას აპურებს, სხვათა სიცოცხლისათვის სიკვდილს არ უშინდება.

რაინდის თვისებათა და ხასიათის ის მოდელი, რომელსაც ვაჟა-ფშაველა ქმნის, დამახასიათებელია და არსებობის ფორმაა ქართული სინამდვილისათვის. მწერალი წარსულის ტრადიციებსა და ადათებს ეყრდნობა. რაინდული სულის აუცილებლობის სურვილი, „კაი ყმის“ მოტივი კარგად ვლინდება ვაჟას ლექსში „კაი ყმა“. ეს ლექსი საყურადღებოა ამ მხრივ, რადგან მოიცავს „კაი ყმის“ ყველა ნიშანს, რომლებიც ზოგადად მწერლის მთელ შემოქმედებაში ვლინდება. აი, ის ღირსებები, რომლებიც ვაჟაკაცს უნდა ამკობდეს: მას ტანზე ხმალი უნდა შეენოდეს, „სახე სისხლ-გადამდინარი“ შეებას მტერს, ტკივილი არ დაიმჩნიოს სიმართლისათვის ბრძოლაში, საკუთარი გარჯა დამალოს, სხვისას ამბობდეს, „ჰკვდებოდეს არა ჰგმინავდეს“ და ა. შ.

ვაჟამ აღიარა ვაჟკაცობის, მეგობრობის და სამშობლოსათვის „სახელიანი“ სიკვდილის უპირატესობა „სირცხვილიან“ სიცოცხლესთან შედარებით (ბახტრიონი).

ვაჟა პოემაში „სული ობლისა“ კიდევ ერთხელ შეჰნატრის თავის საოცნებო, მაღალ სულიერ მისწრაფებათა მატარებელ ეროვნულ გმირს, რომლის მხატვრულ ხორცშესხმასაც წარმოადგენს მწერლის პოემათა გმირები.

ბოლოს კი, დასკვნისათვის უნდა ითქვას, რომ ვაჟა-ფშაველას პოეტის, ზოგადად, ადამიანის მთავარ მოვალეობად სამშობლო ქვეყანაზე ზრუნვა მიაჩნდა. ეს იყო და არის ძირითადი აზრი და მისწრაფება ქართული ლიტერატურისა. აკი ვაჟა წერდა:

„ხარს ვგავარ ნაიალალარს
რქით მინასა ვჩხვერ, ვბუბუნებ:
ღმერთო, სამშობლო მიცოცოხლე, –
მძინარიც ამას ვდუდუნებ.“

(სიმღერა) [28, 213].

„ბრჭყალით ვუბყრივარ სევდასა, როგორაც არწივს გნო-
ლია!“ – წერს ვაჟა, მაგრამ ეს სევდა ცხოვრების წვრილმანე-
ბით არ იყო გამოწვეული. თვით სამყაროს რაობის გამოცნო-
ბის სურვილია მისი მიზეზი. ვაჟამ იცის, რომ სამყარო დიდია,
მაგრამ ეს სიდიადე არ არის მხოლოდ ჩარჩო ადამიანის სახის
წარმოსადგენად, მის გმირებს სხვა ღირებულებაც აქვთ, გარ-
და იმისა, რომ ისინი ბუნების ნაწილს შეადგენენ. ისინი ადა-
მიანები არიან და ამდენად გამართლებულია მათი მისწრაფე-
ბა, იყვნენ თავისთავადნი. ისინი მთელი არსებით უარყოფენ
ბრმა მორჩილებას, გულწრფელად და ყოველგვარი ქედმაღ-
ლობის გარეშე მიილტვიან თავიანთი „მეობის“ შენარჩუნები-
საკენ. ვაჟას გმირების ეს თვისება არის საზომი მათი ღირსე-
ბისა. ეს დიდბუნებოვანი ადამიანები სასტიკად ისჯებიან და
ჩვენ თანავუგრძნობთ, პატივისცემის გრძნობით ვიმსჭვალე-
ბით მათ მიმართ. მართალია, ვაჟას გმირებს კიცხავენ, სჯიან,
თემიდანაც კი აძევებენ, მაგრამ მათი ინტერესები არ კვდება.
ვაჟა-ფშაველას მიერ გმირისადმი მინიჭებული საკუთარ თა-
ვად დარჩენის უფლება მწერლის შემოქმედებაში შერწყმულია
საზოგადო კეთილდღეობისათვის ზრუნვის მოვალეობასთან.
ეს განსხვავებულია მინდიას, ჯოყოლას, ალაზასა და ალუდას
სახეებში. სწორედ ეს ანიჭებს მათ პიროვნებას დიდ სოცია-
ლურ ღირებულებას.

თავი 3. ჩელიგიურობა ვაჟა-ფშაველასთან

3.1. მთის სარწმუნოების ფენომენზე ვაჟა-ფშაველას წერილებში

მთას რაც შეეხება, ისაც ღვთის საუფლოა, როგორც ადამიანი ან ია, ან ქუჩი, ან ნისლი, მთების „ფიქრი“, რადგან ყველაფერ არსებულში ღმერთი მოიაზრება, ყოველივე მისით და მასში სუფევს, როგორც არეოპაგეტიკაშია. ზოგადად მთა კი, წარმართობიდან მოყოლებული, ღვთაებრივი ადგილია (ინდოელთა ჰიმალაი, ბერძნების ოლიმპო, იაპონელთა ფუძიამა, ქართველთა მთანმინდა – მამადავითი). ბიბლიაშიც ყველა მნიშვნელოვანი და დიადი მოვლენა მთას უკავშირდება, იქნება ეს მოსე წინასწარმეტყველისთვის ღვთის ათი მცნების გადაცემა, თაბორის მთაზე ქრისტეს ფერიცვალება, ელეონის მთაზე მისი ამაღლება. აქედან მოდის ის იდუმალება, რომლითაც მთაა მოსილი ვაჟას შემოქმედებაში, წიაღი, რომელსაც თავისი კანონები აქვს. თუ მიუახლოვდით, ისინი აუცილებლად შენზეც აისახება. საშიშიცაა და ალტაცების მომგვრელიც ამ მაღალენერგეტიკულ ველში მოხვედრა. იქ უფრო მძაფრად გრძნობ სამყაროს, საკუთარ თავს. რალაცა დიადის მნიშვნელოვანი ნაწილიც ხარ და გრანდიოზული მთლიანობაც. ის გიზიდავს, გატყვევებს, გიხმობს, მაგრამ გაფრთხილებს კიდევ, რომ არ განიბნე, შთაინთქა, დამარცხდე. იქ ღმერთი დიდი ხარისხითაა, მატერია კი გაიშვიათებული, ამიტომ მეტი კრძალვაა საჭირო. იქ თვალწინ გეშლება საკუთარი

გული, ამიტომ ბევრი წამკითხველიცაა. იქ არასდროს ხარ ჩია და გრძნობ საკუთარ ღირსეულობას. იქ ყვავილნი ჩურჩულებენ, პირიმზე სამყაროს საიდუმლოებებს გიყვება, ჰაერი ყველაზე გამჭვირვალეა, სხვა სუნთქვა იხსნება და გრძნობ სიცოცხლის სიყვარულს (ვაჟასთან საოცრად მძაფრია ის და ტრანსფორმირებადი), მასთან ჰარმონიას. ეს ისეთი შერწყმაა, კაცის ავტონომიას რომ აძლიერებს. მთა ჭეშმარიტების ნეტარი, მაგრამ მკაცრი სავანეა. აი, ვაჟას სამყაროს საინტერესო ინტერპრეტაცია: „ვაჟას შემოქმედებაში მთა ამოუწურავი ფენომენია. ის ხან ბუნების შემადგენელი ერთი უბრალო ნაწილია, ხან ლოდების, ყვავილების და „ბალახ-ბულახთა“ დედაა, თავის ბარაქიან ძუძუს ანოვებს მათ, ხან არწივთა საბუდარია, ხანაც შურიტა თუ სიკეთით შეპყრობილი ერთ-ერთი ძმაა, ხან ბაყბაყა დევია და ხან „თაფჩაჩქიანი“ მებრძოლი... მთა ხან სამშობლოს სიმბოლოა და პატრიოტული გრძნობის ამშლელია, ხან ფიქრისა და მელანქოლიის საფუძველია, ხან ვაჟაკაცობის, შეუდრეკლობის, სიმხნევის, ერთგულების, თავდადებული სიყვარულის გამოხატულებაა. მთა ხან ახლობელია, ხან დაუძლეველი და გადაულახავი. ეს მრავალფეროვნება იმის შედეგია, რომ ვაჟა ქმნის მთის ხატს სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა სიტუაციაში. ვაჟას მერ შექმნილი მთის ხატის ერთ-ერთი სახე-სიმბოლოა ბიბლიური „ტრფობისა“ და „გრძნობის“ მთა, რომელთანაც უშუალო კავშირშია ქრისტიანული, თავგანწირული სიყვარული.“ [29, 143].

აქვე უნდა ითქვას მთის სარწმუნოებაზე, რომელიც წარმართულისა და ქრისტიანულის ნაზავია. თუნდაც ფშავლები, როგორც ვაჟა ამბობს, ოფიციალურად ქრისტიანებად ითვლებიან, მაგრამ ხშირად წარმართულ წესებს ასრულებენ, წარმართულ კულტმსახურებას ერთვის ქრისტიანული ეკლესიის წმინდანთა ხსენებაც. ეთნოგრაფიული ხასიათის წერილში (წერილების ამ წყებას ჩვენ ქვემოთ, ცალკე ქვეთავშიც

განვიხილავთ) „ფშავლები“ ვაჟა ნერს: „ფშავლების მართლ-მადიდებლობა არ წარმოადგენს განმედილს, შემუშავებულ რჯულს, იგი შემდგარია სხადასხვა წარმართულის და ქრისტიანულის ნეს-რწმუნებისაგან...მართლმადიდებელი მოძღვრებაც არ არის აქ განვითარებული იმიტომ, რომ ქრისტიანობის მქადაგებლების, მღვდლების ხსენება მალე გამქრალა აქ. ამის მიზეზად ჩაითვლება ათასწაირი ლენა-მტვრევა, რომელმაც საქართველოს თავზე გადაიარა.“ (ფშავლები) [3, 26]. მღვდლის მაგივრად აქ ხევისბერია...ხევსურებს რაც შეეხებათ, ისინიც, როგორც ვაჟა ამბობს, ნახევარ-ქრისტიანები არიან და ფშავლებზე ნაკლებად ესმით ქრისტიანული სწავლა-მოძღვრება. მათთვის დამახასიათებელია ხატობებზე „სამხვეწროს“, საკლავის შეწირვა. მაგალითად, ხახმატობა, ათანგენობა, რომელსაც ხევსურები, ფშავლებიცა და თუშებიც ლოცულობენ ან ლაშარობა, რომელიც დიდად არ განსხვავდება ფშავლების სხვა სალოცავებისაგან. ყორის ოთხკუთხედშია დასვენებული წმინდა გიორგის ხატი და ჯვარი, იქვე მიყუდებულია ლაშარის ჯვრის დროშა.

საინტერესოა მთის ხალხის ქრისტიანული, წარმართობანარევი წარმოდგენები, რომლებიც, ხშირ შემთხვევაში, პირველყოფილი, პრიმიტიულია და მიღმიერი სამყაროს თავისებური მოდელი. დედაკაცი ეშმაკის გაჩენილად ითვლება ფშავეში, თვითონაც მცდარად და მამაკაცის შემცდენლად. ამიტომ ფშაველ ცოლ-ქმარს ცალ-ცალკე აქვთ ლოგინი და ქურდულად უზიარებენ ერთმანეთს ალერსს. თუმცა წინააღმდეგობებიცაა ამ წარმოდგენებში: „ფშაველი დედაკაცი აცხობს „სადობილოებს“, ხმიადებს. ფშაველი უფრო პატივს სცემს ხევსურების სალოცავის, ხახმატის ჯვრის (წმინდა გიორგის) დებს, დობილებს. ეს დები ხახმატის ჯვრისა უნდა იყვნენ მოლოზნები. მათი სახელებია: სამძიმარი, თამარქალი, ხოშაქა, მზექალა და აშექა. თითო სახვეწრად თითო ხმიადი უნდა გა-

მოუცხოს დედაკაცმა“ (ფშავლების ამოდ-მორწმუნეობანი) [3, 65-66]. ქრისტიანულია ის, რომ ფშაველებს აქვთ საუქმო დღე და მისი შენახვა ღვთის ვალის გადახდად მიაჩნიათ. ცრურწმენებია, მაგალითად, როცა მთიელები ფიქრობენ ღვთაებრივ წერა-მწერლობაზე, რომ თუ ღმერთი და ანგელოზები „გაჯავრებულები“ არიან, ბედის წიგნში კაცის სახელს ავად ჩაწერენ დაბადებისთანავე ან თვალწაღების ღოცვა, რომლითაც ცუდად გათვალულ კაცს ან საქონელს შეულოცავენ ხოლმე. თუმცა ეს ღოცვაც ქრისტიანულ-წარმართულის ნაზავია: „გაქრეს შენი ავის თავლით მშინჯავი ჩალის ცეცხლივით, თოვლის წყალივით, გაიაროს ქარივით, შენ ქრისტემ დაგწეროს ჯვარი, ქრისტეს დედამა მარიამმა“ (ფშავლების ამოდ-მორწმუნეობანი) [3, 69]. ქრისტიანობის დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს, რომ ბოლო მოეღო ფშავში მრავალცოლიანობას, უცხო ტომის დედაკაცების მოტაცებასა და დასაკუთრებას. წარმართულია ფშავლის წარმოდგენა საიქიოზე, სადაც მგზავრობაში მას დატყვევებული ჰგონია მიცვალებულის სული და სახსრად დაკლული საკლავით გზას უხსნის მისასვლელი ადგილისაკენ. ამ გზის „წერსიგის“ შესრულება სასმლის, ლუდისა და არყის გარეშე არ შეიძლება. თუმცა ამ წარმოდგენებში ისევ ქრისტიანული ჩაერთვის, მაგალითად, მთაშიც იციან ხორცის შაბათი. მაშინაც უნდა დაიკლას საკლავი, ხოლო დიდმარხვის შაბათს მკვდრის პატრონი გამოაცხობს ხოლმე პურს ყოველი „რიგის“ წირვის დროს და მიიპატიჟებს ხალხს შენდობის სათქმელად. მარხვის აზრის სწორად გაგებაა, როცა ვაჟა თავის წერილში „სადიდმარხვოდ“ წერს, რომ სამართლიანი იქნება ისე დაწესდეს მარხვა და ისეთი ენისთვის, რომ რამდენჯერაც ეს უკანასკნელი სიავისა თუ სისუღელის წამოროშვას შეეცდება, ნესტარივით დაესოს ან ნაკვერჩხალივით დაედოს და დაადუმოს, რომ არ მოუწამლოს ვინმეს გული და გონება.

ადრე მთაში იყო ჩვეულება – დღეობაში ხევისბერებს მოჰქონდათ ლაშარის ჯვრის ზვრის (ლაშარის ჯვარს ჰქონია უძრავი ქონება, მაგალითად, ზვარი სოფ. ახმეტაში) ღვინო და მლოცველებს უმასპინძლებოდნენ. დღეობის დაწყებამდე კი დასტურნი და ხევისბერნი დაატარებდნენ დროშას ფშავ-ხევსურეთში, თუშეთში, გუდამაყარში და ყველა სწირავდა, რამდენსაც მოახერხებდა. შემონირულობა ხმარდებოდა ლაშარის ჯვრის ზვარსა და ხატის საჭიროებებს. ვაჟას დროს ეს ჩვეულება თითქმის მოსპობილი იყო, როგორც თვითონ ამბობს, პოლიციისა და მოძღვართა წყალობით, რომლებიც სდევნიან ხევისბერებს, რადგან არ „ეპრიან-ეპიტნავენათ“ მათი გავლენა ხალხზე. მიუხედავად იმისა, რომ მწერლის აზრით, ქართველი ერი არ არის ფანატიკოსი და მისი ღვთის ვედრება არაა მაჰმადიანთა მსგავსი, იგი საუბრობს სისხლის კულტზე მთაში: „მსხვერპლად უნდა უსათუოდ სისხლიანი საქონელი შეენიროს. უეჭველად ხატის სასიამოვნოთ უნდა საქონლის სისხლი დაიქცეს. აქედან ამკარაა, რომ სისხლს ძალა აქვს (კულტი სისხლისა), სისხლი ვითა აიაზმა, უნდა ესხუროს თასებს, სახატო ავეჯეულობას. ხევისბერმა უნდა ხელმხარი „გაინათლოს“ სისხლითვე, მუდამ წელიწადს ჯერ თვითონ უნდა დაკლას საკუთარი საკლავი ხატში და იმისი სისხლი მოიცხოს ხელებზე, შუბლზე. ამ ჩვეულებას ეწოდება „ხელმხარის განათლვა“. როგორც ზევეთაც მოვიხსენიეთ, სისხლს რაკი ეს ძალა აქვს, უეჭველად, მოვალენი ვართ ვიფიქროთ, რომ თვით ჩვეულება მთიელთა შორის სისხლის აღებისა, თუ სისხლისძიებისა, საღმთო მოვალეობად ჩასათვლელია. თუმცა სისხლის ამლებს ჰგონია – მოვკალი ჩემის ნათესავის მკვლეელი და ამით დაუშონე, ყმად გაუხადე ჩემს ნათესავს, რათა მან საიქიოს წყალი უზიდოს მას, ჯღანი (ბანდული, ხურა) გაუბანდოსო და სხვა, მაგრამ ის კი აღარ აქვს შეგნებული, რომ ამავე დროს საღმრთო მოვალეობასაც ასრულებს

სისხლისდაქცევით. ადამიანი ამ შემთხვევაში ხდება ხატად და მას ზვარაკად, მსხვერპლად ადამიანი ეწირების“ (ლაშარის ჯვარის დღეობა ანუ ლაშარობა) [3, 238-239]. ეს წესები წმინდად წარმართულია და ვაჟაც პარალელს ავლებს ძველი აღთქმის ებრაულ ჩვეულებასთან, ზღურბლზე სისხლის წაცხებისა, როგორც ნიშანზე ღვთისგან გამორჩეულობისა. საინტერესოა ამბავი ე.წ. „მწევრის საფლავისა“, რომელიც ხახმატის სალოცავშია, ხევსურეთში. როგორც ვაჟა იგონებს, ქართველ მეფეთა ძეთაგანს, ზეპირგადმოცემის თანახმად, უცხოვრია ხევსურეთში, ჰყოლია მწევარი და რომ მოჰკედო-მია, ამ სალოცავში დაუმარხვინებია. თვითონ მწერალიც ხშირად დასწრებია იმ ამბავს, როგორ ხოცავენ ფშაველები და ხევსურები ამ საფლავზე ციკნებს (მწევარი, როგორც „უსურმაგი“, ბატკნის ღირსი არააო) და სწამთ, რომ მწევრის სულს შეუძლია თავის თაყვანისმცემლებს საუკეთესო ჯიშის ცხენის ჯოგი გაუმრავლოს, იყოს მისი მფარველი და ყოველგვარი ზარალის ამცილებელი.

ყოველივე ზემოჩამოთვლილის გათვალისწინებით, ვაჟა-ფშაველა მთის ხალხს წარმართად არ მიიჩნევდა, სწორედ ამიტომაც მან მკაფიოდ გამოხატა თავისი უკმაყოფილება, როცა ეპისკოპოსმა ანტონმა მთიელები ქრისტიანებად არ მიიჩნია, შეადგინა ოქმი მათ მდგომარეობაზე და ხატობების აკრძალვა და ფშა-ხევსურეთში ე.წ. მოძრავი ეკლესიების გამართვა მოითხოვა, აუკრძალა იქაურ მღვდლებს ხატობებში საკლავის, ლუდისა და სანირავის კურთხევა, რითიც უფრო დააშორა მღვდელი ხალხს. ვაჟა არგუმენტირებულად ასაბუთებს, რომ ფშაველები და ხევსურები კერპთაყვანისმცემელნი არ არიან და თუ ისინი ოთხფეხ ცხოველებს სწირავენ ხატებს, ამით საქართველოს სხვა კუთხის მცხოვრებთაგან არ განსხვავდებიან. მთიელების ხატებიც ძველი ნანგრევებია, სავარუდოდ, ეკლესიის ნაშთები, სადაც თასები თუ დიდრონი ვერცხლის სურები,

რომელებითაც მთიელნი ლუდს და ღვინოს სვამენ ხატობებზე, სახელოვან ქართველ მეფეთა შენაწირია ან დროშებს აჟღერებენ, რომელთა დანახვაც მათში საქართველოს ისტორიის გაცოცხლება და პატივისცემაა, სიცოცხლის მომატება, სულის აღფრთოვანება. მწერალი თავის წერილში „ეპისკოპოს ანტონის აზრი ფშავ-ხევსურთა სარწმუნოებაზე“ წერს, რომ სარწმუნოება ადამიანთა სულიერი განვითარების შედეგი უნდა იყოს და არა მათი სულიერად გატეხვისა. ძალდატანებით მხოლოდ სარწმუნოების ფორმა შეიძლება შეათვისებინონ კაცს, მაგრამ ვერ გახადონ იგი მართლმორწმუნე. ვაჟა ამბობს, რომ ყოველი ეკლესიური წესი მთაში უკლებლივ სრულდება მღვდელთა მიერ და ამ წესების აღსრულებას თხოულობს ხალხიც, რომელსაც დიდ უბედურებად მიაჩნია, თუნდაც უზიარებლად რომ სწეული გარდაიცვალოს, უმღვდლოდ მიცვალებულს არ დამარხავს, რა თქმა უნდა, საჭიროდ მიაჩნია ჯვრის წერა თუ მონათვლა, სახლის განათვლა და ა.შ. ვაჟას აზრით, მართლმადიდებლობა მარტო ქრისტიანულ წესების აღსრულებაში არ გამოიხატება, მისი არსი სულ სხვაა და ამ უკანასკნელთა დამყარებას თუ საერთოდ ცხოვრების სოციალური პირობები არ უწყობს ხელს, ძნელია მათი განხორციელება. ვაჟას აზრით, ბევრ ქართველსა თუ რუსს, ზემოთქმულის გათვალისწინებით, არ შეიძლება ნამდვილი მართლმადიდებელი დაარქვა, მაგრამ ეს იმას როდი მოასწავებს, რომ მათ კერპთაყვანისმცემლები დავუძახოთ – ფშაველ-ხევსურთ კერპთაყვანისმცემლობა პატიოსნებაში არ უშლისო ხელს, იმაშიც, მართლმადიდებელი კატეხიზმოს, მთელი საქრისტიანო ზნეობრივი კოდექსისა და ლოცვების ზეპირად მცოდნეებზე ზნეობრივები რომ იყვნენ. დღეობებზე საკლავების ხოცვის ჩვეულებისა და არა მხოლოდ ხატებში, ქალაქის საყასბოებშიც მღვდლებისათვისაც მიღებული საქონლის ხოცვა-კვლის მოსპობა კი დროს უნდა მიენდოსო, წერს „გველის მჭამელის“ ავტორი.

აი, როგორ აღწერს ვაჟა მთის სარწმუნოების ტრანსფორ-
 მაციას: „აქამომდე იტანჯებიან ესენი გახიზნებული, იშენენ
 უდაბურ კლდეებში თავისთვის ეკლესიებსა, რომელთ ნანგრე-
 ვიც აქამომდე არიან დარჩომილნი და გადმოცქერილნი აქა-
 იქ სერებიდგან არაგვისპირზედ. რა ააშენეს ეს ეკლესიები,
 იწყეს ქრისტიანული ჭეშმარიტების აღსრულება, მაგრამ ვის
 უნდა აღესრულებინა, როდესაც მღვდელი, ან ბერი ათასში
 ერთხელ მოავლებდა ხოლმე თვალსა. მაშ რაღა უნდა ექნა
 გაუნათლებელს ხალხს, როგორ უნდა დამდგარიყო ღვთის
 უმსახუროდ? აი, ამ თანამედებობის აღამასრულებლად აირ-
 ჩიეს უფრო მცოდინარე კაცები და მისცეს ნება კანონიერ
 ღვთის მსახურებისა; ამ კაცებს დაარქვეს დეკანოზები, ანუ
 ხევისბერები. ამათაც თანდათან გაიდგეს ძირი ხალხში და
 მიიღეს ხალხისგან დიდი მნიშვნელობა, მანამ ამ ჩვენმა მღ-
 ვდლებმა არ დაიწყეს აღსრულება ღვთისმსახურებისა. ჩქარა,
 როდესაც ეკლესიებსაც ბოლო მოეღო, ზოგს მტრისაგან და
 ზოგს ბუნების გავლენისაგან, მაშინ თვით ცრუმორწმუნეო-
 ბამ იწყო მათთვის ახალი ეკლესიის შენება და ახალი ხატების
 ბადება; ამათ, გარდა იმ წმინდანებისა, რომლებსაც ოდესმე
 ასწავლიდა წმინდა ეკლესია, გამოუჩნდა სხვა ხატებიცა!..“
 (წერილი ხევსურეთიდგან) [4, 13-14]. ამგვარად, მთაში რელი-
 გიურ წეს-ჩვეულებებს აღასრულებენ ხევისბერები, რომლე-
 ბიც გაურკვეველია, ვისი მემკვიდრენი არიან: წარმართობის
 დროინდელი მოგვისა თუ ქრისტიანული მღვდლისა. ვაჟას
 აზრით, მღვდლობა იდეაში, ვიდრე მის თანადროულ ფორმას
 მიიღებდა, უნდა ყოფილიყო მარტივი, უპრეტენზიო და სადა,
 როგორც მოგვობა. „ხევისბერის წირვა-ლოცვას არ ეჭირება
 ეკლესია, იგი სწარმოებს პირდაპირ ცის ქვეშ, რამდენიმე
 იფნის ხით დაჩრდილულს მდელოზე. იმ ადგილას, სადაც
 ხატობა იმართება ხევისბერის მეთაურობით, ეკლესია არც
 კი უნდა იყოს“ (ხევისბერობა მთაში და მისი დღევანდელი

სვე-ბედი) [4, 111]. ხევიბერი განათლებითა თუ ჩაცმულობით სხვა ხალხისგან არ გამოირჩევა. მთაში არც ხატები ჰქონდათ, რომელზეც ღმერთი ან წმინდანები იქნებოდნენ გამოსახული. მხოლოდ სასულიერო მთავრობისგან წამოსულმა მთის წმინდა ადგილების შეურაცხყოფამ, „აბა რასა ჰლოცულობთ ცარიელს ლოდებსო“, ხევისბერები იძულებულნი გახადა, დაესვენებინათ იმ წმინდანების სურათები, რომელთა ნიშიც იყო, წერს ვაჟა. „ეჭვია არ არის, რომ ეს მდაბიოდ, მდაბიო ადგილას ვედრება ღვთისა, შეიცავს პროტესტს ეკლესიურ ღვთის სამსახურების და ადგილების წინააღმდეგ“ (ხევისბერობა მთაში და მისი დღევანდელი სვე-ბედი) [4, 112] – ეს პროტესტი სამღვდელოებისადმი, მათი მერკანტილიზმისადმი ვაჟას წერილებშიც გამოიხატა და იმდროინდელ პერიოდულ პრესაშიც. ვაჟა ჩივის, რომ სასულიერო მთავრობა ამ ბეჩავ მხარეში გაუნათლებელ მღვდლებს უშვებდა, რომლებსაც გარდა „ჟამნისა“ და „დავითნისა“ არაფერი გაეგონათ, ხოლო „დიპლომიანი მღვდლები ხევსურეთს, როგორც ჟამს, ისე ერიდებიან, უფრო ყოველ მხრივ სარფიანს სამრევლოებს ეძებენ“ (ერთი კვირა ხევსურეთში) [4, 70]. წერილში „მღვდლების ვინაობა“, როცა სოციალისტ მღვდლებზე წერს ვაჟა და მიმართავს მათ, რომ უკეთესია განიდარცვონ ანაფორები, შეიკრიჭონ თმები, გამოეწყონ პიჯაკებში, რადგან სწორედ ეს შეეფერება მათ რევოლუციონერობას, ძალიან გვენიშნება ჩვენს დღევანდელობასა და რელიგიის პოლიტიზირების მცდელობებზე.

მთაში მღვდლები, თუმცა საკმაო ჯამაგირები კი ჰქონდათ, წელიწადში ორ კვირას არ რჩებოდნენ თავიანთ სამრევლოში, ისიც ყველ-ერბოსა და ხატობებში ტყავეების შეგროვების მეტს არაფერს აკეთებდნენ, ამიტომ იქ ზოგმა პირფჯურის წერა არ იცოდა წესიერად, ზოგი მონათლული არ იყო და ზიარების სახელი არ გაეგონა. ვაჟა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა განათლებას, ხოლო მღვდელს სწორედ ამ

განათლების შემომტანის მისიას აკისრებდა, რადგან მშვენივრად ჰქონდა შეგნებული ეკლესიისა და მისი ღვთისმსახურის მნიშვნელობის აღმატებულობა დეკანოზ-ხევისბერებსა და მკითხავ-ქადაგებზე. ვაჟამ იცოდა, რომ მღვდელი, რაც უნდა გაუნათლებელი ყოფილიყო, ხალხს იმას არ ურჩევდა, შვილები სკოლაში არ შეიყვანოთო. ეს ქრისტიანობის მნიშვნელობის მწერლისეული აღიარებაა მთის სინამდვილეშიც. რომ საყდარი, რაც უნდ უხეირო მოსამსახურენი ჰყავდეს, მაინც მეტს ასწავლის, ვიდრე ხევსურის ხატი, სადაც ერთი ზარის მეტი არაფერი ჰკიდია და დახვესებული შავი ლოდების მეტს ვერაფერს ჰკიდებს კაცი თვალს.

ერთგან ვაჟა-ფშაველა ასეთ რამეს წერს ხევსურების უცნაურ პატიოსნებაზე: „საყდარში შესვლა ჭირივითა სძულს ხევსურს. ამიტომ მღვდლები წესებს სახლებში უსრულებენ. როგორ გგონიათ, რად ეკრძალება ხევსური, რად უფრთხის ეკლესიას? ეკლესიაში შესვლით ის აშინებს, თითონ არ გაუწმინდურდეს, თუ ეკლესია არ გააუწმინდუროს? ხატთან ახლო არ მიდის. ეს მართალია, რადგან სცდილობს თავისს უწმინდურის ფეხის დადგმით არ გააუწმინდუროს წმიდა-წმიდათა, ხოლო ეკლესიასზედ ამას ვერ ვიტყვით“ (ერთი კვირა ხევსურეთში) [4, 70-71]. თუნდაც ხახმატში, წერს ვაჟა, კაცები და ქალები ძნელად შედიან საყდარში, ქალებს პირში კენჭები ჩაუდვიათ. ეს იმიტომ ხდება, რომ საყდრის (რომელიც ხატის გვერდზეა) ადგილი წმინდად, თამარ მეფის „ნასადგომრად“ მიაჩნიათ – მთის ხალხის ეს თავისებური პირუთვნელობა ვაჟა-ფშაველასაც ახასიათებდა თუნდაც მის ქრისტიანობისადმი მიმართებაში. მან იცოდა, რომ სწორედ ასეთივე პატიოსანი და ღირსეული მღვდლების დახმარებით უნდა გამოსწორებული სიტუაცია, იქნებოდა ეს მთაში წირვა-ლოცვის აღსრულება, დედაკაცებისადმი უფრო ღმოზიერი მოპყრობა, ქალების მოტაცების აკრძალვა და განათლებისადმი ინტერესის

გალვიება, ბავშვების სკოლებში მიცემა და ა.შ. რაც შეეხება ვაჟა-ფშაველას ქრისტიანული სარწმუნოებისადმი დამოკიდებულებას, რომელზეც შემდეგ ქვეთავში ვისაუბრებთ, მისი შემოქმედების ფონზე, ის ასეთივე პირუთვნელია. წერილებშიც ჩანს მისი არა მარტო მთის სარწმუნოებისადმი, ქრისტიანობისადმი სრულიად ჯანსაღი დამოკიდებულება და ეს არცაა გასაკვირი ადამიანისგან, რომელიც ბერად შედგომაზე ოცნებობდა (ჩემი წუთისოფელი) [4, 137]. ბევრგან (თუნდაც წერილში „დიდ-მარხვა“) წერს იგი მარხვის არსზე, მწუხარე ადამიანის მიდრეკილებაზე სიკეთის ქმნისკენ, კათარზისა და ფიქრთა, გრძნობათა განწმენდაზე, ეშმაკის ძლევით ქვეყნის პატრონობაზე და ეს მასშტაბური აზროვნებაა, საქვეყნო, მწერლური, როგორ შეიძლება ასეთი ღრმა ქრისტიანული შეგნება არ დაინახოს კაცმა. ეს არის რელიგიურის განზოგადება საქვეყნომდე, თითქოს, დღესაა ნათქვამი ეს სიტყვები, მწარეც, ოპტიმისტურად დაგვირგვინებულიც: „სწორედ რომ დიდ-მარხვაა. ნუ გაგიკვირდება კი, მკითხველო, და უნდა მოგახსენო, რომ ამისთანა დიდ-მარხვა საქართველოს დიდი ხანია არ სწევია...ხოლო ადამიანის სიცოცხლემ დაკარგა ყოველგვარი ფასი, აღარ ღირს ჩალად...ნუთუ ძალიან ძნელი გაგება უნდა აზრს ქვეყნის ხსნისას?...არა, ბევრს კარგადაც ესმის, კარგადაც გრძნობს, მაგრამ ძალად თვალებს და გონებას იბრმავენს, სჭირს პარტიული სიჯიუტე, რომელზედაც ჭერბერტ სპენსერი ამბობს, რომ ეს სიჯიუტე დიდად აფერხებს ქვეყნის კეთილდღეობასაო. სპენსერის ხსენება ან კი რა საჭიროა, სხვა რამდენი გონიერი კაცი ამბობს და ფიქრობს ამასვე. დიად, გონიერი, ხოლო გონიერი ჩვენში... გონიერება ჩვენში...ჰმ!...

ადრე ნუ ჰკარგავთ იმედსა,
მალევე ნუ დასწერილმანდებით;

ქედს ნუ მოუხრით მონურად,
მალევ ნუ დაიჩაგრებით.
და დაგიმჩატდათ ზნეობა?
აღსდგება ქრისტე, აღსდგება,
შემოიკრიბეთ მხნეობა.“

(დიდ-მარხვა) [3, 261-263-264].

3.2. ქრისტიანობაზე ვაჟა-ფშაველასთან

ვაჟა-ფშაველას სამყაროს მსოფლალქმა ძალიან ემსგავსება არეოპაგეტიკაში მოცემულ ქრისტიანულ ფილოსოფიას. თუ გავიხსენებთ ალუდას, რომელსაც სწორედ რომ დოგმის დარღვევას აბრალეbs ზოგიერთი მკვლევარი მაშინ, როცა იგი წინ უსწრებს და თავისი პროგრესული შეგნებით თემისას აღემატება; ან თუნდაც ღვათაებრივს დამგვანებულ მინდიას სიბრძნეს, მივხვდებით, რომ სწორედ ესაა ვაჟას ქრისტიანობა და ამ უკანასკნელს დიდ მწერალთან არ ახასიათებს სწორხაზოვანი დოგმატიკურობა. ეს არის სამყაროს წიაღის შრეებში, გულისგულში შეღწევის, მისი წვდომის უნარი, რომლის მახასიათებლები ადამიანთათვის უჩვეულო სიღრმე, პირველყოფილი სისუფთავე და მთლიანობაა.

ბიბლიაში „ერთარსებად“ მოხსნიებული სამებაა სწორედ ყოველივე არსებულის მიზეზი და სწორედ ეს ღვათაებრივი სანყისია შედეგი უზენაესი ღვათაებრივი ერთობისა. ყოველივე არსებული ბუნებრივად არსებობს, ერთად თავმოყრილი ამ ღვათაებრივ ერთობაში, რომლისგანაც ყოველივე წარმოდგება, რომელშიც ყოველი ერთდება, რომლითაც ყოველივე აღსრულდება, რომელსაც ყველა ესწრაფვის, რომლის სამუშალებითაც ყოველივე არსებობს, განმტკიცდება და სუფევს უცვლელობაში, სრულყოფილებასა და დაცულობაში და ყოვე-

ლივე არსებულში ვერ იპოვი ვერაფერს, რაც არ მიეკუთვნება ამ ღვთაებრივ ერთობას, რომლისგანაც ღვთაებრივსა და ზებუნებრივს ეწოდება „ერთობა“: „а поскольку пресущественное Единое это Начало, Причина, Число и Мера любого единства, числа и вообще всебо сущего, то оно определяет и любое число, и любое единство сущего. Потому всепревосходящее Божество воспеается и как Единица, и как Троица, не будучи ни единицей, ни троицей в человеческом или в каком-либо ином смысле.“ [30, 92].

ვაჟა-ფშაველას მწერლური გამოხატვის ფორმისა და მისი თვალსაზრისის გაიგივებამ გამოიწვია ის, რომ ბევრმა მკვლევარმა აღიარა მასთან ქრისტიანული განწყობილებებისა თუ მოტივების პრიმატულობა. მათ შორისაა ვაჟა-ფშაველას მკვლევარი თამარ შარაბიძეც, რომლის საინტერესო მოსაზრებებს ქვემოთ გაგაცნობთ. რწმენაშიც და მხატვრულ სინამდვილეშიც არაფერში გამოგვადგება მშრალი, სწორხაზოვანი დოგმატიკა, პიროვნული მაგალითის გარეშე. ვაჟა ქარისტიანობის აპოლოგეტიკა თავისი სიკეთითა და სიყვარულით აღსავსე, განსაკუთრებული პიროვნებებით დასახლებული სამყაროთი – „მხატვრული სახის შექმნით მწერალს ხშირად მეტი შესაძლებლობა აქვს ქრისტიანული სიყვარულის ქადაგებისა, ვიდრე მშრალად მოწოდებულ დოგმებს“ [29, 15]. როგორც ზვიად გამსახურდია აღნიშნავს: „ბუნებასა და საზოგადოებრივ ყოფაში სიკეთის განმართლების ქრისტიანული იდეა, რომელიც პავლე მოციქულთან იღებს სათავეს და დასრულებულ ფილოსოფიურ ფორმას ლეულობს ჰეგელთან, შელლინგთან და სოლოვიოვასთან, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში პოულობს არნახულ პოეტურ განხორციელებას.“ [31, 248]

მისივე აზრით, შემოქმედის შექმნილი სამყაროს სწრაფვა ქვეშარიტი სრულყოფილებისაკენ, ჰარმონიისკენ, ქრისტიანულ მსოფლგაგებას ეფუძნება. ქრისტეს ჰუმანიზმს ჩამო-

ჰგავს ვაჟა-ფშაველა თავისი ჰუმანიზმით. ზემოხსენებულ ერთიანობასაც ქმნის სწორედ სიკეთისა და ბოროტების გაცნობიერებულად მცოდნე ადამიანი (ბუნების სხვა ქმნილებათაგან განსხვავებით), რომელიც საკუთარ თავს სხვებთან თანაბრად უნდა განიხილავდეს და არა აღმატებულად (თუ ასე არაა, ჰარმონია ირღვევა, მაგ., „ია“, „შელის ნუკრის ნაამბობი“). სწორედ ღმერთთან თანამყოფობა, თანაზიარობა ბუნების ეს ჰარმონია ვაჟა-ფშაველასთან: „ბუნება გვეხმარება ფიქრებით ავმაღლდეთ უსასრულო შემოქმედებაზე, რათა ჩვენი გულებიც მიისწრაფოდნენ და ნაღვლობდნენ მარადიულ ცხოვრებაზე, რომელიც ხილული სამყაროს საზღვრებს იქითაა“ [32].

ადამიანური სამართალი სამყაროს ტრაგიკული არსის გამოძახატველია და შორსაა ღვთაებრივისგან. კაცთა კანონმდებლობა შურისგებაზეა აგებული, ამიტომ ხშირად არღვევს ქრისტიანულ მცნებათაგან ერთ-ერთს – „არა კაც კლა“. ეს მიუღებელია ვაჟა-ფშაველასთვის. მასთან კაციჭამიობად წარმოსდგება ადამიანთა მტრობა-სისხლისღვრა, ხოლო მწერალი ადამიანის მკვლელობის ყველანაირი შემთხვევის წინააღმდეგია, სისხლის აღება იქნება ეს, მთის წესის თანახმად, თუ სიკვდილით დასჯა ადამიანურ საზოგადოებაში. ვაჟა ცოდვა-მადლის პრობლემას ქრისტიანულად ხედავს, რადგან მისი ზნეობრიობა სიყვარულის, მიტევებისაა, განსხვავებით სისხლიანი, წარმართული სამართლისგან. ალუდაც, თავისი საქციელით, სწორედ ღმერთს, სიყვარულს სწირავს თავს, რაც მხოლოდ მტკიცე და შინაგანი ძალმოსილების მქონე პიროვნებას შეუძლია. ის ეურჩება თემს, საზოგადოებას („ვაქებ ჭკუასა ბრძენთასა, რომელნი ეურჩებიან.“ – „ვეფხისტყაოსანი“) და სწორედ ამიტომ ეს უკანასკნელი განაკერძოებს მას და ამით სასიკვდილოდ განირავს. ვაჟა-ფშაველას პიროვნულობა, მსოფლმხედველობა და შემოქმედებითი კრედო კარ-

გად ჩანს როგორც მის გამორჩეულ პერსონაჟებში, ასევე მის ლექსში „ჩემი ვედრება“.

საოცრად ღრმა, მრავლისგამოხატველი ლექსია, რომელშიც თითოეული ჩვენგანისთვის რთულად მისაღწევის, ყველაზე სანუკვარის – ადამიანის თავისუფლების გაგება წმინდად ქრისტიანულია: საოზოგადოებრივი, მოყვასის კეთილდღეობისათვის პირადულის დაძლევა, უგულებელყოფა: „ჭეშმარიტი ქრისტიანობა მუდმივი თავგანწირვაა“ [32, 48]. სწორედ ესაა ის, რასაც უმაღლესი გრადაციის სიყვარული მოიზრებს: იობის, წმინდანის მოთმინება და თავგანწირვა, გულის დარდის „გადიადება“ (ვაჟას მთანწინაზე გადასვენებისას უხრწნელი დახვდათ მისი ნეშტი, ხოლო რაც შეეხება მის სულს, ის ტანჯვით ყოველთვის მალღებოდა სხეულზე):

„ნუ დამასვენებ ნურასდროს,
მამყოფე შეძრწუნებული,
მხოლოდ მაშინ ვარ ბედნიერ,
როცა ვარ შეწუხებული.“

(ჩემი ვედრება) [28, 143].

სულისშემძვრელია მისი ტრაგიკულობა და დასტურიც იმისა, რომ გენიალური შემოქმედი და ბედნიერება ოქსიმორონია, მაგრამ ესაა ის გზა, რომელიც მას ღმერთისკენ მიუძღვის, ყოფის წინააღმდეგობათა და პირობითობათა გადალახვით. „ღმერთმა გიშველოს, სიკვდილო, სიცოცხლე შენობს შენითა.“ ვინც სიკვდილს სიცოცხლეშივე დაძლევს მოკრძალებით, სიყვარულით, იგი მას მშვენიერებად, მაღლადაც აღიარებს. ასეთი „სიკვდილამდე თავს არ იკლავს“, ვინც წუთისოფლის ბოლოდ წინაღუდგება ყოფიერებას, არ ნებდება. ასეთები იყვნენ ვაჟას გმირები, ასეთი იყო თვითონ ვაჟაც, ქრისტეც და ასეთია მთელი ქართული ყოფიერებაც – ყოფის, სიკვდილის მარად დამმარცხებელი: „ქართული კულტურა

სიკვდილის (რადგან განუწყვეტელი მოსპობის საფრთხის) წინაშე უშიშარი და დაურღვეველი არსებობაა, ქართული ისტორიითვე დადასტურებული“ [5, 270].

ვან გოგს აქვს ერთი ასეთი ნახატი, ადრეული პერიოდისა – „კარტოფილიჩამიები“. მასზე ასახულია მეშახტეთა ქალაქში მცხოვრებთა ცხოვრებისეული ფრაგმენტი: საღამო, ნამუშევარი და ნაჯაფი ადამიანები შემოსხდომიან ოდნავ ჩაბნელებულ ოთახში მაგიდას (მზე და ჰაერი ჯერ არაა ამ დროს იმპრესინისტთა ნახატებზე), რომელზეც მოხარშული კარტოფილია მათთვის. ესაა უცნაური მორჩილება იმ თუნდაც მიუღებელი წესრიგისადმი, რომელსაც მათ სამყარო სთავაზობს. ესაა სწორედ ის უცვლელი, რომელთან ბრძოლასაც აზრი აქვს იმდენად, რამდენადაც ესაა ბრძოლა ბრძოლისათვის, გარდაუვალი კრახით მაინც გამარჯვებისთვის, რადგან ამ დროს ძლიერდებიან და ეს ნაღვლიანი, გაუხარელი, მაგრამ ოპტიმისტური მხნეობაა სწორედ სულის ის გამონაშუქი, მოძმეს „სიძნელეს გზისას“ რომ უადვილებს, არსობის ფილოსოფიურ სიდიადეს რომ იტევს და გადმოსცემს. ასეთი მეზრძოლები ვერ ცვლიან ბედისწერას, მაგრამ ცვლიან სამყაროს. სწორედ ასეთი წინააღმდეგობითი ნუთისოფლის ჰარმონია, წესრიგია „ჩემი ვედრების“ ბოლოს გადმოცემული.

არცერთ სარწმუნოებაში ისე მკაფიოდ არაა გამჟღავნებული ფილოსოფია სიყვარულისა, როგორც ქრისტიანობაში. „რომელი იმარხვიდეს მცნებათა მისთა, მის თანა ჰგიეს და იგი თავადი მის თანა“ [33]. ქრისტიანული მცნებების დაცვა გულისხმობს ღვთის (მტერსა თუ მოყვარეში მისი ხატის დანახვას), არსობის სიყვარულს. თუმცა მცნებას „გიყვარდეს მტერი შენი“, რომელიც ვაჟას ქრისტიანული მსოფლალქმის ყველაზე სრულყოფილ გამოვლინებად მიაჩნდა, მისებურად აღიქვამს ქართული ცნობიერება, რადგან ცნობილია მისთვის, ყველაზე ძვირფასი წაგერთმევა, შენი ქვეყნის მტერს

თუ წინ არ აღუდექი: „ქრისტეს მიერ მოწოდებულ „მტრის სიყვარულში“ ეს ასპექტიცაა: მტრის წინააღმდეგ შეიძლება იშიშვლო მახვილი, მაგრამ არა სიძულვილის ბრმა დაუნდობლობითა და უმოწყალობით, არამედ დასაცავის სიყვარულის გულმოწყალებით მიმართული არა მოსასპობად, არამედ მოსაგერიებლად და დასამარცხებლად (რაინდული გულმოწყალების წესი სწორედ აქედან იღებს სათავეს. კმარა „ვეფხისტყაოსანი“ ამის შესაგნებად)“ [5, 235].

ქრისტე სიყვარულით თავისუფლებს და არა მხოლოდ დოგმა ან აკრძალვა. სწორედ ამას მიაღწია ალუდა ქეთელაურმა, თუმცა ზოგიერთ მორწმუნეს კარგად არ ესმის ეს, რადგან წარმართივით მხოლოდ თავისა და ახლობლის სიყვარული ეხერხება. ალუდამ მტერში აღამიანი, ღმერთი დაინახა და ეს სულიერების ძალიან მაღალი საფეხურია. რაც შეეხება ბუნებას, „ვაჟას არა მხოლოდ მოსწონს ბუნების სილამაზე, არამედ უყვარს იგი სულიერი სიყვარულით, ვითარცა ღვთაებრივი რაობა, ვითარცა ღვთაებრივი გამოვლინება“ [29, 102].

ძალიან საინტერესოა ამ კონტექსტში მკვლევარ ჯანრი კაშიას მოსაზრება, რომელიც ამბობს, რომ ვაჟას არქეტიპული სამყაროს „ზედაპირზე...მოქმედი და სახიერი „მამა“ არის კაცი (ვაჟაკცი, კაი ყმა): იგი განასახიერებს საჩენ ძალას სამყაროში, მის შემოქმედებით ენერგიას. მაგრამ არსად და არასდროს არ ჩრდილავს იგი ქალს, „დიდ დედას“, რომლის პირველ-ქალური არსი მუდავნდება და სახიერდება ამ მამრული ენერგიის მეშვეობით. ეს ყოვლად-ქალური განუსაზღვრელობა, ვითარცა პირველ-ფორმა (არქეტიპი) განსახიერებულია დედა-ბუნებაში ბუნების უსაზღვროდ გადაშლილ ქალურობად. და ვაჟა პარადიგმულად ხსნის არქეტიპს ვაჟკაცობის, გმირობის, სამშობლოს სიყვარულის, თავისუფლების, პიროვნების...და სხვა ფორმებში, რომლებიც სწორედ ის არსებია (ექსისტენციები), რითაც კაცი (ვაჟ-კაცი!) სახიერდება თავისი

სიყვარულის წინაშე, თავისი დედის წინაშე, თავისი მშობელი – „მატრიას“ წინაშე. ყოველივე ეს მართლაც პირველსახედაა მოწერული...სტოფში: „გულ-მკერდშიც აგიყოვდება, დედაო, ია-ვარდითა“ [5, 164]. აქვე უნდა ვთქვათ ეროვნულობაზე, როგორც ვაჟას მსოფლმხედველობისა და შემოქმედების საფუძველზე. რაც შეეხება ქართულ, ქრისტიანულ ცნობიერებას, ის ღმერთსა და სამშობლოს ყოველთვის ერთ სიბრტყეზე განიხილავდა („სამშობლო, როგორც უფალი, ერთია ქვეყანაზედა“). სიკეთეში, მიტევებაში, სიბრალულსა თუ სხვა ჰუმანურ გრძნობებში გამოვლენილი სიყვარულია არსი და დანიშნულება ჩვენი არსებობისა ვაჟა-ფშაველასთანაც. „ამდენად, ჩვენთვის მიუღებელია ზოგიერთ მკვლევართა (შ. ესიტაშვილი, ლ.თეთრუაშვილი, ბ. დობორჯგინიძე) მოსაზრება ვაჟას შემოქმედებაში ქრისტიანული მოტივების არარსებობის შესახებ. ისინი იფარგლებიან კვლევის გარკვეული ჩარჩოებით და პოეტის შემოქმედების ამა თუ იმ მოტივს მხოლოდ ერთი კუთხით განიხილვენ, რის შედეგადაც უარყოფენ ვაჟას მსოფლმხედველობის საფუძველთა საფუძველს, მწერლის ქრისტიანულ აღმსარებლობას“ [29, 126].

თუ „აღუდა ქეთელაურს“ გავიხსენებთ, პოემაში სწორედ ესაა ნაჩვენები, რომ თემის რწმენა აღუდამ უნივერსალურად გაგებული, უკვე ქრისტიანული ღმერთის ჭეშმარიტებამდე სრულყო და საქმით აჩვენა, რომ მტრის, მუცალის, ღვთის ხატის, ქრისტეს სამწყსოს სიყვარული ნებისმიერ მოძველებულ რელიგიურ დოგმაზე მაღლა დგას და ამ შეგნებაშიღნეული კაცი ძველებურად ველარ იცხოვრებს. მართალია, იგი კურატის ურჯულოსთვის შეწირვის, რელიგიური დოგმის დარღვევის, „გაურჯულოების“ გამო მოიკვეთეს, მაგრამ მისი უდიდესი მსხვერპლი სწორედაც ქრისტიანულად უსისხლოა: „მსხვერპლი ღვთისაი არს სული შემუსვრილი და დამდაბლებული ღმერთმან არა შეურაცხ-ყოს“ [34]. ესაა სინანული,

მიტევება და მტრის თავის მსგავს ადამიანად აღიარება, რომელიც ყველაზე მაღალი რანგის, ძნელადმისაღწევი ქრისტიანული სიყვარულია.

ზოგადად, ნებისმიერი ადამიანისთვის ძალიან საინტერესოა ტანჯვის არსი. თეოდორ დოსტოევსკი ამბობდა, ბავშვის ერთი ცრემლიც კი არღვევსო სამყაროს ჰარმონიას. ზრდასრული ადამიანის ტანჯვა შეიძლება გაამრთლო, როგორც იობის შემთხვევაშია (ვაჟაც ხომ იობია ლექსში „ჩემი ვედრება“): ღვთისგან მოვლენილი ტანჯვა, რომელიც იწვევს განახლებას, კათარზისს, უფალთან მიახლოებას (ჩეხოვის „მკვლელობაში“ ადამიანი, რომელიც მთელი ცხოვრების მანძილზე ცდილობს, ზედმინევნით ზუსტად შეასრულოს საღვთო ლიტურგია, მხოლოდ და მხოლოდ იმის შედეგ, რაც მოკლავს ღვიძლ ძმას იმ მიზეზით, რომ ეს უკანასკნელი არ მარხულობს – კატორლაში გადასახლებული მოიპოვებს ჭეშმარიტებას, შეიგრძნობს ღმერთს)...ვაჟასთან ყველგან ღვთის ძიებაა, ადამიანში თუ ბუნებაში და მასში გაბნევის სურვილიც, თუნდაც ლექსში „რამ შემქმნა ადამიანად?!“

აქ ტანჯვაცაა, რაღაც ზეადამიანური შინაგანი პოტენციის დახარჯვის სურვილიც, კაცური წუთისოფლის ჩარჩოებში ჩაუტეველობაცა და თვითშენირვაც, რაზეც ზემოთაც ვისაუბრეთ.

„ვეფხისტყაოსანში“ არის ასეთი გაგება – სანუთროს ვალი და ესაა ყველა ის ტანჯვა-სანუხარი, რომლებსაც ადამიანი განიცდის ცხოვრების მანძილზე, როგორც სანუთროს ხარკს, ვალს. მსგავსი განწყობა გვხვდება ვაჟა-ფშაველასთანაც ლექსში „ვინვები, გარსა ცეცხლი მარტყია“:

„არ გაიქცევა არსად სამარე, –
იმას დაუდგეს ორივე თვალი! –

არ შეიძლება, უნდა იხადოს

ცოცხალმა კაცმა სიცოცხლის ვალი.“

(ვინები, გარსა ცეცხლი მარტყია) [25, 179-180].

ეს არის სიკვდილის (რომელიც ერთგვარად ჰუმანიზირებულია ვაჟასთან „სიცოცხლე შევნობს შენითა“, რაც მისი გაადამიანურების მცდელობაა, ღრმა მისტიციზმთან ერთად, როგორც გოდრძი ჩოხელის ერთ მოთხრობაში, რომელშიც ადამიანად ქცეული სიკვდილი იმდენად შენატრის ადამიანებს, რომ კაცად იქცევა და გაერევა მათში), ყოფიერების ღირსეული სიცოცხლით ძლევის პირობაც, როგორც ყველაზე დიდი ადამიანური გამარჯვება. მითოსზე დაყრდნობით, სიკვდილის ძლევის მხატვრული ფილოსოფიაა პოემაშიც „გველის მჭამელი“. მითი ვაჟასთან ქრისტიანიზირებულია: „ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების კავშირები ქართულ წარმართობასთან საფუძვლიანად არის წარმოდგენილი გერონტი ქიქოძის, სერგი დანელიას, გრიგოლ კიკნაძის, სიმონ ჩიქოვანის, აკაკი განერელიას, თამაზ ჩხენკელისა და სხვათა შრომებში. კვლევის მეორე ასპექტი – ვაჟა-ფშაველა და ქრისტიანობა – კი ნაკლებად შესწავლილია ქართველ მკვლევართა მიერ. სწორედ ამ ასპექტის წინ წამოწეითა და მითოსთან მისი შეპირიპირებით გვინდა განვიხილოთ პოემა „გველის-მჭამელი“ [29, 200].

თამარ შარაბიძის აზრით, გველისმჭამელის ცნობილი ამბავი დემითოლოგიზებულია ვაჟასთან და გველის ხორცის ჭამით ღვთაებრივ სიბრძნესთან ინიციაციაც ქრისტიანული ღვთის სისხლითა და ხორცით ზიარების სიმბოლურ სახეს ატარებს. აღირებული აზრია, რომ ცივილიზაციის განვითარება სულიერების ზრდასთან არ ასოცირდება და ე.წ. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი აუხეშებს ადამიანს შინაგანად, ეს არ არის ზნეობრივი პროგრესი, პირიქით. მინდიას გზა, ხის ჭრისა და ბალახის მოთიბვის ცოდვად ჩათვლა, ძალიან

უცნაურად აღიქმება თაბამედროვე, პრაგმატული ადამიანის თვალსაწიერიდან.

თუმცა ლვთაებრივი სიბრძნე და ადამიანური ყოფა არ „მეგობრობენ“ და ზემოთქმული აბსურდულად შეიძლება მოეჩვენოს ადამიანთა უმრავლესობას, მინდობასაც ვერ უგებენ, უნიადაგოდ თვლიან (თუმცა მისი დალუპვის მიზეზი მისივე შინაგანი კონფლიქტია), მაგრამ არავინ იცის, იქნებ სწორედ ამ გზაზე გადის კაცობრიობის მომავალი... მინდიას თვითმკვლელობაც, („გველის მჭამელის“ დასასრულმაც ერთ თვემდე ყოყმანში ჩამაგდო.“ – წერდა ვაჟა) თამარ შარაბიძის აზრით, არის არა პირდაპირი მნიშვნელობით გასაგები, ლვთის სანინალმდეგო საქციელი, არამედ თვითშემეცნების სახეს ატარებს – შეგნება საკუთარი ცოდვებისა, ერთ-ერთი დიდი ქრისტიანული ცოდვის – ამპარტავნებისა. ეს არის თვითუარყოფა, თავის მსხვერპლად გალება, რომელზეც ზემოთაც ვისაუბრეთ, ე. ი. სინანულისა გზა (რადგან სწორედ ქრისტიანობამ აღიარა უსისხლო მსხვერპლად მონანიება და ამით ერთბაშად ამალღდა წარმართულ მსოფლმხედველობაზე). მინდიას სიკვდილი მისივე დამაკნინებელი კი არ არის, არამედ ამამალღებული, ისევე ღმერთთან დამბრუნებელ-შემრწყმელი. ეს არის ის ძლევა ყოფისა თუ წუთისოფლისა, რომლის დასტურია თვით ვაჟა-ფშაველას მთელი ცხოვრება: „ადამიანის შინაგანი განვითარება, მისი სულის კათარზისი, ქვენა სამყაროზე გამარჯვება არის... მითების არსი. სწორედ ამ მითებმა, რომლებშიაც აისახა სულიერი სამყაროს ძიებისა და მისი ხელახალი მოპოვების გზები, მსოფლიო მოამზადეს ქრისტიანობისათვის. ჩვენი აზრით, მინდიას დრამის არქეტიპად ეს მითები არ გამოდგება, რადგან მათში სინანული არ ვლინდება ცოდვის გამოსყიდვის და კვლავ აღზევების საშუალებად. მხოლოდ ქრისტიანობამ მიანიჭა დამდაბლებასა და სინანულს ადამიანის სულის გადამრჩენი მნიშვნელობა“ [29, 238].

ასე რომ, მინდია თვითმკვლელობა არ არის დანაშაული ღვთის წინაშე, თუმცა კაცთა ქრისტიანული განგება ცოტა მკაცრად აფასებს ამ საქციელს და ღვთის გმობად თვლის. არავინ იცის, რას ფიქრობს ღვთაებრივი განგება ამის შესახებ და რამდენად გადაწონის კაცის ტანჯული სიცოცხლე საკუთარი ხელით მისივე დასრულებას. არა მგონია, ი ს ისეთივე უღმობელი იყოს, როგორიც ადამიანთა განაჩენია. მინდიამაც ვერ შეძლო სიცოცხლე, ისე დაუმძიმდა რწმენადამსხვრეული არსებობა და ეს ყოველთვის ასე ხდება, თუნდაც ილიას განდეგილი გავიხსენოთ. აი, რას ფიქრობს კრიტიკოსი ჯანრი კაშია ამის შესახებ: „მინდია, რომელმაც იმთავითვე გადალახა საზღვარი და პიროვნებად გაკაცდა, ჩვეულებრიობის კრიტერიუმებით არავითარ დანაშაულს არ ჩადის, არც ერთ „კანონს“ არ არღვევს. მინდიას დანაშაული არის „ცოცხლად დამარხვა თავისა“, ანუ თავისთავის მოკვლა თავისი არსებისადმი ღალატით – მკედარი კაცობა. ხოლო მინდიას ვითარცა პიროვნების ამგვარი გამკედარება მასში მყოფი ბუნებისა და ამრიგად მის ირგვლივ მყოფი ბუნების ე.ი. მთლიანად ყოფიერების სიკვდილის მომასწავებელია“ [5, 248].

მკვლევრის აზრით, ვაჟასთან ადამიანი არ უპირისპირდება, მაგრამ ღალატობს რწმენას, ღმერთს და ბუნებას ანუ საკუთარ თავსაც. ესაა მისი ცოდვა. რამდენად გამოისყიდის მის ამ დანაშაულს „გველის მჭამელის“ ფინალი, ეს მკითხველის რთული საფიქრალია და ღვთაებრივი განგების პრეროგატივა. ამიტომ ამ პოემაში ადამიანური სიმარტოვის მარადი თემაა. ძალიან ღრმაა ეს პოემა და დიდ საკაცობრიო პრობლემას შეჭიდებული, ამიტომაც დააბნია მან მკვლევრები, ისევე როგორც, „ვეფხისტყაოსნის“ არ იყოს, სამყაროს წვდომის ფართო დიაპაზონმა, რომელიც ბევრი თვალსზრისის გამაერთინებელია: ქრისტიანულისაც, წარმართულისაც, მანიქეურისაც, მუსულმანურისაც და ა.შ. ამ ნაწარმოებებში

ყოფიერების ერთიანობაა და თანამყოფობა ადამიანისა თუ ბუნებისა, ღვთაებრივისა თუ მიწიერისა, სირთულისა და ერთი შეხედვით, სიმარტივისა, შემეცნებულისა და შეუცნობლისა და ა. შ.

ამგვარად, ვაჟა-ფშაველასთან რელიგიური განწყობები უდავოდ ქრისტიანულია და თითიდან გამოწოვილს ჰგავს ამ ფონზე მასთან ეკუმენისტური განწყობების ძიება, რასაც მკვლევარი მანანა ყიფიანი აკეთებს. ის აპელირებს თედო სახოკიას მოგონებებში შემორჩენილ „შემაშფოთებელ“ ფაქტზე ვაჟას ბიოგრაფიიდან: რომ გორის საოსტატო სემინარიაში ვაჟა მთელი არსებით გაიტაცა რევოლუციურმა, ანტირელიგიურმა და ანტისახელმწიფოებრივმა იდეებმა, რომელთა დემონსტრირებასაც სოფელ თონეში (მანგლისის ახლოს) მასწავლებლობის დროს ახდენდა (ვითომ თოფს ესროდა წმინდა გიორგის ხატს). ქალბატონი მანანა ყოფიანი აცხადებს, რომ თედო სახოკიას ამ მოგონების მიხედვით, ვაჟა წარმოჩინდება, როგორც ნამდვილი რევოლუციონერი, ღვთის მგმობელი, ხატთმებრძოლი, უზომოდ მკრეხელი და საკუთარი მამის შეურაცხმყოფელი. თუმცა იქვე დასძენს, რომ დაუჯერებელია ამას აკეთებდეს „ბახტრიონის“ ავტორი, თან ჯერ კიდევ მართლმადიდებლურ საქართველოში, როცა ჯერ არ დამდგარა მძიმე ხანა ბოლშევიკური ტირანიისა და ასე ორჭოფობს თავიდან თავის ლიტერატურულ წერილში „ვაჟა-ფშაველას რელიგიური მრწამსისთვის“.

როგორც ზემოთ ვისაუბრეთ, ქრისტიანობა მთაში წარმართულისა და ქრისტიანულის უცნაური ნაზავია. იქ ისევ დამკვიდრებულია წარმართულად ღვთისთვის სისხლიანი მსხვერპლი, რომელიც ქრისტიანობამ უსისხლოთი, მონანიებით, აღსარებით შეცვალა. ამ მხრივ საინტერესოა ვაჟას მამის, მღვდელ პავლე რაზიკაშვილის ქადაგება, წარმოთქმული გუდანის სალოცავში. იგი მრევლს მიმართავს, რომ ვი-

საც ქრისტიანობისგან განდგომილს დაინახავს, ყველანაირად ეცდება მის მოქცევას. იგი ძალიან შეწუხებულია იმით, რომ მათ დაუხოცავთ საკლავები, სახატო ადგილიც სისხლით მოუსვრიათ, თავადაც სისხლით მოსვრილან ვითომ ხატის განათვლისათვის, მაგრამ ეს არაა ქრისტიანული საქციელი. და რას ასწავლიდა ეს მწიგნობარი მღვდელი საკუთარ შვილებს?!

წმინდა გიორგი განსაკუთრებულად გამორჩეული და პატივცემული წმინდანია საქართველოში. გადმოცემათა მიხედვით, იგი (თუნდაც დავით აღმაშენებელს დიდგორის ომში) ხილულად მიუძღვოდა ქართველთა ჯარს და შეეწეოდა. ეს ჩანს კარგად ვაჟას „ბახტრიონში“:

„ვერა ჰნახეთა ბატონი

წინ მიგვიძღვება ცხენითა!“

(ბახტრიონი) [9, 167].

ამას ყვირის ლუხუმი და მას სხვა მხედრებიც ეთანხმებიან. ეს პოემა 1892 წელსაა დაწერილი, ხოლო თედო სახოკიას მოგონება (ვითომდა, გულდაგულ შემოწმებული) 1886 წლით თარიღდება. ასე მცირე დროში მსოფლმხედველობის მსგავსი ტრანსფორმაცია ყოვლად შეუძლებელია. გორის საოსტატო სემინარიაში ასე როგორ უნდა დაემახინჯებინათ ვაჟას ცნობიერება ან უღმერთობიდან, ხატთმებრძოლობიდან ისევ დიდი წმინდანის პატივისმცემელად ქცეულიყო, არარეალურია და ამას მანანა ყიფიანი მშვენივრად აცნობიერებს.

1886 წლისთვის ვაჟა უკვე ცნობილი მწერალია და დაწერილი აქვს „შელის ნუკრის ნამბობი“, რომელიც ნებისმიერ ქრისტიანულ ქადაგებაზე მაღლა დგას, რომლის ჰუმანიზმი ყველა ქრისტიანულზე მეტად ქრისტიანულია. სწორედ ამ დროსაა დაწერილი ვაჟა-ფშაველას ღრმად რელიგიური უღერადობის საშობაო ლექსი „ვარსკვლავი“.

როგორც ვხედავთ, თვითონ რევოლუციონერ თედო სახოკიას მოგონება ვითომ ათეისტ ვაჟაზე და ვაჟა-ფშაველას სამყაროს, შემოქმედების მოცემული პერიოდის ფარული, მაგრამ საოცრად, აშკარად ქრისტიანული სულისკეთება და სიღრმე შეუთავსებელია ერთმანეთთან.

აქამდე თუ, ჩვენი აზრით, სწორი იყო მანანა ყიფიანის მსჯელობა, ალოგიკური ხდება მოგვიანებით, როცა წერს, რომ სხვადასხვაგვარი წიგნების კითხვამ ვაჟას რელიგიური მრწამსიც შეცვალა, რაც ტრადიციული, მართლმადიდებლური აზროვნების ეკუმენიზმით შეცვლაში გამოიხატა და ამის თვალნათელი მაგალითი „აღუდა ქეთელაურიო“.

მკვლევრის აზრით, მუცალისადმი კურატის შეწირვით და მის „მოუნათლავ გმირად“ მოხსენიებით ვაჟა ქრისტიანულ საიდუმლოთა და დოგმატთაგან ერთ-ერთს, ნათლობას, უარყოფს. ყიფიანი აღუდას მოძალადედ, სახარების უარმყოფელად და პიროვნულად უკიდურესად ამპარტავან ადამიანად მოიხსენიებს.

მკვლევარი აღუდას ზეადამიანურ (რადგან მტრის სიყვარული, როგორც წესი, იშვიათად ხელეწიფებათ ადამიანებს), ღვთაებრივ ჰუმანიზმს, რომლის მიხედვითაც რჯულიანი თუ ურჯულო ერთი ღმერთის (და ეს ღმერთი ქრისტეა, აღქმის დიაპაზონით) შვილები არიან, მის ამ საოცარ სიყვარულით თავისუფლებას („გიყვარდეს მტერი შენი“, „არა კაც ჰკლა“) ეშმაკეული იდეით შეპყრობილობად, სულიერ სიკვდილად ნათლავს.

აქ მიჩნდება ფიქრი იმისა, რომ ცდება ყველა, ვისაც ქრისტიანობა მხოლოდ მონური მორჩილება ჰგონია და მეტანიებისა და დოგმების ბრმა შესრულება. აღუდას გული ღვთის წინაშეა გადაშლილი, ამ უკანასკნელისთვის სასურველი სიკეთით სავსე. ამ გულში სიყვარულია თავისაც, მოყვასისაც, მტრისაც, სიცოცხლისაც და ამ ყველაფრის გამაერთიანებლის –

ღვთისაც. ეს საოცრად ამაღლებული, უიშვიათესი შემთხვევაა და ეს მოხდა „მაღლად მხედი“ კაცის, ალუდას შემთხვევაში.

ვეთანხმებით ზემოაღნიშნული წერილის ავტორს, ბერდიას სახე, უდავოდ, ძალიან ძლიერია, მაგრამ მისი ქრისტიანული შეგნება ნათლობის დოგმატს კი არა, მტერობის სისხლსა და ხორცში გადგმულ ფილოსოფიას ეფუძნება. ეს ალუდამ დაძლია, ამაღლდა მასზე, აზრი გაითავისუფლა. ამგვარად, ეს გამარჯვებაა და არა ტრაგედია, როგორც მანანა ყიფიანი თვლის. ალუდას პიროვნებაც კი არ კვდება სულიერად, არამედ ხელმეორედ იბადება, მაღალსარწმუნოებრივი, ვინრო ჩარჩოებში მოქცეული, შეზღუდული თვალსაზრისის გადამლახავი. ვაჟას ეს დიდებული გმირი კი არ განუდგა ქრისტიანობას, მან თანამოძმეებს ჭეშმარიტი ღმერთი დაანახვა.

წერილის ავტორს მეტიმეტი მოსდის (რადგან ვიცით, რომ ალუდა ვაჟას ალტერ ეგოა) და უკვე თავისივე თავს ეწინააღმდეგება, როცა ამბობს, რომ ვაჟა ეკუმენისტია, ყველა რელიგიის თავისუფლების მაღიარებელი სწორედ ალუდას სახეში, ეწინააღმდეგება რა ქრისტეს ღვთაებრივ მისიას და საკუთარი ლექსის, „შობის“, სარწმუნოებრივ მრწამსს.

ასე სწორხაზოვნად, „მართლმადიდებელ მშობელთა კავშირის“ ზოგიერთი წარმომადგენელივით, რომლის რწმენა მხოლოდ გმობა, დასჯა, მორჩილება, განქიქებაა, არ უნდა აზროვნებდეს ლიტერატორი, რადგან სწორ განათლებას გონების ფართო ჰორიზონტი მოაქვს, უპირველესად.

წერილის ავტორს ბოლომდე ვერ მიუტანია დასაწყისში გამოთქმული აზრი, მის სისწორეშიც ეჭვი ეპარება და ამბობს, რომ თედო სახოკიას მოგონება შეიძლება მართალი იყოს და დღეს მართლმადიდებლობასთან მებრძოლნი სწორედ ვაჟას მსოფლმხედველობის ამ ცდომილებაზე აპელირებენ. ასეთ მერყევ ადამიანებს, არამყარი აზროვნების მქონეებს, რწმენა როგორღა ექნებათ ძლიერი? ამიტომაც ისინი სულ შიშში

არიან, ბნელ ოთახში არარსებული კატის მომჩხრეკებივით და კარგშიც ცუდის ძიებაა მათი მწარე ხვედრი.

„უფალს ჩვენს გამოსაცდელად სანყლობა მოუგონია“, „ცრემლობა“ – არის ასეთი ტერმინი ქართულ აგიოგრაფიაში და ის საკუთარი ცოდვების მძაფრ განცდას მოიპყრებს. კაცობრიობის, ნუთისოფლის ცოდვიანობის მაცქერალი ღმერთიც ალბათ სევდიანია. ვაჟას ლექსში „სიმღერა“, მართლაც, ღმერთკაცის სევდაა და ტრაგიზმის სიძლიერე:

„მე რომ ტირილი მეწადოს,
თქვენ ვის რა გინდათ, ნეტარა?
ერთი იცინის, სხვა სტირის:
ესეთი არის ქვეყანა.
ვისაც არ მოგწონთ ტირილი,
ის ნუ დასჯდებით ჩემთანა:
მტირალის სტივირის პატრონი
ფეხს როგორ გავსწვდი თქვენთანა!
მაგრამ გაიგებთ, ერთხელაც,
ვინ ახლოს ვსდგევართ ღმერთთანა.“

(სიმღერა) [28, 42].

„დამდაბლდით და ტიროდეთ და იგლოვდეთ. სიცილი თქუენი გლოვად გადაიქცეინ და სიხარული თქუენი მწუხარებად. დამდაბლდით წინაშე უფლისა, და აღგამაღლნეს თქუენ“ [36]. ღვთისმშობლის მიერ მინიჭებულ მაღლსაც ეძახიან ტირილს. ქრისტიანულ დოგმატიკასა და მსოფლმხედველობასთან მჭიდროდაა დაკავშირებული ვაჟას შემოქმედება. სინანულის მოტივი, რომელიც ზემოხსენებულ პატარა ლექსშიცაა, ყველაზე ძლიერად სწორედ „ალუდა ქეთელაურში“ ვლინდება. „плач выражает несвободу, смех – свободу, плач относителен, смех абсолютен; слезы приличны животному, твари дрожаще, но только смех приличен божеству.“ [37] – ეს კი ანტიკური

მსოფლმხედველობაა, რომელიც, აშკარად, აცდენილია ვაჟა-სეულს.

ვაჟა-ფშაველას ქრისტიანული აღმსარებლობის დამადასტურებელია სწორედ ამალღებული სინანულის, ღმერთის, სიყვარულის, სიკეთის განცდა, რომელიც ასე ძლიერია მთელ მის პოეზიაში.

„მთას ვიყავ, მწვერვალზე ვიდექ,
თვალთ წინ მეფინა ქვეყანა,
გულზედ მესვენა მზე-მთვარე,
ვლაპარაკობდი ღმერთთანა.“

(მთას ვიყავ) [28, 94].

ეს უფლის წილხვედრობაა, მასთან მიახლება, ღმერთშემოსილობა. გრიგოლ რობაქიძის ფორმულა: „ვხედავ ფიროსმანს და მესმის საქართველო“, – ვაჟასაც შეიძლება მივუსადაგოთ: „ვკითხულობ ვაჟას და ვიგებ საქართველოს“. თავისი ქვეყანასავით, ვაჟა-ფშაველაც წარმოუდგენელია ქრისტიანული აზროვნების გარეშე და სანამ დაგვაინტერესებს მისი ბოლომდე ამოუცნობი შემოქმედება (თუმცა, ცნობილია, რომ იგი საოცრად მარტივად თხზავდა), იქნება საქართველოც, წამებული და უკვდავი არიან ორივე...

თავი 4. ვაჟა-ფშაველა, ნომონს ფოლკლორისტი

4.1. ვაჟას ეთნოგრაფიული წერილები

„არც ერთი საქმე ისე სასწრაფო არ იყო, როგორც ზეპირ-გამოცემათა შეგროვება“. – ამბობდა აკაკი და მართლაც, სწორედ მე-19 საუკუნიდან, „თერგდალეულებმა“ დაიწყეს ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშების ინტენსიური მოგროვება, საფუძვლიანი შესწავლა. მანამდეც ექცეოდა ამ საქმეს ყურადღება, თუნდაც მე-18 საუკუნის ხელნაწერთა მხატვრული ანთოლოგიების შედგენა რომ გავიხსენოთ ან შემკრებლები გრიგოლ ბაგრატიონი, პლატონ იოსელიანი, თეიმურაზ ბატონიშვილი და სხვა, მაგრამ ქართული ფოლკლორის სისტემურ და ორგანიზებულ შესწავლას სწორედ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების იმ სხდომაზე ჩაეყარა საფუძველი, რომელსაც ილია ჭავჭავაძე ხელმძღვანელობდა. ვაჟა-ფშაველაც, რომელმაც ადრეული ასაკიდან გაითავისა ხალხური ზნე-ჩვეულებები თუ პოეზია, აქტიურად იყო ჩაბმული ამ საქმიანობაში. ამ მხრივ დიდი როლი ითამაშა ვაჟას დედამ, რომელმაც წერა-კითხვის უცოდინარმა, კარგად იცოდა ხალხური ლექსები და ზღაპრები. ასევე, დედის ბიძა, პარასკევა, მწერლის სიტყვებით, „პირველი მელექსე იყო ფშავეში“. რაზიკაშვილების ოჯახის პოეტური ტრადიცია კი ყველას მოგვებსენება. ცალკე ოჯახურმა გარემომ, პოეზიით სავსე სოფლის ხალხურმა ხატობებმა, ცალკე მისმა საზოგადოებრივ-ლიტერატურულმა შეხედულებებმა დააკავშირა

ვაჟა-ფშაველა ხალხთან. იგი იყო მთის პოეზიის, ყოფა-ცხოვრების შემკრები და ღრმა მკვლევარი. ამ მხრივ მდიდარი მასალაა მის პუბლიცისტიკაში. ეს საქმიანობა ვაჟას სიკვდილამდე არ შეუწყვეტია და მის კალამს უამრავი საინტერესო ეთნოგრაფიული წერილი ეკუთვნის თუშ-ფშავ-ხევსურების ცხოვრებიდან. საგმირო სიტყვიერების სიმდიდრით ხევსურეთმა ადრიდანვე მიიქცია ყურადღება, მაშინ, როცა ქართული ფოლკლორის შეკრება-შესწავლის საქმე ის-ის იყო ფეხს იკიდებდა. ილია ჭავჭავაძემ მე-19 საუკუნის 70-იან წლებში, დუშეთში მუშაობისას, ჩაიწერა ხევსურული საგმირო-პატრიოტული პოეზიის ნიმუშები. მსგავს ნიმუშებს ვხვდებით ალ. ყაზბეგის, რ. ერისთავის, ნ. ურბნელის, პ. უმიკაშვილის, ძმების: ვაჟა, ბაჩანა და თედო რაზიკაშვილების და სხვათა შეკრებილ მასალებში. ამავე ზეპირსიტყვიერების მასალებს სამეცნიერო დანიშნულებისთვის იყენებდნენ ქართველი და უცხოელი მკვლევარები. თუმცა ცალკე და სპეციალურად ეს საკითხი არავის შეუსწავლია. ვაჟას წერილებსა თუ ნარკვევებს დართული აქვს ზეპირსიტყვიერების საკმაოდ ბევრი ნიმუში, რომლებიც პოეტს ციტატებად აქვს გამოყენებული. ხალხური სიტყვიერების შესახებ შექმნილი სკოლები თუ მიმდინარეობები არ იყო უცხო ქართული კულტურისათვის და იმდროინდელი ქართველი ფოლკლორისტების (ილია ჭავჭავაძე, აკ. წერეთელი, პ. უმიკაშვილი, ი. რაზიკაშვილი, ალ. ხახანაშვილი) წერილებსა და გამოკვლევებში ვხვდებით ხანდახან რამდენიმე უცხოური თეორიის გავლენასაც. ვაჟას რაც შეეხება, იგი „არაფერს ამბობს თავის საკუთარ მეთოდზე. მაშასადამე, კითხვაზე თუ რომელ მეთოდს იყენებდა ვაჟა-ფშაველა, უნდა ვუპასუხოთ საკუთარი დაკვირვების მიხედვით. კრიტიკული და ეთნოგრაფიული წერილების შესწავლა გვიჩვენებს, რომ ვაჟა-ფშაველა საკვლევადიებო პრაქტიკაში აღწერით-შედარებით მეთოდს იყენებდა“ [38, 168].

როგორც აღვნიშნეთ, ვაჟა-ფშაველამ მხატვრულ მემკვიდრეობასთან ერთად თეორიულ-ლიტერატურული ხასიათის შრომები დაგვიტოვა. მის ეთნოგრაფიულ წერილებს, რომლებიც ცალკე კორესპონდენციებად იბეჭდებოდა და სრულ წარმოდგენას გვიქმნის ვაჟა-ფშაველას ამ დარგში ღრმა ცოდნასა თუ კვლევის სისტემაზე, დიდი ადგილი უჭირავს არა მარტო მწერლის შემოქმედებაში, არამედ ქართულ და უცხო ენებზე ფშავ-ხევსურეთის შესახებ გამოქვეყნებულ მდიდარ ლიტერატურაში. ეს წერილებიც გამოირჩევა მხატვრულობით. ამის შესახებ თვითონაც აღნიშნავდა, როცა თავის უმთავრეს ნაშრომს, „ფშაველს და მის წუთისოფელს“, ეთნოგრაფიულ მოთხრობას უწოდებს. ეს, მართლაც, საუკეთესო ნიმუშია ვაჟა-ფშაველას პროზისა. სხვა წერილებიც უფრო მხატვრული ნარკვევებია, ვიდრე მეცნიერული კვლევა-ძიება. აქ მეცნიერული სიზუსტისა და მხატვრული დამაჯერებლობის წყალობით მკითხველი კარგად ეცნობა ფშავლების ყოფის დეტალებსა და ძირითად ზნე-ჩვეულებებს.

ამ წერილებში წარმოჩენილია თანამედროვე ეთნოგრაფიისა და სოციოლოგიისთვის მეტად საინტერესო მასალა ქართველი ერის უძველესი, კლასობრივი დიფერენციაციის უქონელი, საზოგადოებრივი ფორმაციის შესახებ, თემური მინათმფლობელობით, საადათო სამართლითა და ანიმიზმით (მას ჩვენამდე არ მოუღწევია შეურყვნელად, თუმცა დღესაც გაირჩევა ელემენტები, რომელნიც ხალხის შემოქმედების ძალის შედეგია ან გარედან შემოტანილი), არა მუზეუმის ექსპონატების სახით, არამედ ცოცხალ ლაბორატორიაში, როგორც გერონტი ქიქოძე აღნიშნავს და ამ მასალას გვანჯდის თვითონ ამ ფორმაციის შვილი, გვაროვნულ-თემური წყობილებიდან გამოსული დიდი მწერალი.

ძალიან საინტერესოა და პარადოქსული მთაში ქალისადმი დამოკიდებულება, რომელსაც ვაჟა თავის წერილებში

დანვრილებით მიმოიხილავს. დედაკაცს ეშმაკის გაჩენილად თელის ფშაველი, როგორც ზემოთაც ვთქვით, სიტყვებს ქალი და ალი ერთმანეთთან აკავშირებენ, მათი თვისებები ერთმანეთზეა გადატანილი. ვაჟა მიმოიხილავს, რამ დაბადა ეს წარმოდგენა. ქალს მეტისმეტ მგრძნობიარობისა და ფანტაზიის აყოლის გამო დაუნყია სხვადასხვა ჩხირკედელაობა: ქადაგ-მკითხაობა, შელოცვა, ექიმბაშობა და სხვა მრავალი ხრიკი, რის გამოც დაეჭვებულა მამაკაცი. სხვამხრივ, ოჯახის წინაშე დიდ როლს კისრულობს დედაკაცი, რომლისთვისაც ოჯახი წმინდათანმინდა კერაა, „სადაც შეინირების მსხვერპლი ცოცხალთა სადღეგრძელოდ და მკვდართა მოსახსენებლად. ამიტომ იგი მეთვეურობისა (ბოსლობა) და მშობიარობის დროს ორმოც დღეს სტოვებს ოჯახს, რათა განწმენდილი და განბანილი შევიდეს ოჯახში და არ შებღალის მისი სინმინდე... მშობიარე დედაკაცს, ვიდრე დანიშნული დრო არ გავა და არ „დაირეცხება“, მექოხე ჰქვია“ (ფშავლები) [3, 349]. გ. ქიქოძის აზრით, ეს შეიძლება ძველ ირანულ ზნე-ჩვეულებათა გავლენის ნაშთი ყოფილიყო. რაც შეეხება კერას, რომელსაც სახლის ანგელოზი ჰყავს, რომლის სადღეგრძელოს მუდამ სვამს ფშაველი, მას უფლობს და განაგებს სწორედ დედაკაცი, როგორც დიასახლისი. კერას, სადაც ანთია და იქვე ჩამოიქნება ხატისა და ღვთის წინაშე ასანთები სანთელი, ტყუილად არ ჰქვია ტრაპეზი და დედაკაციც სწორედ ღვთისადმი მსხვერპლის შემწირველია. იგი მარტო ოჯახს როდი უვლის, ოჯახის გარეთაც ეწევა შრომას, შვილის აღზრდითაც იგია დაკავებული: „სიცხე-პაპანაქებაში ხშირად ჰნახავთ ფშავლის დედაკაცს სადმე გვერდობში ყანას ჰმკიდეს გაცხარებული, ხოლო იქვე პალოებზე აკვანი იყოს მიბმული, რაშიც ძუძუთა ბავშვი წევს ხის ტოტებით დაჩრდილული, მოსაგრილებელი“ (ფშავლები) [3, 351]. მთაში ქალი შეჩვეულია მძიმე შრომას, ის მამაკაცის მარჯვენა ხელია, ხშირად უხდება მარ-

ტოს დარჩენა ღია ცის ქვეშ, მწყემსობისას და საქონლის მოსატაცებლად მისული მგლისა თუ დათვის მოგერიება, ბევრჯერ იარაღის ხმარებაც სჭირდება. ამ მკაცრი პირობებით განაწამები იგი ხშირად ამოიკვნესებს: „სისხლის პურის ჭამა გვაქვს, სისხლისა!“...[იქვე]. ვაჟა აღნიშნავს ქალის მისიის განსაკუთრებულობას, მის დიდ ძალას ოჯახში დიდსა და პატარაზე. შვილების პირველ-დანყებითი აღზრდაც მის ხელშია, იგია გადამწყვეტი შვილების ბედ-ილბლისა, რომელთა მომავალი იმაზეა დამოკიდებული, რითი ასაზრდოვა დედამ მათი გრძნობა და გონება. ასე რომ, შინ ოჯახს და გარეთ საზოგადოებას ემსახურება დედაკაცი და „მას შეუძლიან დაამხოს ერი და კიდევ აღადგინოს“ (ქალთა შესახებ) [3, 347]. ქალთან მთიელის დამოკიდებულების პარადოქსულობა კი ისაა, რომ მართალია, მთის მრისხანე ბუნება გაჭირვებულ ცხოვრებას აჩვევს ქალს, იგი მამაკაცივით შრომობს და ყველა საქმეში მხარში უდგას მას, მაგრამ ეს ხდება ნებაყოფლობით და არა ძალდატანებით. ქალს საკმაო თავისუფლებაც აქვს მინიჭებული, მას მამაკაცი ყარაულს არ უყენებს და ამიტომ შეუძლია მარტომ იაროს თუნდაც უდაბურ ადგილებში, საკუთარი სოფლიდან დაშორებით (ფშაველი ქალები სითამამითაც გამოირჩევიან) და კიდევ „ფშაველი...მაინც დედაკაცის ზემოქმედების ქვეშ არის მომწყვდეული. მონაა იმისი, ლოცულობს იმას ხატივით, იმის პირ-კბილს, თვალ-ნარბს, გულ-მკერდს, ალვის ტანს, ხახვის ფურცელს ბაგეს, მწყაზარს საფეთქელს, ხშირ თმასა და სხვა“ (ფშაველი დედაკაცის მდგომარეობა და იდეალი ფშაურის პოეზიის გამოხატულებით) [3, 104]. მოდით, აქვე ვთქვათ ვაჟას შეხედულება ხალხურ, კერძოდ, ფშაველთა შემოქმედებაზე. ვაჟა გვიხასიათებს განმსახვავებელ ნიშანს ფოლკლორისა და „მწიგნობრული“ პოეზიისა. წერილში „ძველი და ახალი ფშაველების პოეზია“ ვაჟა წერს, რომ ინტელიგენტური პოეზია ხშირად იმეორებს სხვისგან გაგონილსა

და ჩაგონებულს, იხშობს რა საკუთარ ხედვასა თუ სმენას. თვითონ მგოსანიცა და ხშირად მთელი ლიტერატურაც სხვა ერის, უცხო მწერლობის მიმბაძველია, მას აიდეალებს. თუმცა ერის შემოქმედებითობას ვერარა წიგნი ვერ შეცვლის. მდაბიო მგოსანს კი ცხოვრების სიაყვარგე, ბუნების ესა თუ ის მოვლენა ამლერებს, რადგან მისკენ წიგნს ბილიკი არა აქვს. ვაჟა აღირებს ფშაური პოეზიის უპირატესობას თუნდაც „სულის გამაღვიძებელი“ კილოთი, ძველებური სიტყვებითა და ცხოვრებაზე სპეციფიკური შეხედულებებით. აქ ნიშანდობლივია კაფია-ექსპრომტები, ხელოვნურად ნათქვამები, ყოველ სიტყვაში რომ აზრია. სწორედ ამ პოეზიამო, ფოლკლორმა, თავისი ჰეროიკული სულიკვეთებით, დაუდო საფუძველი ჩემს შემოქმედებასო. წერილში „PRO DOMO SUA“ ვაჟა აღნიშნავს, რომ ხალხურმა თქმულებებმა დიდი გავლენა იქონია მასზე და მისი პოემების უმეტესობა ხალხში გაგონილ მასალაზეა აგებული.

ფშაურ პოეზიაში, სადაც მთავარი ადგილი საგმირო პოეზიას ეკუთვნის ისტორიულად, თავისი, ვაჟას თქმით, „სასტიკი“ წარმოდგენებით გმირის იდეალზე, გაიდეალებულია, გაღმერთებულია ქალიც, მისი სილამაზე იმდენად, რომ იგი მზადაა, მისთვის მოკედეს, საყვარელი უნდა გახდეს ქალისთვის. რომ თუ იგი მოკვდება, ქალმაც თავი უნდა მოიკლას და მასთან ერთად დაიმარხო [3,182]. ვაჟა მოგვითხრობს, რომ ფშაური პოეზიის მიხედვით, ხალხს მარტო ქალის სილამაზე კი არ მიაჩნია გადამწყვეტად, მისი პატიოსნება, ოჯახის ერთგულება, რომლებსაც ვაჟი უპირველეს მოთხოვნად უყენებს ქალს – „უნამუსობაში დაძრახულს და ლამაზ ქალს ისევ გონჯსა და ნამუსიანს ამჯობინებს ფშაველი. ამ საძრახს თუ უნდა მოერიდოს ქალი და არავის გაეჭორვინოს, მძიმედ უნდა ეჭიროს თავი, წარამარად არ გარბ-გამორბოდეს აქეთ-იქით, არამედ თავის კერაზე იჯდეს:

„ყმა გასულ-გამოსული სჯობ,
ქალი კერაჩი ნაჯდომი.“ [3,107]

ახალმა დრომ ახალი იდეალები მოიტანა, ფშაველს გმრობის, ვაჟკაცობის, ხმლის ქნევის დრო წაერთვა, ცხოვრებას მაგარი მკლავისა და გულის ნაცვლად მეტი პრაგმატიზმი დასჭირდა. ქალის ძველ იდეალს კი ფიზიკური გარჯაც, როგორც სილამაზე, ისე დაერთო (ყოფითი ლექსები). მე-19 საუკუნის ტექნიკურმა პროგრესმა ფშაველს რწმენაც შეუცვალა და ათქმევინა: „ემმკი სადღაა, თვითონ კაცი გახდა ემმაკი“ – ო“ (ძველი და ახალი ფშაველების პოეზია) [3, 177].

ქალის იდეალზე ვსაუბრობდით და არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ თამარ მეფის სახე-ხატად აღქმის ტრადიციას ფშავეში (ვაჟას პოეზიაშიც განსაკუთრებული პატივისცემაა თამარისადმი). ვაჟა აღნიშნავს, რომ თამარისადმი ერთნაირი დამოკიდებულება არაა ფშაველებსა და ხევსურებში. თავის წერილში „თამარის ცხვარი ფშავეში“ მწერალი საუბრობს იმაზე, რომ ხევსურეთში თამარი სათანადოდ პატივმიგებულა, ხევსური ხევისბერი თავის „დიდებაში“ არასდროს ივინყებს თამარს, თუმცა ხევსურებმა ვერ შეძლეს სალოცავი აეგოთ თამარის სახელზე და არც ფშავეში ადიან სალოცავად „თამარ მეფობის“ დღეობაზე. რატომ ხდება ეს, ისტორიკოსთა და მკვლევართა გასარკვევიაო. ფშაველებს კი ძველისძველადვე შეურაცხავთ თამარი წმინდანად, „ხატად“ და მისი სადიდებელი დღეებიც დაუწესებიათ, ხოლო სადიდებლად ჰყავთ ცხვრის ფარა, რომელსაც „თამარის ცხვარი“ ეწოდება, რაც ისტორიკოსებისთვის საყურადღებოაო, წერს ვაჟა. გარდა ამისა, მხოლოდ თამარ მეფის ხატს ჰყავს ფშავეხევსურეთში „ხატის ქალები“ ანუ მოლოზნები.

ფშაური, სატრფიალო ლექსის საფუძველი იმ ჩვეულებაშია, რომელსაც „წანლობა“ ეწოდება. ეს უკანასკნელი დიდ

ზეგავლენას ახდენდა მამაკაცთა ვაჟკაცურ, გმირულ ქმედებებზე და მდიდარ მასალას აძლევდა ფშაურ რომანტიკულ პოეზიას და ფშაველთა პოეტურ ხასიათს – „წაწლობა მაღალისა და იდეალურის გრძნობით არის მონათლული, თითქოს პლატონიურს სიყვარულზედ იყოს აღმოცენებულიო, და ამ ბოლო დროს კი ლამის სიყვარულად, არშიყობად გადაიქცეს“ (ფშაველი დედაკაცის მდგომარეობა და იდეალი ფშაურის პოეზიის გამოხატულებით) [3, 100]. სიყვარული მხოლოდ მაშინ არის ლამაზი, როცა იდეალურია, ვაჟას აზრით, ჰკარგავს თუ არა იდეალურობას, მასთან ერთად სილამაზესაც. დღეს ხეცური წაწლობას ისე უყურებს, როგორც საყვარლობას და მასში იდეალურს არაფერს ხედავს, წერდა ვაჟა (თუმცა იმასაც აღნიშნავდა, რომ ფშაველი პირად, ინტიმურ დამოკიდებულებებში ქალისადმი მოკრძალებული და მორიდებულია). მარტო გმირობისა და სიყვარულისადმი კი არა, ახალმა ცხოვრებამ ხატისადმი დამოკიდებულებაც კი შეურყია ფშაველს, რომელსაც ხატისადმი სამსახური უკვე, ცოტა არ იყოს, ემიძიება:

„ფშაველთა ლამარის ჯვარი ნეტარ არ დაუბერდაო?

ამბობენ, დაბერებულა, ნეტარ არ მოუკვდებაო?“

(ძველი და ახალი ფშაველების პოეზია) [3,163].

ვაჟა განიცდიდა ყველაფერს, რაც ხალხურ ჩვეულებებსა და შემოქმედებას შეეხებოდა, ვერ ეგუებოდა ამ მხრივ დამახინჯებებს და სხვის მიერ დაშვებული შეცდომების გამოსწორებას ცდილობდა. ამიტომ ეკამათებოდა იგი მკვლევარ მ. კოვალევსკის (გამოჩენილ რუს იურისტს, სახელმწიფო სამართლის დიდ სპეციალისტს), რომელიც წაწლობასა და „ლაშარობას“ სარწმუნოებრივ გარყვნილებად, პეტერიზმად ნათლავდა და მის შეცდომას ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული მასალის უცოდინრობით ხსნიდა. გერონტი ქიქოძის აზრით კი, „წაწლობა...შეიძლება ეგზოგამიურ გვარამდე არსებული

წესწყობილების ნაშთს წარმოადგენდეს და ერთგვარი სანა-ზღაური იყოს იმ შეზღუდვისა, რომელსაც ფშავ-ხევსურული გვარი ერთსა და იმავე თემის ქალვაჟისგან მოითხოვდა სქე-სობრივ ურთიერთობაში“ [39, 14].

არაჩვეულებრივი რამაა ტრადიციის ძალა და არ ესმით მათ, ვინც მის აღმოფხვრას ქადაგებს, ამისი არაბუნებრი-ვობა. აი, რას ამბობს ვაჟა-ფშაველა ამის შესახებ: „ო, ჩვეუ-ლებაჲ, რა ხარ? შენა ხარ პირველი ბუნებითი კანონი. კაცის გულში იდგამ ხოლმე თავიდამვე ფესვებს და იმიტომაც გაქვს ეგრეთი ძალა. კაცმა აზრი თავის ცხოვრების წინ გააქცია, დაანინაურა, შენ კი წინ მოიგდე კაცი და ზურგში მათრახის ცემით მიარბენინებ; შენზედ ძლიერი მოვლენა არ არს კაცის ცხოვრებაში...“ (ხმა მთიდან) [4, 27]. თავის ეთნოგრაფიულ წერილებში ვაჟა მოგვითხრობს მთიელთა ტრადიციულ სხ-ვადასხვა წარმოდგენაზე, ჩვეულებაზე და წესზე. თუნდაც იმ ზომიერების გრძნობაზე, რომელიც ხევსურებს ჩხუბისას ახასიათებთ: მძიმედ დაჭრა კაცისა სირცხვილია მათთვის, ამიტომაც ან დიაცი, თავისი მანდილით, გამოჩნდება მედია-ტორად ამ დროს, ან ხშირად ხალხს, ხვეისბერებს გამოაქვთ ხოლმე დროშა გასაშველებლად. მთაში დატირების ჩევეაც ნი-შანდობლივია იმით, რომ ხშირად მოტირალი კაცია ან სიმლე-რა, რომელიც ისევ „ტირილის ზარს მოგაგონებს: იგი როდე-საც იმლერის – გმინავს და მთებსაც აგმინებს.“ (ხევსურები) [3, 47] – ეს, ზოგადად, ქვეყნის საუკუნეებით ძვალ-რბილში გამჟღარი ტრაგიზმია. თავისებურია ბავშვის პატივისცემაც მთაში: „როდესაც ბაღლი სახლში შადის და იქ თუნდ ორ-მოცი დროული მოხუცებული კაციც იყოს, ყველანი მაშინვე ფეხზე აუდგებიან და მიესალმებიან: – მოხვედი მშვიდობი-თაო! (სახელი) – დასხედით, დასხედით, თქვენც დამხედით მშვიდობითაო“ (ხევსურები) [3, 49]. ძველი ცხოვრების წესი მთის ხალხისა მოუსვენარი, ხიფათით აღსავსე იყო, „მუდამ

სისხლით შეღებილი“ (აქვე უნდა ითქვას ლაშქრობის კულტ-ზე, რომელსაც „ლაშარის ჯვრის ყმობა“ წარმოადგენდა), ამიტომ შინ მშვიდობით დაბრუნება ყოველთვის სანატრელი იყო. ფშაველი მამაკაცი ვიდრე თავის სტუმარს ეტყოდა, „მოხვედ მშვიდობითაო“, ჯერ გამარჯობას ეუბნებოდა. ვაჟა გვიხსნის სიტყვა „გამარჯობას“ ეტიმოლოგიას: „ორმა ცხოვრების საღსარმა, უძველეს დროინდელმა – მონადირეობამ და ლაშქრობამ გამოიწვია ბარელისა „გამარჯვებით“ და ხევსურის „ხელ მოგიმართას“. ყველასთვის სანატრელია თავისიანებისთვის მტერსა და ნადირზე გამარჯვება, მათი ძლევა. ხოლო ძნელია განისაზღვროს: პირველად ქართულად ნათქვამი „გამარჯვებით“ რომლისაკენ იყო მიმართული, რომელს ეკუთვნის, მხედარს თუ მონადირეს...ძველს დროში ლაშქრობა და მონადირეობა ისე იყო ერთმანეთში არეულ-დარეული, კაცი ვერ გაიგებს ადვილად, სად იწყება ან ერთი, ან მეორე. მაგრამ მაინც და მაინც არ შეიძლება არ ითქვას ისიც, რომ სასწორი უფრო გადახრილია მონადირეობისაკენ, ვინაიდან ძველისძველი ადამიანის უპირველესი საღსარი ცხოვრებისა ნადირობა იყო და ვიდრე ადამიანი ადამიანს აუტეხდა ომს, და ეს ომი ჯერ ტყის ნადირებთან ექნებოდა, საზრდოს ამით მოიპოვებდა, რადგან უსაზრდოვოდ სიცოცხლე ყოვლად შეუძლებელია“ (მოხვედით მშვიდობითა!) [3, 184]. ასეთივე ტრადიციული, მტკიცე წესია ის, რომ „ხევსურს ვერც კაცს, ვერც დედაკაცს ვერ იპოვით დღეს, რომ შინ მომზადებული შალის ტანისამოსი არ ეცვას, და თუ ხევსურებმაც თავიანთ „ტალავარი“ ნაყიდ ფარჩისაზე გაცვალეს, მაშინ ყოვლად შეუძლებელია ხევსურეთში ხევსურეთის არსებობა“ (თიანური ფელეტონი) [3, 222-223] – ეს სიბნელე არავის ეგონოსო, ამბობს ვაჟა, ეს თვითმყოფადობაა, რომლის დაკარგვის შემთხვევაშიც, მთის არსებობაც შეწყდება. ამის ერზე განზოგადებაც შეიძლება. საინტერესოა მთიელთა ომზე წარმოდგენაც, რომელიც იქამ-

დეა ცნობიერებაში გამჯდარი, რომ მიცვალებულს საფლავ-შიც აყოლებდნენ საომარ იარაღებს, ეგონათ, საიქიოშიც მოე-ლოდა მტერთან შებმა-შეტაკება. ახალ დროშიც „ადამიანში იგივე ძველის-ძველი მხეცი ბუდობს და ყველა სხვა უნარზე წინ გულოვანობა-ვაჟკაცობას აყენებს“ (ძველებური ომი და საომარი იარაღი სახალხო პოეზიაში) [3, 373]. მთის ხალხის წარმოდგენებში უცნაურადაა გადანეხილი მითოლოგიურ-წარმართული ქრისტიანულთან. თუნდაც დევებზე რწმენა: „ფშავლებს დევები ბოროტმოქმედებათ ჰყავთ წარმოდგენი-ლი და არა კეთილ სულად, როგორც ინდოელებს. ფშავლის წარმოდგენით დევი არის ახოვანი, ტანი ხშირის ბალნით აქვს შემოსილი, დევი დღე იმალება და ღამე გამოდის სანა-დიროდ. დევს ისე არაფრის ეშინია, როგორც მახვილისა და ცეცხლისა...დევებს წინათ უნადირწიათ ხალხზე: უუღეტიათ ხალხი, უჭამიათ; წყალიც კი არ უსმევიათ არა სულიერის-თვის“ (კოპალა და იახსარი – დევების მებრძოლნი) [3, 77]. აქვეა მითოლოგიური წარმოდგენები დევებთან მებრძოლ და მათ მძლეველ კოპალასა და იახსარზე. კოპალა, რომელიც ბერი ყოფილა, უფრო სახელიანია იახსარზე. კოპალას თუ მთავარნგელოზი მიეშველა დევებთან ბრძოლისას, იახსარი თავად ანგელოზია, ხატი, ციდან ჩამოსული.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ფშავ-ხევსურთა რელიგი-ურ რწმენას ეკლექტიზმი ახასიათებს და ეს არის ფშაველისა და ხევსურის ფანტაზიით შექმნილი თავისებური წარმართუ-ლი კერპების, ქრისტიანული წმინდანებისა და გაღმერთებუ-ლი ისტორიული პირებისაგან შემდგარი პანთეონი, რომელშიც წინაპრებს ყოველთვის საპატიო ადგილი უკავიათ. ესაა მიც-ვალებულთა კულტი და ბუნების ძალთა გაღმერთება. ამ უკა-ნასკნელთა წარმომადგენელია ე.წ. „ადგილის დედა“, რომლის კულტი ფშავ-ხევსურეთში საყოველთაოდაა გავრცელებული და ნაწილობრივ ძველი ელინების ნაყოფიერების ქალღმერთ

ცერარას წააგავს, ნაწილობრივ კი ქრისტიანულ ღვთისმშობელს. აგრეთვე, მამალმერთი მორიგე, რომელიც აწესრიგებს ქვეყნიერებას და იერარქიულად მაღალ საფეხურზეა. „ქრისტე ერთი უბრალო წევრია ფშავ-ხევსურეთის პანთეონში და მიცვალებულთა ღმერთად გამოდის. წმინდა გიორგის ხელობის გუდანის ხატი მოლაშქრე ღმერთია, ხახმატის ხატი საქონლისა და ჯოგის გამმრავლებელია, თეთრი სანება მეკობრობის და ნადირობის ღმერთია, პირიმზე ცალრუბლის; კოპალა და იახსარი დეეების, ალების და მაჯლაჯუნების მებრძოლი კეთილი გენიები არიან, შეიძლება ისინი მაზდეანური დუალიზმის ნაშთს წარმოადგენდნენ ფშავ-ხევსურეთში; ხოლო კვირია ხმელთა მოურავია და სხვ“ [39, 10]. აქვეა, როგორც უკვე ვთქვით, ისტორიული გმირების, თამარ მეფისა და ლაშა გიორგის გაღმერთება – „არც ერთს სხვა ფშაურს „ხატს“ ანუ სალოცავს იმდენი მლოცავი არა ჰყავს, რამდენიც ლაშარის ჯვარს“ (ლაშარის ჯვარის დღეობა ანუ ლაშარობა) [3, 234]. თამარი მკურნალ ღმერთად ითვლებოდა და მთელ ფშავ-ხევსურეთში ერთადერთი, ხატის-ხევში, მდინარის ნაპირას პატარა მონასტერიც ჰქონდა. ხევისბერებს რაც შეეხება, ფეოდალური მოხელეები იყვნენ, რომლებიც მთაში ნაწილობრივ გადაგვარდნენ, დაქვეითდნენ, ქონება დაკარგეს და ბოლოს საეკლესიო ფუნქცია მიითვისეს, რომელიც თავდაპირველად მათ კომპეტენციას არ შეადგენდა. ეს იყო თავისი პრიმიტიული და შეზღუდული პრივილეგიების მქონე ნოდებრიობის პირველი, სუსტი ჩანასახი გვაროვნულ პრინციპზე აგებულ პირველყოფილ თემში. მათი მღვდელმსახურება მარტივი და უცნაური იყო: ხატი მათ მოუწოდებდა, ხატის დღეობამდე თვე-ნახევრის განმავლობაში ქალს არ გაჰკარებოდნენ, ხატობის წინ ტანი განებანათ, მხოლოდ რქიანი საქონლის ხორცი ეჭამათ, წარმოეთქვათ სრულიად ბუნდოვანი ფორმულები, რომლებშიც ქრისტიანულ-წარმართული ცნებები ერთმანეთში

იყო არეული და ხატობაში წმინდა წარმართული მსხვერპლი შეენირათ, რომელიც მათი შემოსავლის წყარო იყო, რადგან შენირული საქონლიდან განსაზღვრული წილი ერგებოდათ. აქვე უნდა მოვიხსენიოთ ფშავში სულთა მოხსენიების დღე, ხალარჯობა, როცა „გლოვა...სათემო, საზოგადო ხდება: ერთი მრავალის მიცვალებულსა ჰგლოვობ და მრავალნი ერთისას“ (ხალარჯობა და რიგები) [3, 93].

ვაჟა-ფშაველას ეთნოგრაფიულ წერილებში დიდი ადგილი უჭირავს საქართველოს მთიანეთში გავრცელებული ადათობრივი სამართლის ისტორიას, რომლის ცალკეული ნორმები მთაში მცხოვრებთათვის უფრო გასაგები და მისაღები იყო, ვიდრე მოქმედი კანონმდებლობა. ეს კი გარკვეულ ანტაგონიზმს ქმნიდა ხელისუფლებასა და ადგილობრივ მოსახლეობას შორის. აი, რა წერია ვაჟას მოწოდებულ ფშავ-ხევსურთა დეკლარაციაში: „არ გვინდა რუსის მთავრობისგან მოცემული სამართალი, რადგან იქ უსამართლობის მეტი ვერა ვნახეთ, არც მისგან დაყენებული მოსამართლეები. ჩვენ უნდა გვქონდეს მედიატორული სამართალი. ყველა სოფელში მოჩივარი და მოპასუხე უნდა გაასამართლოს თავიანთივე მეზობელმა, მხოლოდ საქმე ყრილობამ ხმის უმრავლესობით უნდა გადასწყვიტოს და დამნაშავეს სასჯელი მიუსაჯოს. ამიტომ არავინ ჩვენგანმა არ უნდა იჩივლოს არც სუდში, არც ნაჩალნიკთან, არც ასისტავთან, არც მიროვოი-პასრედნიკთან და არც სხვა რუსის მოსამართელსთან“ (ფშავ-ხევსურთა დეკლარაცია) [4, 90]. ეს დამკვიდრებული ადათობრივი სამართლის ნორმები სრულიად კანონზომიერი იყო და ხშირად ასეთ მოვლენას ხელისუფლების ორგანოების მხრიდან არავინ ეწინააღმდეგებოდა, მხარსაც უჭერდნენ. ვაჟა განიხილავს („ხევსურის ქორწილი“, „ცოტა რამ გლეხთა ყოფაცხოვრებაზე ფშავში“, „ფშავ-ხევსურთა აეკარგი“, „ხევსურის თავი“ და სხვ.) ამ საკითხის ისტორიულ წინამძღვრებსა და წყაროებს, მოქმედების სფეროსა

და საზოგადოებრივ როლს. მთაში გავრცელებული სამართალი არ იყო მარტივი, იქაური ხალხის ცხოვრების სირთულიდან გამომდინარე. სასამართლოს ფუნქციას თემის, სოფლის კრება ასრულებდა და დამნაშავისათვის სასჯელის ორი ფორმა იყო: ფიზიკური – „ჩაქოლვა“ და ზნეობრივი „სოფლიდან მოკვეთა“. ვაჟას წერილებში საინტერესო ცნობებია სისხლის ალებაზეც: „სისხლის ალება ჩვეულებად ჰქონდათ ფშაველებს, როგორც სხვა მთიულებს, მაგრამ შერიგებაც შესაძლო იყო, თუ მკვლელი სახვენრით მივიდოდა მოკლულის ნათესავეებთან და კაცის „თავსისხლს“ ზღავდა“ (ხევსურის თავი) [3, 284]. ნათესავი ნათესავის მიმართ მსგავსი ქმედებისთვის საზღაურს არ იხდიდა, მხოლოდ ასეთი ადამიანი „ცოდვინად“ ითვლებოდა და მას ზიზლით, პირარიდებით ექცეოდნენ. დიდი უფლებებით სარგებლობდა ოჯახის მამა – ოჯახის თავი, რომლის სურვილზე იყო დამოკიდებული ვაჟის ცოლის შერთვა, მის გადანყვეტილებას ოჯახის ყველა წევრი ემორჩილებოდა. არსებობდა ცოლ-ქმარს შორის ქონებრივ-ზნეობრივი ვალდებულებები. ვაჟა იმასაც აღწერს, როგორ ტარდებოდა ესა თუ ის ნორმა ცხოვრებაში, მაგალითად, დაჭრის, ე.წ. „დაკეჭვნის“ დროს საზღაურის გადახდას ადგილობრივების მიერ არჩეული „მერჯულები“ განსაზღვრავდნენ. ჭრილობა მარცვლებით იზომებოდა, სწორედ მარცვალთა რაოდენობა განსაზღვრავდა, დამჭრელს რამდენი ძროხა ან მანეთი უნდა გადაეხადა დაჭრილის სასარგებლოდ – „ზოგიერთი დაჭრილი ხდება ჭრილობის მსხვერპლი არა იმიტომ, რომ მძიმედ იყო დაჭრილი, არამედ ბევრს შემთხვევაში დაკეჭნილი ცდილობს ნყლული „გაიავოს“ (გაიძნელოს), ექიმს განაძრახებს მხოლოდ იმიტომ, რომ დაჭრის „დრამა“, საზღაური ბევრი გამოართვას დამჭრელსა. შუღლი, კეჭნა, აურზაური ხევსურთა შორის ხდება ან ამურის ნიადაგზე, ან მამულებისა, საძოვრებისა და ბევრ შემთხვევაში სრულიად უბრალო მიზეზისა გამო“ (ხევსურის

თავი) [3, 284-285]. ერთმანეთის დაჭრა ყოველთვის ერთნაირად არ ხდება, როგორც ვაჟა წერს, ძირითადად, გაზაფხულსა და ზაფხულის ზოგიერთ დღეებში, როცა ხატობებია და ზამთარი ითვლება კეჭნაობის სეზონად. როცა თიბვისა და მკის დროა, ეს ჩვეულება თავისთავად ისპობა, რადგან ძალიან მნიშვნელოვნით, საზრდოს მოპოვებითაა მთიელი დაკავებული. „ასე: თავისუფალ დროს ხევსური ლოთობას ანდომებს და მის წყალობით ერთმანეთის დასახიჩრებას. საბრალო ხევსური, ცარიელ ალაგს თავის ცხოვრებისას რომ ნაყოფიერი შრომით ვერ ავსებს, თანამოძმის სისხლითა ჰრწყავს. ვინ არის დამნაშავე? ხევსური? არა, რა მიგვიცია, რა უნდა მოვსთხოვოთ? რაც უანდერძებია მამა-პაპას, მარტოოდენ ისაა იმისი სწავლა-განათლება და იმას ებლაუჭება ორივე ხელით.“ (ხევსურის თავი) [3, 285] – ნაღვლიანად, როგორც გულშემატკივარი, თუმცა რეალისტის ობიექტურობით დასძენს ვაჟა.

„სასისხლო საქმე“ – სისხლის სამართლის საქმე, „ხვთიური მსჯავრი“ – გამოცდა მდულართა და შანთით, „თავსისხი“ – სისხლის ალების დროს შერიგების საზღაური, „გაიავება“ – მეტი საზღაურის მისაღებად ჭრილობის განზრახ გამიზეზება, „რიგის დაყენება“ – ქერივი ქალის მიერ ქმრის გარდაცვალებიდან სამი წლის თავზე პანაშვიდის გადახდა, „კაცების დასახმა“ – ოჯახის გაყოფის დროს მედიატორების ამორჩევა და ა.შ. – ვაჟა-ფშაველამ ქართულ ენაში ბევრი იურიდიული ტერმინი შემოიტანა. ადათობრივი სამართლის უმეტეს ნორმებს ვაჟა დასაშვებად მიიჩნევდა და გამოაქვეყნა კიდეც 1905 წელს თავის მიერ შედგენილ ფშავ-ხევსურთა დეკლარაციაში, ამ უკანასკნელის საკანონმდებლო აქტად გადაქცევის სურვილით.

ყოველივე ზემოჩამოთვლილი მერყეობს მარტივს, პრიმიტიულსა და მაღალკულტურულ მისწრაფებებს შორის. ისიც ცნობილია, რომ ვაჟა-ფშაველა ქეიფმოებზრებულ ახალგაზრ-

დებს რუსთაველს, გურამიშვილს, „კალმასობას“ უკითხავდა ხოლმე. ფშაველი მწყემსები ერთმანეთს ასწავლიდნენ თურმე წერა-კითხვას და უმაღლესი ბედნიერება მათთვის ჩანთაში „დედა ენისა“ და „ბუნების კარის“ ქონა იყო. სხვანაირად არც შეიძლებოდა ყოფილიყო, რადგან „ეს პატარა ტომი ვერ შექმნიდა ისეთ მდიდარ სახალხო პოეზიას, როგორიც მან შექმნა, და ვერ წარმოშობდა ისეთს დიდს მწერალს, როგორიც ვაჟა-ფშაველა იყო“ [39, 14].

ვაჟას შეხედულებები ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშების ავტორთა შესახებ კვლევის თანამედროვე მოთხოვნილებების შესაბამისია. ვაჟამ მშვენივრად იცის, რომ ხალხური შემოქმედების ამოსავალიც თავდაპირველად ერთი რომელიმე კონკრეტული მთქმელი, პიროვნებაა – „განა, ხალხურს ამბავს, ლექსს რომ ვეძახით ამ სახელს, მართლა მთელმა ხალხმა მიიღო მონაწილეობა ამის შედგენაში, ხომ აქაც ერთი, ცალკე ადებული ერიდამ პირი იტყის ჯერ და მერე ხალხი გაიმეორებს, მიუმატებს ან დააკლებს...“ („ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ) [3, 116]. მიუხედავად თავისი თავშეკავებისა მთქმელთა დასახელების მხრივ, ვაჟამ მაინც რამდენიმე საინტერესო მგოსნის სახელი შემატა ქართული სიტყვიერების ისტორიას. ესაა მისი დედის ბიძა პარასკევა და აგრეთვე, სახალხო მთქმელები მერცხალა და ჯაბანი, რომლებზეც საინტერესო ცნობებს გვანდის თავის წერილებში „ფშავლები“ და „ფშავლების ცხოვრებიდამ“. ვაჟა გეთავაზობს ამ მოლექსეების ცხოვრების ეპიზოდებს და თან ურთავს მათ მიერ გამოთქმულ ლექსს თუ კაფიას. ხშირად ვაჟა, რომელიც მთის პოეზიის სიღმეებში იხედება, თავის მკითხველს ამ პოეზიის ნიმუშების განმარტებასაც სთავაზობს და ზოგიერთი კაფია, მისეული განმარტებებით, დღესაც ცოცხალია ფშავში, კერძოდ, ჩარგალსა და შუაფხოში.

ვაჟა-ფშაველას, როგორც ფოლკლორის დინჯი და საფუძლიანად მკვლევრის (ძირითადად, ფშაური ზეპირსიტყვიერე-

ბით ისაზღვრებოდა, თუმცა ხანდახან სხვა ხალხების ფოლკლორსაც იყენებდა, მაგ., რუსულს), დამსახურება დიდია და ღირსეულად იჭერს იგი მოწინავე ადგილს ქართულ ფოლკლორისტიკაში.

4.2. ვაჟას ენის შესახებ

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ვაჟას პროზისა და პუბლიცისტიკის ენა ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ბრწყინვალე ნიმუშია. რაც შეეხება მის პოეზიას, კარგად არის ცნობილი კამათი ვაჟა-ფშაველას ლექსებისა და პოემების პრობლემად მიჩნეული ენის, დიალექტიზმების შესახებ, მის ერთგვარ „ჩამორჩენილობაზე“, „ხორკლიანობაზე“ (პ. მირიანაშვილი), რომელიც თითქოს ქართული სალიტერატურო ენის პროგრესის ტენდენციას, გარკვეულწილად, ეწინააღმდეგებოდა. ამ თავში ჩვენ შევეხებით თვითონ ვაჟას შეხედულებებს ამ საკითხთან დაკავშირებით და მისი კილოკავის კანონზომიერებას ქართულ სალიტერატურო ენასთან მიმართებით. ვაჟას სრულიად ჩამოყალიბებული და განსაზღვრული თვალსაზრისი აქვს მწერლის ენისა და სტილის შესახებ და მას, როგორც თეორიულ, საენათმეცნიერო თვალსაზრისს, თავისი შემოქმედებით ადასტურებს, ასხამს ხორცს.

დებულება, რომ მორფოლოგიურ-გრამატიკული დიალექტიზმები ვერ გადაიქცევა ერთიანი სალიტერატურო ენის კუთვნილებად და ანაგვიანებს მას, „არასწორად, კონკრეტული და, მე ვიტყოდი, უნიკალური პირობების გაუთვალისწინებლად მიუსადაგეს ვაჟა-ფშაველას პოეზიის ენას“ [40, 2]. აი, რას წერს არნოლდ ჩიქობავა დიალექტიზმებზე: „ყოველ სალიტერატურო ენაში ნიადაგ მოჟონავს ცოცხალი დიალექტების მოვლენები, ლექსიკურიცა და მორფოლოგიურ-სინტაქსურიც, სემასიოლოგიურ-სტილისტურიც: სალიტერატურო

ენა ამით საზრდოობს, სალიტერატურო ენა ამის გარეშე ვერ განვითარება – ეს პროცესი, მაშასადამე, ნორმალურია“ [41, 14]. სხვა საკითხია, რომელი დიალექტი ედება სალიტერატურო ენას საფუძვლად. რაც შეეხება ვაჟა-ფშაველას, დიალექტიზმებს მის პოეზიაში სტილისტური ფუნქცია აქვს დაკისრებული (შ. ძიძიგური).

ვაჟა-ფშაველა თვლიდა, რომ ყოველი მწერალი უნდა იბრძოდეს საერთოეროვნული ენის ინტერესებისათვის, რომლის გამდიდრების ულავი წყარო ცოცხალი მეტყველებაა, შემოქმედიც ვალდებულია შემოიტანოს ლიტერატურული გამოხატულების ღირსი სიტყვები და გამოთქმები და ასე გაამდიდროს ის. ვაჟა მტკიცე დამცველი იყო ქართული სალიტერატურო ენის სინამდისა, რომელიც ხალხის ნიაღშია და სააშკარაოზეა გამოსატანი: „ივერიაში“, მაგალითად, ერთხელ შევხვდი რუსულს სიტყვას, ქართულად ხმარებულს, ქართულის კარგად მცოდნესაგან. ეს სიტყვა გახლავს „სმაროდინა“, რომელსაც ფშაველები „მოცხარს“ ანუ „ხუნწს“ ეძახიან. ქართველმა ეს სიტყვა იხმარა რუსულად იმიტომ, რომ ბარად, თვით საგანი არ არსებობს და შეიძლება იმისი სახელიც არ არსებობდეს. რამდენი სხვა სიტყვა მოიპოვება ქართული ფშავში, რომ ბარელმა ქართველმა არ იცის“ (მცირე შენიშვნა) [3, 63]. ვაჟას აზრით, ხალხი დედაა ენისა, იგი ბადებს და ზრდის მას. მწერალიც ვალდებულია, ღრმად იყოს დაკავშირებული ხალხის ენასთან. ვაჟას დრო „სამოციანელების“ ხანაა. ეს ის პერიოდია, როცა ქართული სამწერლობო ენა ჩამოყალიბების, რეფორმირების პროცესში იყო. ახალი სალიტერატურო ენის ხალხურ მეტყველებაზე დაფუძნება ქართული ფოლკლორის სამყაროს საფუძვლიანად გაცნობას, მონაცემების შეგროვებასა და სიტყმატიზაციას მოითხოვდა. უკვე ვთქვით, რომ ვაჟაც აქტიურად იყო ჩაბმული ამ პროცესში და თავგამოდებით იცავდა ენის ხალხურობის იდეას.

თავისი დროის მიერ წარმოქმნილი სალიტერატურო ენის გახალხურების, სალაპარაკო ენასთან დაახლოების ტენდენციის გათვალისწინებითვე შეძლო ვაჟა-ფშაველამ ძველი ქართული ენის ძლიერ წიაღს დაჰკავშირებოდა და ამით განუმეორებელი გაეხადა თავისი პოეზია.

ვაჟა-ფშაველას თეორიული შეხედულებით, ყოველ ენას აქვს თავისი ძირძველი შინაგანი ბუნება, სტრუქტურა, ხასიათი, რომლებიც უცვლელი ფენომენია დროში. ეს მხოლოდ ვაჟას აზრი არაა და სხვებიც ფიქრობენ, რომ ენა ყველაზე დამოუკიდებელი, გამძლე მოვლენაა და უფრო ადვილად აღიგვება პირისაგან მინისა, ვიდრე დაირღვევა მისი ინდივიდუალური აგებულება. ამ უკანასკნელის შემთხვევაში ენა კვდება: „რაც ხასიათი და ბუნება ისტორიულად მიჰნიჭებია ენას, იგი უნდა შერჩეს სიკვდილამდე. მართალია, ენა თანდათან წარმატებაში შედის, წინ მიდის, მაგრამ ისე კი არა, რომ ბუნებასა და ხასიათს იცვლიდეს. თუ ეს მოხდა, მაშინ ენაცა კვდება“ (მცირე შენიშვნა) [3, 53]. ენის წინსვლად კი ვაჟამ ლექსიკის გამდიდრება მიაჩნია, სიტყვების შემოტანა, ძველი ლიტერატურული ენის გაუქმებული ფორმების აღდგენა, რომლებიც მრავლადაა დიალექტებში. ვაჟას არსად უთქვამს, როგორც მას ზოგიერთი აბრალებდა, რომ ენის მთელი სიდიადე შორეულ წარსულშია და მისი პროგრესი, განვითარება თანდათანობით კნინდებაო, მისი ტონი არცაა კატეგორიული, პირიქით, მისი მსჯელობა დინჯი და არგუმენტირებულია.

თავის წერილში „ენა“ მწერალი აღნიშნავს, რომ ენის ფლობისთვის მარტო სიტყვების ცოდნა არაა საკმარისი, მათი წინადადებებით ერთმანეთზე დაშენებაც, ურთიერთშეთანხმებაცაა საჭირო, ენის სულისა და გულის წვდომა. ამ უკანასკნელს კი ღირსება და მაღლი სჭირდება, რომ მწერლის გულისცემაც ქართული უნდა იყოს. საუკეთესოდ ენის მცოდნენი სიტყვაკაზმულ მწერლობაში უნდა ვეძებოთო, რადგან კარგი

მგოსანი ენის სათანადოდ მცოდნეც უნდა იყოსო – ეს აზრი ყველა დროსა და ენას მიესადაგება. ეს ის ინტუიციური, ღრმა კავშირია ენის უღრმეს შრეებთან, რომელსაც მხოლოდ დიდი შემოქმედნი, მოაზროვნეები ინარჩუნებენ.

კიდევ ერთ მნიშვნელოვან აზრს ატარებს ვაჟა თაყის ნერილებში. მისი აზრით, ენა სახეა მწერლისა, რომ მწერალს მისი ენა და სტილი ავლენს – „მწერალს, უპირველესად ყოვლისა, საკუთარი „ენა“ უნდა ჰქონდეს, ვინაიდან ენა სახეა მწერლისა, მისი ფიზიონომიაა და, უკეთესად რომ ვსთქვათ, – მწერლის სულია; ენაში იმალება მწერლის ინდივიდუალობა, მისი „მე“ (ნიჭიერი მწერალი) [3, 294]. ვაჟა შემოქმედის გარეგან და შინაგან ნიშნებზე ამახვილებს ყურადღებას, სათქმელისა და მისი თქმის ფორმის დიალექტიკურ ერთიანობაზე ანუ „რასა“ და „როგორის“ კავშირზე. სწორედ მსოფლმხედველობა და მისი გამოხატვის ექსპრესიულობა განსაზღვრავს ვაჟასაც, როგორც დიდ შემოქმედს.

ვაჟა ქართულ ენას ადარებს მარადმდინარე, უშრეტ მდინარეს, რომელსაც აქვს შეუბღალავი, მისი შინაგანი ბუნების, სპეციფიკური „გემოს“ განმსაზღვრელი სათავე და ესაა ძველი ნიჭიერი მწერლების ნაწარმოებები, ასე უმნიშვნელოდ რომ ინარჩუნებენ ქართულს. ასე რომ, ვაჟას აზრით, სალიტერატურო ქართულს აქვს ორი წყარო, – ესენია ხალხური ენა და ქართული მწერლობა, რომლის მაგალითად იგი ასახელებს რუსთაველსა და გურამიშვილს. ძველი ქართული მწერლობა პირობითი ცნებაა, რადგან გურამიშვილიცა და რუსთაველიც ახალი სალიტერატურო ენის წარმომადგენლები არიან. არაა გასაკვირი, რომ ისინი არიან მოხმობილნი ახალი სალიტერატურო ენის ნიმუშად. თუმცა, როგორც ცნობილია, ვაჟა კარგად იცნობდა ბიბლიას, ძველ ქართულ, ორიგინალურ აგიოგრაფიას და შესისხლხორცებულებს ჰქონდა ეს ყველაფერი. იგი მთიელებსაც ახსენებს ამ კონტექსტში და რატომ? რა-

საკვირველია, იმიტომ არა, რომ თვითონაა ფშაველი, არამედ იმიტომ, რომ ფშაური საუბრის კილო, თავისი გრამატიკული ფორმებით, როგორც ნამდვილი ძველი ქართული, ახლოსაა ძველი მწერლების ნაწერებთან. მწერლის ქვეტექსტი ისაა, რომ ჰეგემონი დიალექტის, ქართლურის ფონზე, იგი გამოარჩევს ფშაურს, როგორც მთის კილოს ბარის კილოსაგან. ეს უპირატესობა ფშაურისა შემდეგი მომენტების გათვალისწინებით განისაზღვრება: ა) ფშაურში კარგადაა დაცული ძველი ქართული სალიტერატურო ენისთვის ნიშანდობლივი მთელი რიგი არქაული გრამატიკული ფორმები, როგორც დამახასიათებელი თვისება (შ. ძიძიგური) და მის საფუძველზე თავად რუსთაველის ზოგიერთი ჩვენთვის გაუგებარი ფორმის დადგინებაც შეიძლება (ივ. გიგინეიშვილი); ბ) ფშაურში შემონახულია ე.წ. „ხატის ენა“, ე.ი. ღვთისშვილთა, უძველესი, საკრალური, საკულტო, მისტერიული ენა ძველი ქურუმებისა, განსხეულებული ფშავ-ხევსურულ მითებში, ლოცვებსა და სადიდებლებში, რომლებიც ჩვენი კულტურის ისტორიას ინახავს; გ) მასში ასახულია მითოსური პირველქმნადობით აღბეჭდილი მთის ხალხთა პოეზია, როგორც უდიდესი ფასეულობის შემცველი ფენომენი, რომელმაც შვა ვაჟა, როგორც გენიოსი (თ. ჩხენკელი).

ის, რომ ფშაური არ უნდა განხილულიყო, როგორც ჩამორჩენილი, მთის კუთხური კილო, „პროვინციალიზმი“, ბევრმა გაიზიარა. ილია ნაკაშიძე წერდა: „აი, ფშაველას და ფშაველთა ენა, სტილი რკინისა, პირდაპირ ხალხის გულიდან ამოღებული, როგორც კლდის ღრმა ნაპრალიდან უტეხი მადანი...ენა დინჯი, ენა მძლავრი, ენა მხატვრული...ფშაური სიტყვა დინჯი და ახოვანია, სიტყვა კლდეების გულზე გამოჩეკილი და აღზრდილი, ვით მთის ამაცი და თავ-მომწონე არწივი“ [42]. პ. ინგოროყვა წერდა, რომ ფშავ-ხევსურული არქაული ქართულია და არა დიალექტი; კ. გამსახურდია კი

აღნიშნავდა, რომ ვაჟას კი ჰქონდა ფშაური კილო, მაგრამ მისი მეტყველება ძველქართული იყო: „ქართულ მწერლობაში სასწორის მეორე მხარეს რუსთველი, გურამიშვილი, ქართული ხალხური პოეზია რომ არ ყოფილიყო, შესაძლო იყო ფშავ-ხევსურული დიალექტი მოეხვია ქართული ლიტერატურისათვის ვაჟას. ასეთი დიდი სტიქიონი იყო ვაჟა, როგორც ენობრივი მოვლენა. ვაჟა, როგორც ენობრივი მოვლენა, ჯერაც შეუსწავლელია“ [43, 292]; ი. იმნაიშვილის აზრით, ენის ფორმების სიმდიდრისა და მრავალფეროვნების თვალსაზრისით, ვაჟა მე-19 საუკუნის ყველა მწერალზე მაღლა დგას. ქართულის, სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ ჯეროვნად შეუსწავლელი სიტყვიერი ფონდის შესწავლა აშკარას გახდის, რომ ვაჟას ე.წ. კუთხური სიტყვები, ხელუხლებლად თუ სახეცვლილად, დაუცავს უძველეს ქართულ ხელნაწერებს; კონსერვატიული ფორმებით სავსეა „ვეფხისტყაოსანი“, გურამიშვილის ლექსები, საბას „ქადაგებანი“ თუ ნიკოლოზ ბარათაშვილის მთელი პოეზია, მაგრამ ისინი ქართული ენის ბრწყინვალე ნიმუშებია, მათში ენის მწვერვალია მიღწეული, წერდა თ. ჩხენკელი. მასვე ეკუთვნის საინტერესო ახსნა, რატომ დასჭირდა ვაჟას თავის პოეზიაში ასეთი წიაღსვლები დიალექტურ შრეებში – „ვაჟა-ფშაველას პოეზიის პრობლემატიკა უნივერსალური მნიშვნელობისაა. ვაჟას ფილოსოფიური განზოგადებით აქვს წარმოჩენილი კაცობრიული ვნებანი: პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთჭიდილი, დაპირისპირება და კონფლიქტი, მითოსური კოსმოგონიის პლანში ასახული კაცის ეთიკური სრულყოფისა და მოვალეობის პერიპეტიები, ადამიანის გადრეკმნა და ამაღლება დიონისური ექსტაზის მეშვეობით, ღმერთი და სამშობლო, სიცოცხლისა და სიკვდილის ანტონიმების შუქზე დანახული ბუნების სურათები და სხვ“ [40, 2]. ვაჟას ეს ყველაფერი უნდა შესაბამის აზრობრივ, თემატურ, ენობრივ სამოსელში გარდაექმნა. მან ეს თავის სამყა-

როსთან ორგანულად დაკავშირებულ ფოლკლორის წიაღში, „დანმენდილ და უმაღლეს დონეზე პოეტურად დაკრისტალებული“ ენით შეძლო, რომლის „დიალექტიზმებისგან“ დაცლამის მხატვრულ ექსპრესიულობასაც მოსპობდა. ვაჟა სწორედ იმითია ძლიერი, რომ ხალხურ თქმულებებს, ამბებს (თავისებურად გადაკეთებულს, რასაკვირველია) ხალხური ლექსის ფორმითვე გვაძლევს და სუსტდება, როცა ამ წიაღს შორდება (აკ. შანიძე). ყველაზე მნიშვნელოვანი და საინტერესო კი ისაა, რომ ვაჟამ ეთნოსით, დიალექტით პროვინციული კი არ გვაჩვენა, არამედ უნივერსალური (აქვე შეიძლება გავიხსენოთ ილიას ლელთ ღუნია)... ასე რომ, ვაჟას გენიალურ პოეზიას არ უნდა დავუპირისპიროთ მისი სანიმუშო ქართულით ნაწერი შესანიშნავი პროზა, რადგან პირველის ექსპრესიულმა, სტილურმა მუხტმა შექმნა ვაჟას ფენომენი.

თავი 5. ღიშაიატუაჲ-ესთეტიკური შეხედუებანი

5.1. ვაჟა-ფშაველა, როგორც რუსთველოლოგი

ეროვნულობისა და სოციალური ჰუმანიზმის ჩვენება მწერლობაში, ხალხურობა და რეალიზმი, სინამდვილის ფხიზელი კრიტიციზმით ასახვა – აი, ამ ამოცანებს უსახავდა ლიტერატურას ვაჟა-ფშაველა. ამ მხრივ საინტერესოა მისი წერილები „ვეფხისტყაოსანზე“, რომლებშიც ანალიტიკურად, მეცნიერულად ასაბუთებს ამ პოემის ეროვნულობასა და, ამავე დროს, ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობას. ვაჟას დროს რუსთველოლოგია, გარკვეულწილად, ნავიდა წინ, მაგრამ „ვეფხისტყაოსნის“, როგორც ძველი ქართული მწერლობის, მეცნიერულ-კრიტიკული შესწავლა ჯერ კიდევ ვერ აღწევდა რუსთველოლოგიამდე და ბევრი ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხი არ იყო ნათლად გარკვეული. მე-20 საუკუნის დასაწყისში ზოგიერთმა განსწავლულმა ქართველმა მეცნიერმა, რაღაც ავადმყოფური ობიექტურობის მომიზეზებით, აიჩმა „ვეფხისტყაოსანი“ და დაიწყო მისი განქიქება, მისი არაქართულობის მტკიცება და სხვა ამდაგვარი. ვაჟა გამოეხმაურა ამ მკვლევართ თავის სმეცნიერო-კრიტიკულ და პუბლიცისტურ წერილებში იმდენად პროფესიულად, რომ მისი მოსაზრებები დღესაც ემთხვევა რუსთველოლოგიაში არსებულ დებულებებს. ვაჟამ გამოამჟღავნა დიდი ცოდნა ამ პოემისა და, ასევე, ლიტერატურულ მოვლენებში ღრმად

წდომის უნარი. ვკითხულობთ ვაჟას შეფასებებს და ვხვდებით, დღევანდელი ზოგიერთი ჭირი რა ადრე დაწყებულა: „შოვინისტი არავინ დაგვიძახოსო, და ვინც ღირსეულად აფასებს რუსთველს და მის ნაწარმოებს, იმას დასცინიან. იმას როდი ფიქრობენ, ჩვენთა მკვლევართა ობიექტურობა უფრო სამარცხვინოა და დამამცირებელი, ვიდრე რუსთველის პატივისმცემელთა პატრიოტიზმი... დიად, სცხვენიათ კარგის თქმა საქართველოზე, მჟავე პატრიოტი არავინ დაგვიძახოსო, ეს ვაჟაკცობად მიაჩნიათ, იმას როდილა ფიქრობენ, რომ სირცხვილი ის კი არ არი, თავისი დიდება ადიდო, თავყანი სცე, – არამედ ისაა სირცხვილი, ეს დიდება მაღლიდან დაბლა ჩამოაგდო ლაფში და ფეხით გათელო, – ვერ გაბედო სთქვა სიმართლე, თნდაც ამ თქმამ კაცი იქამდის მიიყვანოს, რომ პირში ბალახი ამოსდიოდეს...“ (ფიქრები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ) [3, 305-306]. ამგვარ მკვლევრებს რომ ავყვეთო, წერს ვაჟა, მათ შესაძლოა ჩვენი ისტორიული წარსულის უარყოფაც გვიკიჟინონ და ისტორიულ-კულტურული მონაპოვარიც ქარს გაატანონო.

ვაჟას პირველი რუსთველოლოგიური წერილი გამოქვეყნდა 1890 წელს „ივერიაში“, ფიქრები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ“, რომელიც მიმართული იყო პროფ. ა. ხახანაშვილის ერთი მცდარი თეორიის წინააღმდეგ „ვეფხისტყაოსანთან“ დაკავშირებით, კერძოდ კი, ეს იყო მოსაზრება პოემის ხალხურიდან წარმოშობის შესახებ, მისი ფოლკლორულ ნაწარმოებად აღიარება. უპირველეს ყოვლისა, ვაჟა იწუნებს ხახანაშვილის კვლევა-ძიების ყალბ, არამეცნიერულ მეთოდს, რადგან კომპეტენტური აზრის გამოსათქმელად საბუთების მოგროვება იყო საჭირო, მერე აზრი თავისთავად დადგინდებოდა და არა წინასწარ შემუშავებული მოსაზრებით მიდგომა. ვაჟას აზრით, ა. ხახანაშვილმა, რომელიც გამოთქვამდა მოსაზრებას, რომ თავისი პოემის წყაროდ რუსთაველმა ხალხური

„ტარიელიანი“ აიღო, „ვეფხისტყაოსანი“ ვერ დაუკავშირა ისტორიულ ეპოქას, ვერ გაიგო მისი ეროვნული სული, ვერც შემეცნებით-ესთეტიკურ მნიშვნელობას ჩასწვდაო. შინაარსისა და ფორმის ღრმა ანალიზით ვაჟა ასაბუთებს, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ წმინდა ლიტერატურული ნაწარმოებია, შემოქმედებითი შედეგრი და არა ფოლკლორი (მისი თვალსაზრისი სრულად დაადასტურა შემდეგდროინდელმა კვლევა-ძიებამ). „ვეფხისტყაოსანს“ ეჭვის თვალით უცქერდნენ, ხოლო ამის მიზეზი, ვაჟას თქმით, იყოს პოემის დიდებულება, რომელსაც ეჭვში შევყავართ, მართლა ერთი კაცის დაწერილიაო, თუ არა. მეორე კი ის, რომ შოთა თვითონ პოემის წინასიტყვაობაშივე გვაფრთხილებს, დაბეჯითებით ამბობს „ესე ამბავი სპარსულიო“, თუ ეს ამბავი ერმაც იცოდა და ბერმაც, რუსთველი ვისლა ატყუებდაო? განა, ქართულად ცნობილს კიდევ თარგმნა სჭირდებოდაო? ამ არგუმენტის გასამყარებლად ვაჟა კიდევ ერთ ფაქტსაც აქცევს ყურადღებას: ვეფხისტყაოსნის ლიტერატურულ ჩამომავლობას ისიც ამტკიცებს, რომ მის სხვადასხვა ტაეპს განსხვავებული რითმა აქვს, ხალხურს კი ერთი დაბოლოება რჩება ბოლომდეო. ერთ საინტერესო პარალელსაც ავლებს ვაჟა „ვეფხისტყაოსანსა“ და ხალხურ „ტარიელიანს“ შორის, – ხალხურში უცხო სახელებს ვხედავთ, „ედემ და ომარე“, ხოლო ლიტერატურულში გვაქვს „აბჯარი ჩვენ საომარე“, რაც იმის დასტურია, რომ ლიტერატურული „ვეფხისტყაოსანი“ ადრე იყო გავრცელებული ხალხში და მისი სიყვარულის გამო ხალხს ის, როცა დავინწყებია, გადაუკეთებია, მისგან ახალი შეუთხზავს და დაუმატებიაო.

ზემოთქმულის მიუხედავად, ვაჟა-ფშაველა საერთოდ როდი უარყოფდა „ვეფხისტყაოსნის“ ხალხურ საწყისებს. ამ მხრივ საინტერესოა მისი 1914 წელს გამოქვეყნებული პოლემიკური წერილი „კრიტიკა ბ. იპ. ვართაგავასი“, რომელშიც ამბობს, რომ შეიძლება მწერალმა გამოიყენოს ხალხური თქმულება,

მაგრამ რაც არ უნდა შინაარსობრივად მდიდარი იყოს ეს უკანასკნელი, მწერლის მიერ სულიერ ქურაში გადადნობა-გარდაქმნით ახლის შექმნის გარეშე, მხოლოდ ხალხური ფორმით დატოვებით არაფერი გამოვა და ეს ნაწარმოები არც ხელოვნებად ჩაითვლება, ვერც ერის გულში დაივანებსო. აქ ვაჟას მოჰყავს გოეთეს „ფაუსტის“ მაგალითი, რომელზე არსებული ლეგენდის მიხედვით მრავალი ნაწარმოები შეიქმნა, მაგრამ ისტორიას არცერთი შემორჩენია, მხოლოდ გოეთემ აქცია ის საკაცობრიო ნაწარმოებადო. მაშასადამე, მწერლის აზრით, თავი და თავი ავტორი ყოფილა და არა ლეგენდა.

დიდებული პოემის საკითხებზე ვაჟა კიდევ ერთხელ გამოვიდა პრესაში 1911 წელს, ჟურნალ „განათლებლაში“ წერილით „ფიქრები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ“, რომლის მსჯელობის საგანია „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტის ორიგინალობის საკითხი. იმ დროსთვის „ესე ამბავი სპარსულისა“ და პროლოგ-ეპილოგის საკითხზე მახვილდებოდა ყურადღება. მკვლევართაგან, ნ. მარისა და ა. ხახანაშვილის გარდა, ცნობილი გახდა ამ მხრივ დ. კარიჭაშვილისა და იუსტ. აბულაძის სახელებიც. ვაჟას ფხიზელ თვალს არ გამოჰპარვია არსებული ვითარება და სრულიად მართებული კრიტიკით გამოვიდა პრესაში. ზემოხსენებულ წერილში მწერალი ეკამათება ნ. მარსა და მის თანამედროვეებს: „რუსთაველს ებლაუჭებიან – ჩამოდი ბედაურიდან – მოპარულს ცხენზე ჰზიხარო. გაიგეთ, ჯარო და ჯამაათო, მიუდგომელი მეცნიერი ხალხი ვართო, და ამ დროს კი ვხედავთ, რომ თეთრს შავს არქმევენ, ტკბილს – მწარესა“ (ფიქრები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ) [3, 305]. ვაჟა აღაშფოთა ნ. მარის ცდამ, რუსთველის პოემის სიუჟეტი სპარსულად გამოეცხადებინა, რომ თითქოს მან ბრიტანეთის მუზეუმში ნახა „ვეფხისტყაოსნის“ სპარსული დედანი (საბოლოოდ ნ. მარმაც აღიარა, რომ მისი ეს თეორია დაიმსხვრა). ვაჟამ კი ეს თეორია გააცამტვერა. იგი წერს, რომ ნ. მარმა აუშალა დანარჩე-

ნებს ჩხრეკის საღერლელი, თავად კი დღემდე არავითარი დამამტკიცებელი საბუთი არ წარმოუდგენია, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ მსგავსი თხზულება მას ბრიტანეთის მუზეუმში ენახოსო, დღესაც არ იშლის და სჯერა, პოემის დედანი აუცილებლად აღმოჩნდება სპარსეთშიო. ვაჟა პირდაპირ აცხადებს, რომ ხელოვნების გენიალური ქმნილების შესაფასებლად საჭიროა თარგმნილისა და დედნის ერთმანეთისგან გარჩევის ალლოო, რომ ხალხის გენია გრძნობს ეროვნულ გენიას და არ შეიძლება ერმა ასე განადიდოსო უბრალო მთარგმნელი. ააშკარავენს რა ქართული კულტურისადმი ნიჰილიზმს, ვაჟა ნაბიჯ-ნაბიჯ არღვევს უმართებული დებულებებს რუსთაველის პოემის შესახებ. ვაჟას აზრით, „ვეფხისტყაოსნის“ არაკი მართლა სპარსული რომ იყოს, თვით სპარსეთშიც ბევრი (და მე-11, მე-12 საუკუნეებში ასეთები სპარსეთს უამრავი ჰყავდა) გამოუჩნდებოდა გამლექსავი, თვით „შაჰ-ნამეს“ (მე-11 ს.) დიდებული ავტორი, ფირდოუსი ამგვარ არაკს არაფრით გაუშვებდა ხელიდანო. როგორ მოხდა, – კითხულობს ვაჟა-ფშაველა, – რომ ქართველმა საქართველოში იპოვა ეს ამბავი, ხოლო სპარსელებმა ვერ მიაგნეს მშობელ ქვეყანაშიო. „ამოოდენა თხზულებაში ჭაჭანებაც კი არსად არის ჩვენის ქვეყნის, რუსთაველის სამშობლოს რაიმე ადგილის სახელწოდებისა...რა ამბავია ეს? შესაძლებელია განა ესა, თუ მთელი „ვეფხისტყაოსანი“ ალეგორია არ არის? სწორედ რომ ალეგორიაა...“ (ფიქრები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ) [3, 308] – ესაა სწორედ ის სიუჟეტური შენიღბვის ხერხი, რომელიც დღეს აღიარებულია რუსთაველოლოგიაში.

ვაჟას აზრით, „ვეფხისტყაოსანი“ ორიგინალური, ეროვნული ნაწარმოებია, სწორედ ამიტომ შეიყვარა ის ხალხმა. თუნდაც ის, რომ გმირები კი არიან მუსლიმანური ქვეყნებიდან, მაგრამ მათი ქცევა, ცხოვრებაზე, მიჯნურობაზე, მეგობრობაზე შეხედულებები ქართულია. ვაჟა ფიქრობს, რომ

მაჰმადიანური ჰარამხანის გარემოცვაში აღზრდილი რაინდი არაფრით იტყვის „გული ერთსა დააჯერო, კუშტი მოხვდეს, თუნდა ქუში“; „განა ვისმე თავში გაუელვებს, გარდა ჩვენ მოდის მკვლევართა, რომ ნესტანდარეჯანი ქართველი ქალი არ არის?... თუ გარდა მშვენიერებისა, სიტურფისა... მკითხველი ნესტანდარეჯანის ქართველ ქალობას ვერ იგრძნობს, ის რა ქართველი უნდა იყოს“ (ფიქრები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ) [3, 314] – ნერს ვაჟა. მწერალი ამტკიცებდა, რომ რუსთაველი, როგორც თავისი ეპოქის შვილი, თანადროულობას ხატავდა თუნდაც ისტორიული პირებით, მომხდარი ფაქტებითა და საჭირობოროტო საკითხებით, რომლებიც ასე აღელვებდა მისი დროის ქართველ საზოგადოებას (მაგალითად, მოწვევით თუ არა ქართველებს უცხო ტომის კაცი თამარის მეუღლედ). ვაჟას აზრით, რუსთაველი, რომელსაც „ტარიელად თავისი თავი ჰყავს წამოდგენილი“, თამარის მეტრფე, მეხოტბე და შემამკობელია. „არაბნი – ტარიელ და ავთანდილ შოთას თქმით ტკბილის ქართულით უბნობენ. მაჰმადიანნი ღვინოსა ჰსვამენ: დღესაც როგორც ხევსურებს, ამ უძველესს ქართველებსა აქვს ჩვეულებად მასპინძლობის დროს, სტუმრების წინ ქუდ-მოხდით ჩოქზე დგომა და ისე მირთმევა თასისა სტუმრისთვის. პოემაში ამასვე ვხედავთ: სოგრატი და ავთანდილ როცა მიუვლენ მჭმუნვარე, დაღრეჯილს როსტევანს, რათა იგი გაემხიარულებინათ“ (მცირე რამ „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ) [3, 408] – ასეთი არგუმენტაციით იცავს პოემის ქართულობას მწერალი.

ვაჟა-ფშაველა მოითხოვს, რომ ეროვნული კულტურის ისეთ უნიკალურ ძეგლს, როგორიც „ვეფხისტყაოსანია“, მკვლევრები დიდი სიფრთხილით მოეპყრან, როცა აყენებენ საკითხს მისი ამა თუ იმ ტაეპის ორიგინალობის შესახებ და საგანგებოდ ჩერდება პოემის ტექსტოლოგიურ საკითხებზე. ზოგიერთი მკვლევარი ამტკიცებდა, რომ პოემის პროლოგი

და ეპილოგი დაიწერა მე-12 საუკუნის შემდეგ, სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა პირის მიერ. ვაჟას აზრით კი, შეუსაბამო აქ არაფერია, მთლიანად კლასიკური ფორმაა დაცული, იქნება ეს ლეთისადმი მიმართვა თუ დამწერის ვინაობის გამჟღავნებაო. ვაჟა ზოგადად არ უარყოფდა „ვეფხისტყაოსანში“ ე.წ. ყალბი ადგილების ანუ ინტერპოლაციების არსებობას, მაგრამ დაუშვებლად მიაჩნდა გენიალური პოემის საუკეთესო სტროფების ხელალებით გაძევება ტექსტიდან. თუნდაც ა. სარაჯიშვილი, რომელმაც ასეთი ყალბი ადგილები აღმოჩინა პოემაში, მაგრამ რუსთაველის დაწერილის ტაეპებიც თან მიაყოლა ან დ. კარიჭაშვილი, რომელმაც ყალბად გამოცხადა პოემის მთელი პროლოგ-ეპილოგი. ვაჟა, აანალიზებს რა პროლოგს, საუბრობს იქ განვითარებულ შაირობისა და მიჯნურობის თეორიებზე და მეცნიერულად ასაბუთებს, რომ შოთა რუსთაველს პოემის შესავალში აუცილებლად უნდა ეთქვა თავისი შეხედულება მელექსეობასა და სიყვარულზე, მეგობრობაზე. მწერალი არ უარყოფს პროლოგში ზოგიერთი ინტერპოლაციის არსებობის ალბათობას, მაგრამ მას ზუტად აქვს ჩამოყალიბებული პროლოგის აგების გეგმა და გარკვეული მისი რაობა. ვაჟა ეხება პოემის კომპოზიციის საკითხსაც და შეუსაბამობას წინასიტყვაობასა და თავად პოემას შორის ვერ ხედავს. დროის მიერ ვაჟას ეს განჭვრეტაც შეფასებულია და ჭეშმარიტად არის აღიარებული პროლოგის რუსთაველისადმი კუთვნილების უეჭველობა. „ეკელუცთა ზედან ფრფენითა“ – ეს მხოლოდ შოთას შეეძლო ეთქვაო და შეუძლებლად მიიჩნევს ამ სტროფის სიყალბეს. განსაკუთრებულად მაღალმხატვრულად მიიჩნევს ვაჟა ტარიელის მიერ ლომ-ვეფხვის დახოცვის ამბავს და აღნიშნავს, რომ სიყვარულის ასეთი სიმაღლიდან დახატვა მხოლოდ შოთა რუსთაველს თუ შეეძლო, რომლის დიდ მნიშვნელობას ქართველი ერისათვის კარგად აცნობიერებს, როცა ამბობს, რომ შოთა რუსთაველი იგივე საქართ-

ველოა და საქართველო იგივე „ვეფხისტყაოსანი“. ვაჟასთვის, როგორც მე-19 საუკუნის ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის სხვა მესვეურთათვის, ეს პოემა წარმოდგენდა ქართველი ერის კულტურული მოწიფულობის შეუდარებელ მხატვრულ მტკიცებულებას.

საინტერესოა ვაჟას მსჯელობა რუსთველის ენის შესახებ, რაც ენობრივი ნორმებისა და ენის სპეციფიკის შესწავლას არ გულისხმობდა და ისევ „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალობის სფეროდან გამოდიოდა. ვაჟას აზრით, ნებისმიერი დიდი მწერალი ენის შინაგანი ბრწყინვალეების უბადლო წარმომჩენია. ნიჭიერი მწერლების ენის მაგალითად მას რუსთაველი და გურამიშვილი მიაჩნდა, ერის სულისკვეთებისა და არსის თავიანთ ნაწარმოებებში გამამჟღავნებელნი. ამ მხრივ აღსანიშნავია ის, რომ ვაჟა „ვეფხისტყაოსნის“ ენასა და ლექსთნობას ფშაურს უკავშირებდა და ნ. მარის გამოკვლევის საფუძველზე ჩახრუხაძესთან გაიგივებულ რუსთაველს ფშავლად მიიჩნევდა. „ასმათი ხომ პირდაპირ მთიელ ქალს მოგაგონებს (ფშავლისა, ხევსურისა) თავის ჯუბით, „ქალი გადმოდგა ჯუბითაო“, ამბობს რუსთაველი. ჯუბა ჩვენ გვგონია ნამდვილი ქართული სიტყვა, ქართველ ქალების ტანსაცმელი, რომელიც დღეს ფშავ-ხევსურეთშიღა პპოვნებს თავშესაფარს და შეიძლება მალე იქაც აიღონ ხელი იმაზე. ჯუბა სიტყვა „უბიდან“ არის ნაწარმოები, რადგან ჯუბა შინ მოქსოვილი შალის პერანგია (ფშავში სადა, ხოლო ხევსურეთში რუშებით ნაკერი, გრძელი) დიაცს კოჭებს უფარავს, უბე გადმოგდებული. მაგრამ ვშიშობ, ვაითუ ჩვენმა ფილოლოგებმა ეს სიტყვა მიათვისონ, სპარსელებს ან სომხებს“ (ფიქრები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ) [3, 230-231], მაგრამ შემდგომმა კვლევა-ძიებამ არც ნ. მარის მოსაზრება დაადასტურა და არც ვაჟას ვარაუდი გაამართლა.

ვაჟა-ფშაველამ დაიცვა რუსთველისა და მისი გენიალური პოემის ღირსება, როგორც დიდ, ეროვნულ მწერალსა და მოა-

ზროვნეს ეკადრებოდა. ზემოჩამოთვლილ კვლევებში გამჟღავნდა ვაჟას უტყუარი კრიტიკული ალლო, დახვეწილი ესთეტიკური გემოვნება, სწორი ანალიტიკური გონება, მტკიცე ლოგიკა და ლიტერატურის საკითხებისადმი მეთოდოლოგიური მიდგომის უნარი. ამგვარად, ვაჟა-ფშაველამ აამაღლა და სრულყო ქართული კრიტიკულ-ესთეტიკური აზროვნების ტრადიციები, იგი „ვეფხისტყაოსნის“ არა მხოლოდ კარგად მცოდნე და პატივისმცემელია, არამედ მისი კარგი მკვლევარიც, რომლის მოსაზრებები და შეხედულებები დღესაც აქტუალურია რუსთაველოლოგიურ მეცნიერებაში.

5.2. ვაჟა-ფშაველა პოეზიასა და მწერალზე

სიუჟეტის ორიგინალობაზე, მხატვრული ნაწარმოების სპეციფიკასა და მწერლის ნიჭიერებაზე ვაჟას შეხედულებები კარგად გამოიკვეთა მის თეორიული ხასიათის წერილში „ფიქრები“, რომელიც მან 1891 წელს „ივერიაში“ გამოაქვეყნა. ვაჟას აზრით, მწერალი ვერ იქნება ორიგინალური თავისი ბუნებრიობის, შინაგანი ჰარმონიის, სურვილის გამჟღავნების გარეშე – „ბერნემ სთქვა: თუ გინდა ორიგინალური მწერალი დაგიძახონ, სწერე ის, რასაც ჰფიქრობ, ისე, როგორც ჰფიქრობდე, როგორც შენს სულსა და გულს უნდოდეს, მოსწორდესო“ (ფიქრები) [3, 134]. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ყველამ შეიძლება დაიჩემოს მწერლის სახელი. ამისთვის სულიდან და გულიდან წამოსული სიტყვაა საჭირო. უსულგულობა უბედურებაა მწერლისთვის, რომლის მისიასაც დიდად და მრავალმხრივ საპასუხისმგებლოდ თვლის ვაჟა. მისთვის, როგორც რეალისტური ესთეტიკის პატივისმცემლისთვის, მწერლის მოვალეობა არა მარტო ცხოვრების გარკვეული მოდელის ასახვაა, ამ უკანას-

კნელის გაუმჯობესებისთვის ხელშეწყობაც. ამას მოითხოვდნენ თერგდალეულები და მათი კონცეფცია ვაჟამ თავისებურ, ნათელ ფორმაში ჩამოაყალიბა: „მწერლის სულის და გულის ქონა იქიდანა სჩანს, აქვს რამე იდეალი, უყვარს რამ ამ ქვეყანაში, უნდა ქვეყნისთვის, ცხოვრებისთვის სიკეთე, თუ არა. თავი და თავი აზრი მიწის შვილთა, ჩემის ფიქრით, ცხოვრება უნდა იყოს, მისი სიავ-სიკეთე. მწერალი კიდევ, როგორც გამომხატველი ცხოვრებისა, უსათუოდ ამ წრეში უნდა ტრიალებდეს, მისი გრძნობა იმას უნდა დაჰფოფინებდეს, თვით ცხოვრებიდამვე გამომდინარი, თვით ცხოვრებისგან შობილი. უამისოდ მწერალი უაზრო ხმაა, გაურჩეველი, გაურკვეველი, ყველასათვის გაუგებარი“ (ფიქრები) [3, 135]. უსულგულოდ ნათქვამი სიტყვა, როგორც უმარილო, უგემური, გულიდან ჟანგის გადანმენდის მაგივრად სწორედ ჟანგსა და ობს მიუმატებსო, ამბობს ვაჟა. ვერავითარი დიდი ხელოვნება ვაჟას ვერ წარმოუდგენია დიდი გრძნობის გარეშე. სწორედ თერგდალეულები იყვნენ ასეთი ხელოვნებისა და შემოქმედების მაგალითნი, ქმნიდნენ რა მაღალი აზრისა და გრძნობის მატარებელ ნაწარმოებებს. სწორედ ამიტომ ასახელებს ვაჟა-ფშაველა რუსთველის, ორბელიანისა და ბარათაშვილის გვერდით ილია ჭავჭავაძესაც. ორივე, უსულგულო თუ დიდი გრძნობით შექმნილი ნაწარმოები, ადვილად აგრძნობინებს თავს მკითხველს, თუმცა საჭიროა მათი გარჩევა – „უგულო, ძალად მწერალი იმიტი იცნობა, რომ უეჭველად უგულო საგანს აირჩევს სალაპარაკოდ, ცდილობს, რომ გულიანად აჩვენოს თავი მკითხველს, ამის გამო სულსაც აწვალავს და გულსაც“ (ფიქრები) [3, 136]. ორივე წვალავს ამ დროს – მწერალიც, მკითხველიც – ერთი შექმნით, მეორე წაკითხვით. ეს ორმხრივი ტანჯვა კი იმიტოა სახიფათო, რომ საზოგადოებას გულს უცრუებს ხელოვნებაზე, მხატვრულ სიტყვას სახელს უტეხს. მწერლობა ცხოვრებას უნდა ემსახურებოდეს, მწერალი კი მოწოდების სი-

მალეზე იდგეს, რადგან მისი სახელი დიდი საზოგადოებრივი გამოხმაურებისა და მნიშვნელობის შემცველია. „ფიქრების“ პირველ ნაწილში თუ პოეზიის ზოგადი, თეორიული საკითხებია განხილული, მეორე სოციალური ყოფის დაკვირვებასა და შეფასებას ეთმობა და ადასტურებს იმ მკვლევრების შეცდომას, ვაჟას პოეზიას თანამედროვეობისგან, ანმყოსა და მომავლისაგან განცალკევებით რომ განიხილავდნენ. ხსენებული წერილის მეორე ნაწილში ჩვენ წინაშე სწორედ სოციალური ყოფით შენუხებულ, საქვეყნო საქმეზე მაფიქრალ მოაზროვნეს ვხედავთ. ეკონომიკური უკუღმართობა მიაჩნია ვაჟას კაცობრიობის ბევრი უბედურების მიზეზად, რადგან მისი მოსპობა ბევრ მავნე მისწრაფებას, ერთმანეთის რბევას, ომებს აგვაცილებდა. ამას ვაჟა 1905 წელს, პირველი რევოლუციის პერიოდში ამბობდა და ამიტომაც ეს საგულისხმოა.

საინტერესოდ გვიხასიათებს ვაჟა მწერლის ნიჭიერებას თავის „სახალხო გაზეთში“ 1910 წელს გამოქვეყნებულ წერილში „ნიჭიერი მწერალი“. ვინ იმსახურებს ნიჭიერი მწერლის სახელს და რა არის საჭირო მის მოსაპოვებლად. ასეთ ნიშნებად ვაჟას მიაჩნია ენა და ორიგინალურობა. პირველი მისი სახეა, სული, ავლა-დიდება, მეორე კი ის, რაც სხვასთან მსგავსების დროსაც თავისებურია. ეს მწერლის „გარეგნული“ მაჩვენებლებია, ვაჟას აზრით, ხოლო შინაგანი ღირსება კი მისი მხატვრული შთაგონების საგანი (ცხოვრების საგნები, მოვლენები, ღირებულებრივად) და მისი მხატვრული ოსტატობით ასახვაა. რაც უდრო დიდია მწერალი, რაც უფრო აზის გენიალურობის ბეჭედი, მით უფრო „ადამიანთა ცხოვრების დარაჯია“ იგი, ექვემდებარება მის კანონებს, გამოხატავს მას. არ არსებობს ცხოვრების მაღლიდან დამყურე მწერალი, ის მკვდრადშობილია, რადგან ვაჟას აზრით, ხელოვნება განუყრელად, ორგანულადაა დაკავშირებული ცხოვრებასთან. აი, რა არის ნიჭიერი მწერლისთვის (რომელიც არა ნახევრად,

მესამედად თუ მეოთხედად გრძნობს ცხოვრებას, არამედ ერთობლიობაში) კანონი: „რამდენადაც დიდი ნიჭის პატრონია მწერალი, მით უფრო მჭიდროდ არის დაკავშირებული ცხოვრებასთან, მის მწვავე საკითხებთან. გენიოსი სდულს, იხარშება ამ წუთისოფლის გაჩაღებულ ქურაში და იმავე დროს ეს წუთისოფელიც სდულს და ნახევრად მოხარშულიცაა იმის გულში“ (ნიჭიერი მწერალი) [3, 295].

ვაჟა ფიქრობს, რომ თითოეულ ნაწარმოებს სამი უმთავრესი მიმართულება უნდა ეტყობოდეს. ვაჟა არ ხმარობს ამ ტერმინებს, მაგრამ ფიქრობენ, რომ იგი საუბრობს დეტერმინიზმისა და ინდეტერმინიზმის შესახებ. პირველს თუ ცხოვრების პირობებით შეზღუდული ნება ახასიათებს, მოვლენათა მიზეზ-შედეგობრივი ურთიერთგანსაზღვრულობა, მეორეს სრულიად სანინალმდეგო. არის მესამე მიმართულებაც, ვაჟას აზრით, ორივეს გამაერთიანებელი, რომლის მიზანი „ცხოვრების პირობათა ძლიერების“ საფუძველზე ადამიანთა გაუმჯობესებაა. პოეტის ნიჭისა და შემოქმედების ხასიათის შესახებ ვაჟა ასკვნის, რომ ამ მხრივ ნიშანდობლივი ნიჭიერების ძლიერებაა, აზრისა თუ გრძნობის სიღრმე, იდეალისტური კონცეფციის სანინალმდეგოდ, რომელიც, პლატონის არ იყოს, ნიჭს ღვთაებრივ, მისტიკურ საბურველში ახვევს და ყველაფერს ღვთაებრივ ძალას მიაწერს. ნიჭს სჭირდება თავისი გამოვლენის პირობები, რომელთა გამოც თუ მწერალმა თავისი პოეტური შესაძლებლობები სრულად ვერ გაამჟღავნა, ასცდა მართებულ გზას, მას ლიტერატურული კრიტიკა უნდა დაეხმაროს და სწორი გზა მიუთითოს.

ნიჭიერი მწერალი არაფერია უპატრიოტიზმოდ, „თავის ენის და ერის“ სიყვარულის გარეშე, აცხადებს ვაჟა, – „მწერლობა ნუთუ იგივე სკოლა არ არის, რომელიც სწვრთნის ყველას, დიდს და პატარას, ურკვევს აზრებს, გზას ცხოვრებისას, აღძრავს საუკეთესო გრძნობებს, მაშ ის რატომ არ უნდა იყოს

ეროვნული? რატომ არ უნდა უწყობდეს ხელს განავითაროს ერმა თავის გონებრივი და სულიერი ძალები?“ (მცირე შენიშვნა) [3, 301].... ვაჟა აყენებს ფორმისა და შინაარსის, მათი ურთიერთშესაბამისობის პრობლემას. ნამდვილი პოეტისთვის ფორმა წინასწარგანზრახული არაა (თუ ასეა, ნაწარმოების სისუსტის მაჩვენებელია) და ნაგრძნობისა და ნააზრევის ლოგიკური, ბუნებრივი შედეგია ანუ შინაარსი განსაზღვრავს ფორმას. ფორმა, როგორც ნაწარმოების მხატვრული გამოვლენა, მის შექმნასთან ერთად იბადება. „ვინ არის ნიჭიერი მწერალი? ვისაც დიდად უყვარს ადამიანი, დიდად მონადინებულია გააბედნიეროს იგი, ვისაც დიდად უყვარს ცხოვრება და ენიაზება მისი გაუკეთესება, ამისთვის საჭიროა დიდი გრძნობა, დიდი ცოდნა ადამიანის სულისა და მის ცხოვრებისა. იგია ნიჭიერი მწერალი, ვინც რასაც თავად ჰგრძნობს და ფიქრობს, აქვს უნარი სხვასაც აგრძნობინოს და აფიქრებინოს, ვისშიაც ძლიერად სჩქეფს ეროვნული სისხლი, ვინაიდან ეს უმთავრესი ფესვია იმის შემოქმედებისა; ეს როგორც ქართველი ამბობს: „აღალი რძეა დედისა“ და, ნუ ჰგონია ვისმე, – უამისოდ ნაყოფი გამოიღოს მისმა ნიჭმა. ვინ არის ნიჭიერი მწერალი? ვისი ნაწარმოებიც, რამდენჯერაც უნდა წაიკითხო, მით კიდევ მადას გიღვიძებს ახლად წაკითხვისას. მაშასადამე, ნაწარმოებში უნდა იყოს ჩაქსოვილი უკვდავი ჭეშმარიტება, სამარადისო მშვენიერება...ვინ არის ნიჭიერი მწერალი? ვისი სიცილიც ნამდვილი, ბუნებრივი, მართალი სიცილია და ვისი ტირილიც, ცრემლი, ნამდვილი ცრემლია და არა რალაც წყალწყალა სითხე, – ვისაც, როცა უკანასკნელი წამი დაჰკრავს და სამარეში ჩაეშვება მწერლის გვამი, ჩანგი თან ლოცვა-კურთხევას ჩააყოლებს და არა სამდურავსაც: ყალბი იყავ და ყალბად მაჟღერებდიო!“ (ნიჭიერი მწერალი) [3, 298].

ამ საკითხთან დაკავშირებით ასევე საინტერესოა ვაჟას წერილები „სად არის პოეზია“ და „რამე რუმე“, რომლებიც, ძირი-

თადად, ხელოვნების თეორიულ პრობლემებს განიხილავს. „რა არის პოეზიაში“ იგი გულახდილად გვიმხელს, რომ არაა შებოჭილი რომელიმე კრიტიკოსის თეორიით და თუნდაც აღნიშნული წერილის წერისას ყოველი მათგანისგან თავისუფალია. ვაჟა არც იმათ ეთანხმება (და დღესაც მოარულია ეს აზრი), ვინც დროთა განმავლობაში საზოგადოებრივ ცხოვრებაში პოეზიის გაქრობასა და მისი მეცნიერებით ჩანაცვლებას ქადაგებს. ვაჟას აზრით, პოეზია, როგორც ბუნების კანონი, ცხოვრების ასახვა, გამოხატვა, იარსებებს მანამ, სანამ იარსებებს თავად ცხოვრება, ბუნება, ადამიანის სულიერება, სიხარული, ბედნიერება და ტანჯვა, მშვენიერება და სიმახინჯე, სიყვარული თუ სიძულვილი, გულადობა თუ ლაჩრობა, ხელგაშლილობა თუ სიძუნწე, ის იარსებებს „ყველაფერში, რასაც ბუნებრიობა ეტყობა“. მწერალსაც სულ უნდა ახსოვდეს, რომ ბუნების კანონი დაიცვასო, წერს ვაჟა. ამიტომაც, რომ გენიოსების შემოქმედებას ბუნებრივობის კვალი გასდევს, ესაა ჭეშმარიტი პოეზიის განვითარებისა და არსებობს მთავარი გზა და პირობა.

როგორც თერგდალეულები, ვაჟაც სწორედ ამ წერილში ასხვავებს მწერლობის, იდეებისა და აზრების გამოთქმის ორ სახეს – პოეტურ-ბელეტრისტულსა და პუბლიცისტურს. ორივეს საგანი ცხოვრებაა, მხოლოდ გამოსახვის ხერხებია სხვადასხვა: ერთი მხატვრული სურათების, ტიპების, სახეების საშუალებით ამბობს თავის სათქმელს, მეორე სილოგიზმებით. თუმცა ვაჟა თვლის, რომ პუბლიცისტი უფრო არკვევს, იძიებს ცხოვრების მოვლენებს, უჩვენებს მის მიზეზებს, ვიდრე პოეტი. აქ ანალიზში კი არაა საქმე, არამედ მხატვრული სახეებისა და ლოგიკური აზროვნების დაპირისპირებაში, თორემ მოვლენების კვლევის თვალსაზრისით არც მხატვრული ლიტერატურა ჩამორჩება პუბლიცისტიკას.

ლიტერატურის შემფასებელს არა მარტო თეორიების ცოდნა, არამედ ხელოვნების შეგრძნება, განცდაც მოეთხოვე-

ბა, ვაჟას აზრით, რაც მკითხველსაც შემოქმედად აქცევს. წერილში „სად არის პოეზია“ მწერალი წერს, რომ ბუნების, ცხოვრების მცოდნეც პოეტია, თუნდაც ხელოვნების ნაწარმოებებს არ ქმნიდეს. აქვე საუბრობს პოეზიის სიმბოლიკაზე იდეალში: ბუჩქებით, ეკლებით დაჩრდილულ იაზე, რომელიც ჩაგრულ სიმაღლეს ჰგავს.

ვაჟა, რეალისტური ესთეტიკის პრინციპებიდან გამომდინარე, ილაშქრებს ხელოვნების იდეალისტური თეორიის წინააღმდეგ. აი, რისთვისაა ხელოვნება ვაჟა აზრით: „იქნება ზოგმა იუცხოვოს და სთქვას: ხელოვნებას საჭიროებასთან რა კავშირი აქვს, ხელოვნება ხელოვნებისთვის უნდა იყოსო; მაგრამ თუ ღრმად ჩაუკვირდებით, ყველა პოეტს ქვეყნის საჭიროება აღონებს და აწუხებს, – იგი ელტვის მადლიანს, სარგებლიანს კაცთა ერთმანეთზე დამოკიდებულებას და სარგებლიანს ცხოვრებას...შექსპირი ხომ მსოფლიო უდიდესი პოეტია და აბა კარგად დაუკვირდეთ იმის მწერლობას, თუ იგი უფრო ყველაზე მეტად არა ცდილობდეს დააკმაყოფილოს ეს საჭიროება არა ერთის რომელიმე ერისა, არამედ მთელის კაცობრიობისა. ხელოვნება ქვეყნის საჭიროებას თან მისდევს...დიაღ, პოეზიისთვის სათაკილო არ არის საჭიროებას ემსახუროს და ამისთვის შექმნას ტიპები რეალური და იდეალური“ (რამე-რუმე) [3, 402]. ვაჟა ასევე საუბრობს პოეზიის ტენდენციურობაზე. მისი აზრით ყველა პოეტური ნაწარმოები ასე თუ ისე ტენდენციურია, მაგრამ ყველა ტენდენცია როდი ცნაურდება მკითხველისათვის. ვაჟა ასხვავებს ტენდენციებს ხასიათის მიხედვით. არის „ხილული“ და ნაკლებად გამოვლენილი ტენდენციები, ვაჟას აზრით. დიდი მწერლების ტენდენცია გარედან არ არის მიტმასნილი, ნაძალადევი, არამედ თვითონ ნაწარმოების მხატვრული საშუალებებით ბუნებრივად ვლინდება. მეორე შემთხვევაში, ტენდენცია გარედანაა ნაწარმოებზე თავს მოხვეული, ხელოვნურად,

პუბლიცისტიკის გზით, რაც სუსტ, უნიჭო ხელოვნებას ახასიათებს. ხშირად მკითხველს მეორე ჰგონია ტენდენცია, რადგან სთვაზობენ, ხოლო პირველი არა, მისი შეუმჩნეველობის გამო, რაც დიდი შეცდომააო, ასკვნის ვაჟა. სწორედ ხელოვნური ტენდენციურობაა მოდას აყოლილი ხელოვნება, როცა პიროვნული და საზოგადოებრივი, როგორც ჭეშმარიტი შემოქმედების პირობა, ეთიშება ერთმანეთს. თავის „საახალწლო ფიქრებში“ მწერალი უბედურებად მიიჩნევს მოდას დამორჩილებულ აზროვნებასა თუ შემოქმედებას, რომელიც თეთრს შავად ასაღებს, მოდაზე მღერის და პოეტობს.

ლიტერატურულ-კრიტიკული და ესთეტიკური ჟღერადობის წერილებიდან აღსანიშნავია ვაჟა-ფშაველას წერილი „PRO DOMO SUA“, რომელიც მან 1896 წელს გაზეთ „ივერიაში“ გამოაქვეყნა. აქ ვაჟა ხსნის თავისი მხატვრული შემოქმედების გარკვეულ მხარეებს და მსჯელობს ლიტერატურისა თუ ხელოვნების ზოგიერთ ზოგადთეორიულ პრობლემაზე. მწერალი არ ფარავს საკუთარი შემოქმედებითი ცხოვრების საიდუმლოებებს და სხვებსაც მოუწოდებს ამ მხრივ გულახდილობისკენ. ვაჟა წერს ერთი მწერლის მეორეზე გავლენის შესახებ, რაც, მისი აზრით, სრულებით არ არის სათაკილო, პირიქით, ბუნებრივი მოვლენაა, – რომ მწერალი ამის გარეშე უსიცოცხლო, შინაარსისგან დაცლილი არსება იქნებოდა. ზღვაშიც ბევრი წყალი ერევო, მაგრამ იმიტომაც არის ის ზღვა, რომ მდინარეებსაც იტევს და საკუთარ სახელსაც არ კარგავსო. ვაჟა აღნიშნავს, რომ მის „მოხუცის ნათქვამზე“ ილიას „დიმიტრი თავდადებულს“ ჰქონდა გავლენა და ეს ბევრმა შეიძლება ვერც შენიშნოს, ასევე, საუბრობს რაფიელ ერისთავის გავლენაზე საერთოდ რაზიკაშვილების (ვაჟა, ბაჩანა, თედო) პოეზიაზე, თავად ვაჟაზე ხალხურ თქმულებათა გავლენაზე („უმეტესი ჩემი პოემები ხალხში გაგონილ ორ-სამ სიტყვაზეა აშენებული“), დერჟავინისა პუშკინზე, მუშა-გლეხ-

კაცების, სიუტავეისა და ბონდარევის, ზნეობრივ გავლენაზე მწერალ ლევ ტოლსტოიზე და ვინ იქნებაო ის თავხედი, ვინც იტყვის, რომ ამ გლეხებს ჰქონდა დიდ ტოლსტოიზე გავლენაო და ა. შ. „შთაგონება“, ვაჟას აზრით, სალიტერატურო მოღვაწეობისთვის სურვილის აღძვრაა, რასაც ცხოვრების ხელოვნებაში სათანადო ასახვა სდევს თან და არა რალაც მექანიკური ზეგავლენა. ამ დროს ერთიდან ისე გამოდინარეობს მეორე, რომ სახეს არ კარგავს არც იდეური, არც მხატვრული თვალსაზრისით და ეს არ არის ერთი მწერლი მიერ მეორის უნიჭო გამეორება. ფოლკლორს რაც შეეხება, აქ ნიშანდობლივია, მწერალი როგორ გამოიყენებს მას, შექმნის თუ არა სრულიად ახალ ნაწარმოებს ფორმითა და შინაარსით. ვაჟას აზრი ამ მხრივ კომპეტენტურია, რადგან იგი მისი შემოქმედებითი პრაქტიკის, პოეტური ოსტატობის ხშირი დაკვირვებისა და ხანგრძლივი მუშაობის შედეგია. ასე გადაუშლის გულს გენიოსი თავის მკითხველს ზემოხსენებულ წერილებში და გულმოდგინედ აცნობს ცალკეულ თხზულებათა შექმნის ისტორიას, ხსნის თავის კავშირს ხალხურ შემოქმედებასა თუ კლასიკურ ლიტერატურულ ტრადიციებთან.

ვაჟას აზრით, ნამდვილი შემოქმედი ყველანაირად უნდა ცდილობდეს, საზოგადოების სამსახურში ჩააყენოს თავისი უნარი: „პოეტს ნიჭი მანამ შესწევს, უფლება აქვს იპოეტოს, განამტკიცოს კაცთა შორის მაღალი აზრი, მაღალი გრძნობა, წყლულიანი გული გაგვიმთელოს და, როცა საჭიროა, მთელი გული გაგვინწყლულიანოს და უკეთუ თავის თავს ატყობს, რომ ძალ-ღონე ელევა, სჯობს, დასტოვოს საზოგადოება და გაიხიზნოს სადმე უდაბნოში, რადგან იგი მკვდარია მაშინ ცოცხლებში გამორეული, – ისეთი მკვდარი, რომელსაც თუმცა სული კიდევ უდგა, მაგრამ ეს სული ჰკლავს კიდევ იმას და სიცოცხლეს უმწარებს. გულსაკლავია, ძნელი ასატანი და მოსათმენია მტრის ჯარიდან გამოსული მხედარი

მოპირდაპირეს ითხოვდეს და შენის ქვეყნის ლაშქარში კი დალეულიყოს მამაცი და შენნი თანამოძმენი შერცხვენილნი თავდაკიდებით უცდიდენ ციდამ მოვლენილ ვაჟკაცს, იმათში კი განწყვეტილიყოს...” (ფიქრები, მოგონება და ოცნება) [4, 115] – ასეთ მოთხოვნებს უყენებს ვაჟა ჭეშმარიტ პოეტ-შემოქმედს, როგორც ღვთაებრივი საიდუმლოს მფლობელს, ხელდასმულს, მამულის რაინდს. ასეთი ყოველთვის ასკეტია, მაგრამ არა სულიერად მკვდარი, როგორც ამ ციტატაშია, არამედ ადამიანთა შორის, მარად ცოცხალი და სხვებისთვისაც სიცოცხლის მიმნიჭებელი, როგორიც თვითონ ვაჟა-ფშაველა იყო...

თავი 6. ვაჟა-ფშაველა ბავშვებსა და სწავლა-აღზრდაზე

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მის, როგორც ბავშვის სულის დიდი მცოდნის, შეხედულებებს ბავშვებსა და სწავლა-აღზრდაზე. გარდა იმისა, რომ ვაჟამ გაამდიდრა საბავშვო ლიტერატურა (იგი პირველი მინიატურის შემქმნელიცაა, ამავე დროს) უბადლო ნაწარმოებებით, იგი პედაგოგიურ მოღვაწეობასაც ეწეოდა. 1879 წელს შევიდა გორის სამასწავლებლო სემინარიში, სადაც ბევრი პროგრესული შეხედულება შეითვისა თავისთვის სასურველ გარემოცვაში. 1882 წელს კი უკვე დაასრულა კურსი. ვაჟა, როგორც მომავალი პედაგოგი, დიდი მონდომებით სწავლობდა პედაგოგიკასა და მის მონათესავე დისციპლინებს. ამის შემდეგ იგი გარკვეული ხნით სახალხო მასწავლებლის მოვალეობასაც ასრულებდა. 1886 წლის ოქტომბერში, პირადი განცხადების საფუძველზე, ვაჟა მასწავლებლად დაინიშნა დიდი თიანეთის სკოლაში. გარდა ამისა, საკუთარ შვილებზე ზრუნვამაც ბევრჯერ ჩააფიქრა და საინტერესო აზრები გაუჩინა, გამოათქმევინა აღზრდის საკითხებზე, ზოგადად. მიუხედავად იმისა, რომ ბიუროკრატმა მოხელეებმა ვაჟა პედაგოგიკურ საქმიანობას ჩამოაცილეს, მწერალმა თავისი მხატვრული ქმნილებებითა თუ წერილებით შეძლო თავისი შეხედულებები სწავლა-აღზრდაზე ქარიველი ახალგაზრდობის გონებრივი და ესთეტიკური აღზრდის წყაროდ ექცია. ეს მასალა საშუალებას გვაძლევს, გავითვალისწინოთ დიდაქტი-

კურ-ალმზრდელობითი საკითხები მწერლის სამწერლო თუ საზოგადოებრივ საქმიანობაში.

ვაჟა-ფშაველას აქვს ცნობილი მასწავლებლის, ლადო ბზვანელისადმი, მიძღვნილი ლექსი, რომელიც მასწავლებლის ბედზეა და დღევანდელობასაც შეესატყვისება, როგორც ყველა დროზე გათვლილი კლასიკოსის ნაკალმევი:

„მასწავლებლისა ბედზედა
მრავალჯერ დამიკვნესია...
რა ვუყოთ, მასწავლებელი
დღეს არა ფასობს ჩვენშია.
თუმცა ხსნა ჩვენის ერისა
მხოლოდ და მხოლოდ თქვენშია.“

(მასწავლებელს ლ. ბზვანელს) [25, 28].

თავისი ქვეყნის სიყვარულითა და პატივისცემით შთაგონებული პოეტი სწავლა-აღზრდას დიდ ეროვნულ საქმედ თვლიდა, რასაც მასწავლებლის ღვაწლს უკავშირებდა, ხოლო საქმით ყველაფერი ამის ცხოვრებაში გამტარებელი იყო.

ვაჟა ადამიანის, ბავშვის სულს უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს – „როგორც უზარმაზარ საყდარში იმყოფება ღმერთი, ისე პატარაში. ხალხიც ესეა. ერთი მეორისგან გაირჩევა გარეგანად, მაგრამ შინაარსი, სული ღვთისა უდგიათ“ (საუბარი ბავშვებზე) [4, 98]. ვაჟა საუბრობს ბავშვის შეგრძნებებზე სამყაროს შეცნობისას, ჩვევით აღზრდაზე: „ბავშვი ემალება ძაღლსა, პური არ წამართვასო, ცხოვრებაში კაცებსაც დაემალება, თუნდა თვითონ პურით სავსე გოდრები ედგას, მეზობელს კი ცოლშვილი ეხიცებოდეს შიმშილით“ [4,105] – ჩვეულება კაცს ბავშვობიდან დასჩემდება. თუ კარგად დავაკვირდებით ცუდ ჩვეულებებს, მივხვდებით, რომ მათში აღზრდაა დამნაშავე და არა ბედისწერა. ხშირად ისე ყოფილა, მამა კარგი ჰყოლია, მაგრამ შვილი ქვეყნის ამომგდები გამოსუ-

ლაო – „ხშირად ეგრეც მოხდება ხოლმე, მაგრამ ბედისწერა აქ არაფერ შუაშია“ (საუბარი ბავშვებზედ) [4, 106]. თუმცა არის ხოლმე ისეც, რომ ცხოვრება იმისათნა მაგალითებსაც გვიჩვენებს, წესიერ მშობლებს ავი შვილი გამოუვათ, უწესოებს კი – გულკეთილი და პატიოსანი. ეს იმით აიხსნება, რომ მშობლის გარდა ბავშვზე გარემოსაც აქვს გავლენა, რომელსაც რაც არ უნდა ვეცადოთ, ბავშვს ვერ ავაცილებთ და არც სასურველია, რადგან მან არსებობისთვის ბრძოლაც უნდა ისწავლოს. ამიტომ გარემოს მავენე შედეგი თანდათან უნდა შემცირდეს და ბოლოს სულაც ამოიფხვრას. ესაც აღზრდის მიზანი და სირთულეა. მნიშვნელოვანია, ვაჟას აზრით, სხვისი გამოცდილების მიღება ცხოვრების სავალის გაკვლევისას. ახალ თაობას ამ მხრივ სანიმუშოდ ყოველთვის ძველი თაობა ჰყავს. ვაჟა საუბრობს ბავშვის სიყალბესთან დამოკიდებულებაზე – პატარა მამისგან იღებს მაგალითს, თუ მამა მატყუარაა, შვილიც, უმეტეს შემთხვევაში, „დაუნყებს ქვეყანას ტყუებას, გამოვა ქვეყნის ამომგდები.“ ბოროტად არ იბადება ადამიანი და მის გაბოროტებაში მშობელიაო დამნაშავე, ბავშვის გულფიცხოვა, ბრაზი ნელ-ნელა იზრდება და ამას ჩვენი უყურადღებობა უწყობს ხელსო, ამბობს ვაჟა. არ შეიძლება, ბავშვი აგრესიისთვის გაიმეტო: „ცემით დაშინება შეიძლება კაცისა, გაპატიოსნება კი – არასოდეს. სული, მხოლოდ სული, მოქმედობს სულზე, მხოლოდ გული იცნობს გულსა“ (საუბარი ბავშვებზედ) [4, 107]. თუ შვილისთვის კეთილი გვინდა, საკუთარი კარგი მაგალითი უნდა ვაჩვენოთ, მხოლოდ სიყვარულითა და ჩაგონებით შეიძლება ასწავლოს მშობელმა შვილს სიყვარული, სიკეთე და გონიერება – „ერთს კაცს უნდოდა მუხიდან ნავის გაკეთება, მაგრამ ბოლოს კბილის საჩიჩქნი ჩხირის მეტი ვერაფერი გააკეთა. ეს დაიხსომეთ, მკვიდრად, ნუ დაივინყებთ! ხომ გახსოვსთ, ვაჭარს რომ უნდოდა შვილის გადიდკაცება და ციმბირში კი

ამოაყოფინა თავი. მარტო სურვილი და სიკეთის სიყვარული შვილებისადმი არ კმარა; ცოდნა, შეგნებაა საჭირო“ [4,107]. აი, რა ყოფილა აღზრდაში მთავარი: სიყვარული, რომელსაც ბავშვის უტყუარი ალლო უმაღლესი შეიცნობს და თუ ნამდვილია, მაგალითის სიყვარულის ობიექტისგან აიღებს, ეცდება, მას დაემსგავსოს და კიდევ ცოდნა, განათლება. ასე მივედით მთავართან – განათლებული კაცი რომ მივიღოთ, საჭიროა ცოდნის თანდათანობით, ცოტ-ცოტაობით მიღება. ეს პროცესი სახლის აშენებას ჰგავს, როცა ჯერ საძირკველი იყრება, მერე კედლებს ამოიყვანენ, ძელს ძელზე, ფიცარს ფიცარზე დადებენ. ძველი სკოლა და მისი ზოგიერთი ბიუროკრატი მასწავლებელი ვაჟას არც ზნეობრივად მოსწონს, არც განათლების მხრივ, რადგან ამ შემთხვევაშიც პიროვნულ ყოფაქცევას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. აღსაზრდელის გონებრივი ჰორიზონტის განვითარებას განათლებული პედაგოგი სჭირდება: „თუ მოვესწრობით და სამღვდელოება სკოლებს გამართავს ფშაე-ხევსურეთში, ვსთხოვთ აგვაშორონ იმნაირ პედაგოგებს, როგორიც ზოგიერთა მასწავლებელია. ამ ზოგიერთა მასწავლებლის პედაგოგიური განვითარება მოგაგონებს იმ მთავარდიაკვნის პედაგოგობას, რომელიც ამბად არის მოთხრობილი ერთს რუსულ წიგნში: მამა-მთავარი ჰკითხავს ერთს მონაფეს, ამიხსენი, რას ნიშნავს: „темна вода во облацех?“ მთავრის აღზრდილი შეგირდი უპასუხებს: „Сие не обяснимо“ – ო“ (ფშავის ხევიდამ) [4, 54]. ვაჟა საუბრობს მთის სკოლებში მღვდლის საგანმანათლებლო მისიაზეც და თვლის, რომ მათაც სჭირდებათ განათლებულობა – „დიპლომიანი მღვდლები ხევსურეთს როგორც ჟამს, ისე ერიდებიან, უფრო ყოველ მხრივ სარფიანს სამრევლოებს ეძებენ“ (ერთი კვირა ხევსურეთში) [4, 70]. ხალხის მძიმე ყოფის ერთ-ერთ მიზეზად ვაჟა უსწავლელობას, უცოდინრობას ასახელებს, ეხმაურება რა თავისი კორესპონდენციებით სკოლის გახსნა-დახურვის

საკითხებს („ფშავის ხევიდამ“, „წერილი ფშავის ხევიდამ“) და წერს თუნდაც ხევსურეთში სკოლების დიდ იშვიათობაზე. სკოლის გახსნა კი კარგი იყო, მაგრამ ამას უფრო მძიმე მდგომარეობაში არ უნდა ჩაეგდო ეკონომიკურად გასაცოდავებული ხალხი. საქმე ის იყო, რომ სამღვდელოება კი მოინადინებდა ხოლმე სკოლების გახსნას, მაგრამ ისევ გლეხების ხარჯზე. ამიტომ მათ ვაჟა მიუთითებს, გაჭირვებულ ხალხს ტვირთად არ დააწვენენ და სხვა „წყაროს“ მიმართონ.

ვაჟა-ფშაველა ახალი სკოლის შექმნას ქართველი პედაგოგიკის კლასიკოსის, ი. გოგებაშვილის, შეხედულებებს უკავშირებდა, სწავლების ეროვნული ნიადაგზე განხორციელების შესახებ. იგი ასევე მხარს უჭერდა სკოლისა და ცხოვრების კავშირის იდეას. ვაჟა განსაკუთრებით უსვამს ხაზს მთაში განათლების საჭიროებას. ვაჟა წერს, რომ ხევსურეთზე ჩამორჩენილი განათლების მხრივ არცერთი კუთხე არ არის: „მე ასე ვფიქრობ, პატარა ხევსურებს უყვარსთ სწავლა, სწავლას, ცოდნას იმათ თვალში ფასი სძევს, ცოდნის ქონა მადლი და სახელია, ხოლო უცოდინრობა კეთილის მოკლება, სირცხვილი, სატირელი და სავალალოა... დიდებს ეჯავრებათ სკოლა, ხოლო პატარებს უყვართ. ეს საკვირველი არ არის, რადგან ამისთანა ბნელს ხალხში პატარები უფრო არ არიან ცრუმორწმუნენი, არ გასჯდომიან ჯერ ძვალ-რბილში მშობელთა და მეზობლების ამაო რწმენანი. ჯერ იმათი ტვინი გაურყვნელია და აი სწორედ ეხლაა დრო მთესველისა“ (ერთი კვირა ხევსურეთში) [4, 69]. ვაჟას აზრით, განათლება განაპირობებს ხალხის, ერის ბედს და ამბობს, რომ საანდაზოდ გახდება ის ხალხი, ვინც უარყოფს რიგიან აღზრდასა და განათლებას. თავის წერილში „ცოტა რამ ჩვენის ცხოვრების ავ-კარგისა“ იგი სთხოვს წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას, დააარსოს ე.წ. მოძრავი სკოლები, რადგან თუნდაც ჩვენი ქვეყნის გეოგრაფიული მდებარეობა ამის აუცილებლობაზე

მეტყველებს. საზოგადოებაც, რასაც სკოლებზე ხარჯავდა, იმ ფინანსებით, შეძლებს ბევრად მეტი წერა-კითხვის მცდონე ჰყავდეს, თუმცა ამას არ დაგიდევს და ამიტოა შესაბრალო-სიო.

მარტო სიტყვით ან ცოდნით არ იცნობა კაცი და მისი ღირსება პრაქტიკით, საქმით უნდა შემოწმდეს ანუ ცოდნა არა ცოდნისთვის, არამედ საქმეში გამოყენებული. ასეთ საქმედ მას თუნდაც საბავშვო მწერლობა მიაჩნია. საინტერესოა ვაჟას აზრი ამ უკანასკნელსა და შიო მღვიმელზე – „ჩვენი შიო, ჩვენი შიო და არავინ ფიქრობს იმას, რომ ეს პატარა კაცი იმავე დროს ძალიან დიდი კაცია; მისი ღვაწლი დიდმნიშვნელოვანია. ვინც ბალებს კეთილგონიერად ზრდის, იგია აღმზრდელი და გამაბედნიერებელი ერისა, ვინაიდან სიყრმის დროს დათესილი კეთილი თესლი დიდობაში უხვად გამოიღებს ნაყოფს. ამიტომ აძლევს ჭეშმარიტი პედაგოგიკა უდიდეს მნიშვნელობას დაწყებით სწავლას, სიყრმის დროს მიღებულ შთაბეჭდილებათა; ამ შთაბეჭდილებათა ანკარა წყარო კი ეს „ჩვენი შიო“ გახლავს“ (შიო მღვიმელი) [3, 278]. ნიშანდობლივია სწორედ ვაჟას აზრი იმაზე, რომ ურთულესია საყმაწვილო ნაწარმოების წერა, ეს მხოლოდ ღვთიური ნიჭით მირონცხებულსა და სულით მდიდარ ადამიანს შეუძლია.

იმდროინდელ ბევრ სატკივარზე წერს ვაჟა, რომლებიც ჩვენი დღევანდლობის მოარული სენიცაა. აი, რა ემართებათ ადამიანებს ცალკე უნიგნურობისგან, ცალკე „ვაი, ჭკუისაგან“- „შემოგვიჩვიტ და შემოგვტირით ჟურნალ-გაზეთების რედაქტორნი და გამომცემელნი – ხელის მომწერლები არა გვყავსო. თქვე დალოცვილებო, ვინც ქართული წერა-კითხვა არ იცის, იმას რა ეგაზეთება, და, ვინც იცის და იმას კიდევ არ უნდა ქართული გაზეთი, მორჩა და გათავდა! ძალადობა ხომ არ არის? ასეა: წყალი ნაყე – წყალია. შეაყარე ცერცვი კედელს, იქ რა დააყენებს? ხეზე შასვი ალალიო, რაც არ

არი, არ არიო!...” (თიანური ფელეტონი) [3, 204] – აქ ვაჟას ცრემლიანი იუმორია, რომელზეც ცოტა ქვემოთ ვისაუბრებთ. როგორ შეიძლება, არ გვენიშნოს, როცა ვაჟა იმ საბჭოურ მენტალიტეტზე წერს, მისი დროიდან მოყოლებული ფესვ-გადგმული რომაა ჩვენს საწყალ ცნობიერებაში. განათლებასა და ახალგაზრდობის სწორ აღზრდაზე ზრუნვას შეგნებულ საზოგადოებაში აზრი დაეკარგა – მშობლები შვილს იმიტომ აძლევენ განათლებას, რომ „მოხელე“ გამოვიდეს. მით უფრო ბედნიერია მშობელი, რაც მეტ ფულს იშოვის მისი შვილი, სწავლას კომერციული თვალსაზრისით უყურებენ და ამ უკანასკნელს მათი თვალთახედვით საფუძველი და ღირსება აღარ აქვს: „ჩინოვნიკობა“, თუნდაც არაფერი იცოდე, პრესტიჟულია. მთავარია, თავს არგო და ქვეყანა წყალსაც წაუღია. ან უსწავლელობით თვალახვეული ადამიანი როგორ მიხვდებაო ქვეყნის წყლულსა და სატკივარს? (ცოტა რამ ჩვენის ცხოვრების ავ-კარგისა) – ამ სატკივრის მსხვერპლნი არ ვართ დღესაც ჩვენც და ჩვენი ქვეყანაც?!...

სწორად შენიშნავენ, ვაჟამ ცხოველთა, მცენარეთა, ფრინველთა სამყარო ბავშვთა სულიერ სფეროს დაუნათესავაო. რომ დავუკვირდეთ, რამდენი რამით ემსგავსებიან ვაჟას პერსონაჟები ბავშვებს: სიფაქიზით, უცოდველობითა და უბოროტობით, ბავშვურად ადვილად დასააჩაგრავობითა და შთაბეჭდილებიანობით. ასევე, შთაბეჭდილების ადვილად მიღება და ძნელად დავიწყება, ყველაფრის მტკივნეული განცდა – აი, რა არის მათთვის დამახასიათებელი. აქვე უნდა ითქვას, რომ მწერლის ყველა პედაგოგიკურ შეგონებას სჯობს მისივე პიროვნული მაგალითი – „მაგრამ მაინც მიყვარხარ, მგელო...” – ეს მწერლის სიყვარული, სიბრალული, თანაგრძნობაა. ვაჟას ნაწარმოებებში პერსონაჟის უარყოფითი მხარეები არ გამოირიცხავს მის მიმართ, ვთქვათ, თანაგრძნობას, ხოლო მათი ობიექტისადმი მტრული დამოკიდებულება არ გამო-

ცხავს მათ მოწონებასა და სიყვარულს. ვაჟა შეგნებულად არ სთხოვს პასუხს თავის პერსონაჟებს იმიტომ, რომ საგნებსა და მოვლენებს ერთი მხრიდან, მათი გამოყენება-სარგებლიანობის თვალსაზრისით არ უდგება, არამედ ყოველ მხრივ სინჯავს და საკუთარ ინტერესზე მაღლდება, ივინყებს მას...

ვაჟას პედაგოგიკურ შეხედულებებს (თუნდაც მის კითხვას: – „ნუთუ მუდამ სწავლა ტანჯვა უნდა წარმოვიდგინოთ და არ შემუშავდება ისეთი წესები, რომ სიამოვნებად გადაიქცეს იგი?“) არა მარტო ისტორიული, თანადროული რეზონანსი და მნიშვნელობა აქვს. ერის მომავლის საძირკველი ბავშვის აღზრდაა, მისი მეცნიერული ცოდნით გამდიდრება. ეს კარგად ჰქონდა ვაჟას შეგნებული და მთელი მისი შემოქმედებაც ამას ემსახურება...

თავი 7. ვაჟა-ფშაველა საშინისა და იუმორის შესახებ

ვაჟა-ფშაველას სამყარო ჰეროიკულია. მასში იშვიათად შევხვდებით მოცინარე, მხიარულ პერსონაჟებს, რადგან მწერალი, ძველ ბერძენ ტრაგიკოსთა მსგავსად, ერიდება კომედიურ ტიპაჟებს და თუ მაინც იშველიებს მათ, ისევ მკითხველის ტრაგიკული პათოსისგან შესვენების მიზნით, როგორც თუნდაც შექსპირი.

ასე რომ, ვაჟას სატირა და იუმორი სპეციფიკურია და უფრო მის პუბლიცისტურ ფელეტონებში გვხვდება, ვიდრე მხატვრულ ნაწარმოებებში. დავით კლდიაშვილის არ იყოს, ვაჟას სიცილიც, ირონიაც ცრემლიანია, რომლითაც იგი ეთხოვება წარსულს, რომელიც ველარ ინარჩუნებს ძველ შინაარსს ან-მყოს მიერ შეთავაზებულ ახალ ფორმაში და ეს დარღვეული ჰარმონია აღძრავს სიცილს. აი, მაგალითად, ვაჟას აზრით, ფშაური პოეზია ორ ნაწილად იყოფა – ძველი და ახალი დროისა. ძველ ლექსებში იდეალურობა, ვაჟკაცობა, ზნეობრივი სიმადლეა, ადამიანის სულიერი თუ ფიზიკური სილამაზის შემოკება, მთლიანობით ჰარმონია, ესთეტიკური ფენომენი. აქ გამოყვანილია იდეალური ტიპები, ისეთები, როგორებიც უნდა იყვნენ ადამიანები. ახალი კი რეალიტურია და „მათში ჰკენესის სატირული ნალველი“. მათში გამოყვანილი გმირები არიან ისეთები, როგორებიც არიან ადამიანები სინამდვილეში. ამიტომ აქ არის ნუხილი (რომელიც „ცინიკობამდე

მიდის“) ადამიანის დაკარგულ ბუნებაზე, რომ ხალხურ თქმუ-
ლებებში გაქრნენ დიადი ადამიანები და მათი ადგილი უფრო
დაჩივებულმა, სატირის ობიექტმა დაიკავა. ვაჟა წერს, რომ
სატირას ბადებს ცხოვრების ცვლილება, ერთი ნყობიდან
მეორეში გადასვლა, როგორც იყო მისი თანადროულობა. ამ
ეპოქის თუნდაც ხალხური ლექსებისთვის დამახასიათებელია
უკიდურესი იდეალიზმის შრწყმა უკიდურეს რეალიზმთან.

ვაჟა პირველი შეეხო სატირისა და იუმორის მნიშვნელო-
ბასა და ადგილს ფშაურ ხალხურ პოეზიაში. მან ჩანერა და
განიხილა ამ ჟანრის შესანიშნავი ნიმუშები. სატირისა და
იუმორის გამოვლენის თვასაზრისით გასათვალისწინებელია
ის, რომ ამ მხრივ განსხვავებაა საერთო ქართულსა და ადგი-
ლობრივს, ცალკეული კუთხის ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს
შორის. ფშავ-ხევსურული პოეზიის ენა სპეციფიკურს ხდის ამ
ნიმუშებს, ამიტომაცაა, რომ ისინი არ გავრცელებულა საქარ-
თველოს სხვა კუთხეებში. ფშავსა და ხევსურეთს არ გაუვლია
საზოგადოებრივი განვითარების ის საფეხურები, რომლებიც
საქართველოს სხვა კუთხეებმა გაიარა. სატირისა და იუმო-
რის განვითარების თვალსაზრისით, პრინციპული მნიშვნე-
ლობა აქვს ამ კუთხის პოეზიის ნიმუშებს და ჩვენ შეგვიძლია
დავინახოთ, როგორ ვითარდებოდა აღნიშნული ჟანრი საზო-
გადოების განვითარებასთან ერთად. როგორც ვაჟა გადმოგვ-
ცემს, მელექსეები ერთმანეთს აყვედრიდნენ პირად ნაკლო-
ვანებებს, ყველგან ცნობილსა და გამოაშკარავებულს. თუ
პირადი აუგი არ იყო, მოპირდაპირე მხარე ეძებდა მიზეზს
საგვარეულოში, თუ საგვარეულოშიც არ იყო, მაშინ თემში,
თუ თემშიც არ იყო, სოფელში. ვაჟა გვაცნობებს, რომ ფშავ-
ში განთქმული მელექსე იყო მისივე ღვიძლი ბიძა პარასკევა,
რომელმაც მრავალი სატირული ლექსი შექმნა. პარასკევას
წერა-კითხვის უცოდინრობის გამო, მისი ნაწერები წერილო-
ბით არ შემონახულა. თუმცა დღემდე ცოცხლობს ეს ლექსე-

ბი და ცნობილია ღრმა იუმორით. პარასკევა არ ყოფილა ამ განსხვავებული კილოს, რიტმის ლექსების პირველშემქმნელი. ვაჟა ასევე საუბრობს ორ ფშაველ მელექსეზე: მერცხალასა (გამიხარდიზე) და ჯაბანზეც. ვაჟა საგანგებოდ ჩერდება მერცხალას რეპერტუარზე, რომლის ძირითად თემატიკას ახალი ცხოვრება და კლასობრივი ჩაგვრა წარმოადგენდა. განსაკუთრებით გავრცელებული იყო ფშავში მერცხალას სატირული ლექსები მამასახლისზე, რომლებსაც ამ უკანასკნელის ყურამდეც მიუღწევია, შეხვედრილან კიდეც მერცხალა და მამასახლისი და მერცხალაც „ნაკაფიანებია“.

ვაჟას ფელეტონებში, რომლებშიც გამხატვრულებით მიზნით ავტორი ხან ერთი ფესვდონიმიტ გამოდის, ხან მეორეთი, ზოგადად, ქართული ლიტერატურისთვის, კონკრეტულად კი, თერგდალეულებისთვის დამახასიათებელი „მართლის თქმის“ პრინციპია – „ასეა თუ ისე, ჩვენ სიმართლეს მაინც ნუ ვუღალატებთ, სიმართლეც ვთქვათ, ცილს მოვერიდოთ, გადაჭარბებას, ჭირი გამოვააშკარაოთ, რადგან დაფარული, დამალული ჭირი უფრო მავნებელია, ვიდრე ნათქვამი და გამოცხდებული“ (თიანური ფელეტონი) [3, 219-220] – ესაც ილიასეულია და ეს მჭრელი ირონიაც: „ვინც რა უნდა თქვასო, წისქვილმა კი ფქვასო“. ქართველმა მეფელეტონებმა და კორესპონდენტებმა ეს ანდაზა კარგად უნდა დაიხსომოს, ღრმად ჩაიჭდიოს, ჩაინერგოს გულში, თორემ გაჭირდა საქმე: თუ სადმე რამ ნაკლი ჰნახე სოფლად, დაბად, ან ავი ხმა გესმა, უნდა თვალი მოარიდო და ყურიც მოიყრუო; უნდა ხმა-კრინტი არ დასძრა. იტყვი და, ვაი შენი ბრალი მაშინ!...ვისაც უფრო ბუბმბულიანი ცხვირი აქვს, უწინარეს ყოველთა და ყოვლისა, ის გაატანს წყალსა და ღვარს შენს ნათქვამ-ნაწერს. რით და როგორ? დაგაბრალებს პირადობას, მორჩა და გათავდა. შეიძლება გულუბრყვილო მკითხველი კიდეც დაითანხმოს, ჩაითრიოს“ [3, 219-220].

ვაჟა დიდი რეალისტია, კარგად ხედავს, როგორ ირღვევა ადამიანთა მაღალზნეობრივი იდეალები, ამიტომ მისი სატირის ობიექტიც სწორედ ცივილიზაციის სამოსელში შენიღბული ადამიანთა ზნეობრივი, სულიერი დეგრადაციაა. ვაჟა დიდი ჰუმანისტია და ის არასდროს იქნება ღვარძლიანი, დამცინავი მოვლენასა თუ ადამიანთან მიმართებით, ის წუხს, რომ გარკვეულ გარემოებებში სასაცილო ხდება ბუნების საუკეთესო ქმნილება – ადამიანი. ამიტომ ვაჟას სიცილი, სატირა თუ იუმორი ნალველთან წილნაყარია, რაც არ უნდა წარმოუდგენელი იყოს ტრადიციული გაგებით ეს ტანდემი. აქ შემამსუბუქებელი მისი პუბლიცისტიკის მხატვრულობაცაა, რომელიც არაფრით უშლის ხელს მის რეალისტურობას. წერილში „ბიუროკრატის ჩივილი“ მწერალი სტატსკი სოვეტნიკის აზრებს მისივე პირით წარმოგვიდგენს, მის „ტრფობას“ ბიუროკრატიისადმი, ოღონდ ისე, რომ შეფარულად, მაგრამ აშკარად ჩანს მწერლის პოზიცია მისი ირონიის მიღმა.

ვაჟას აზრით, იუმორის გაგება თავისებურ ნიჭსა და უნარს საჭიროებს, ამიტომაც მისი შეგრძნების უნარი ყველას არ აქვს ან შეგნება არ ჰყოფნის. იუმორის სირთულეშიცაა საქმე, რადგან იგი მოითხოვს მკითხველის შინაგანი კულტურის გარკვეულ დონეს. სატირა უფრო უმოწყალოა ცხოვრების მახინჯი მოვლენებისადმი, ამიტომ ვაჟას აღიარებული გულმონყალებიდან გამომდინარე, მის სატირას ტრადიციული სიმძაფრე აკლია, შეიძლება, მასთან სატირა, როგორც კრიტიკის უკიდურესი ფორმა, არცაა, უფრო იუმორია და გონებამახვილური მხატვრულობა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სხვაგვარად ამხელს ნაკლს ვაჟა მხატვრულ ნაწარმოებებში და სხვაგვარად – პუბლიცისტურ წერილებში. ამ უკანასკნელში მეტია სიმახვილე და სიმძაფრე. მაგალითად, წერილში „ხმა მთიდან“ მგელა ხინკალჭამიაშვილი, რომელსაც „გაბერტყვით“ ემუქრება ერთი მოხელე და რომელიც მანდილოსნების

ქოქოლასა და რისხვას იმსახურებს, თავად ვაჟა-ფშაველაა. მწერალი, რომელიც ყველაფერს დიდი ჰუმანისტის თვალთ უყურებს, იუმორშიც დელიკატურია, სიცილს წარმოადგენს, როგორც ესთეტიკას, მისთვის უცხოა თუნდაც სულმდაბალ-თა და სუსტთა ქირდვა და შეურაცხყოფა, თუმცა დაუფარავად ამხელს ნაკლს, აკრიტიკებს, მისი გულისწყრომა კეთილშობილურია: „ღმერთმა დალოცოს თიანჭერი ინტელიგენტი მაშინ, როდესაც „რეჩს“ ამბობს. „რეჩები“, და „რეჩები“, მერე რა „რეჩები“. ყველაფერზე „რეჩებს“ ამბობენ ესენი...თითქმის კალმასხაც არ სტოვებენ ისე, რომ ქება-დიდება არ მიუძღვნან. სადილზე თითო პირი ათჯერ სიტყვას ამბობს და ნეტავი ერთს საქმეს მაინც აკეთებდეს“ (სოფელი თიანეთი) [4, 50].

ვაჟა-ფშაველა იმხელა მოვლენაა, რომ ცალკე უნდა გამოიკვლიოს კაცმა მისი შემოქმედების სხვადასხვა მხარე. ჩვენ აქ განხილული მეტად სპეციფიკურსა და საინტერესო საკითხის მხოლოდ ზოგიერთი ნიუანსი წარმოვაჩინეთ.

თავი 8. ვაჟა-ფშაველას უსწობი პუბლიკაციები

ვაჟას მდიდარ ლიტერატურულ მემკვიდრეობას სრულად როდი იცნობს მკითხველი. მისი წერილებისა და ნაშრომების ნაწილი დღემდე უცნობი ფსევდონიმებითაა. განვიხილოთ ზოგიერთი მათგანი, რადგან ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების შესწავლისათვის...

ცნობილი ქართული გაზეთის, „ივერიის“, თანამშრომლები, როგორც საერთოდ იმ დროს იყო გავრცელებული, თავიანთ ნაწერებს ხშირად ფსევდონიმითა და ინიციალებით აქვეყნებდნენ. ვაჟასაც, როგორც „ივერიის“ აქტიურ თანამშრომელს, თავისი ფსევდონიმები ჰქონდა: „პარასკევა“, „ვ-ა ფ-ლა“, „იქაური“, „უულიკა გოგოჭური“ და ა. შ. მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული პერიოდული პრესის მცოდნეს უსათუოდ შემჩნეული ექნება ერთი გავრცელებული, საინტერესო პუბლიცისტური მანერა – ფსევდონიმიანი ავტორის პოლემიკა გამოგონილ პირთან. ფიქრობენ, რომ „წერილი მაგობართან“ რუბრიკით დაბეჭდილი სტატიები, რომლებიც მიძღვნილია ერთი ადრესატის, „ძმა ექვთიმესადმი“ და წარმოადგენს ერთმანეთის ლოგიკურ გაგრძელებას, ვაჟა-ფშაველას ეკუთვნის. გამონაკლისია მხოლოდ „მამუკათი“ ხელმოწერილი ერთ-ერთი სტატია – „რამე-რუმე“ („ივერია“, 1890, N173), რომელიც თუმცა ფორმალურად არ შედის ამ წერილების ციკლში, მაგრამ უშუალოდაა დაკავშირებული მათ სერიასთან. სხვაობა მხოლოდ ისაა, რომ „რამე-რუმეში“ აქცენტი უფრო პროვინციის ჭირ-ვარამზეა.

რას შეეხება ეს სტატიები, 14 საინტერესო პუბლიცისტური წერილი? ეს არის მოგონილი პოლემიკა ორ მეგობარს შორის – რუსეთში ხანგრძლივად მყოფ ექვთიმეს ყრმობის მეგობარი მამუკა დროდადრო აცნობს სამშობლოს ცხოვრების ავ-კარგს. მათ ერთისა და იმავე მოვლენისადმი რადიკალურად განსხვავებული შეხედულებები აქვთ. ამ სტატიების ავტორს აშკარად მიზნად ჰქონდა ყოველმხრივ განეხილა 90-იანი წლების საქართველოს ზოგიერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა, ბევრი აქტუალური საკითხი. ეს წერილები გამოირჩევა თავისი აქტუალობით, გარდა ამისა, უაღრესად საინტერესო წერის მანერა და საილუსტრაციო მაგალითები მეტყველებს ავტორის კარგ მომზადებაზე, პატრიოტიზმზე, პოეტურ და ჟურნალისტურ ნიჭიერებაზე. ვის ეკუთვნის ეს წერილები და რა არის მათი ავტორის მიზანი, – ამ საკითხის ასახსნელად გარკვეული არგუმენტებია საჭირო და, აი, ისინიც: 1. გაზეთ „ივერიის“ თანამშრომელსა და ვაჟას ახლო მეგობარს, გრიგოლ აფშინაშვილს, მიეკუთვნება უცნობი ჩანაწერი, რომელიც გ. ლეონიძის სახელობის საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურულ მუზეუმშია დაცული: „მე ვიცი ვაჟას კიდევ ერთი ფსევდონიმი. 1886 თუ შემდეგ წლებში, კარგად აღარ მახსოვს, გაზ. „ივერიაში“ იბეჭდებოდა ცხოვრების სურათები ფელეტონებად სათაურით – „წერილები მეგობართან“ ფსევდონიმით „მამუკა“. ერთხელ კიდევ შემეკითხა, „როგორ მოგწონს ჩემი წერილებიო. ეს წერილები ჭარბად შეიცავენ იუმორს. 1936 წ. 15 დეკემბერი“; 2. ვაჟას პირად არქივში (აკად. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი) არსებობს მისი ხელით დაწერილი ერთი მოზრდილი, უსათაურო, დაუთარილებელი ლექსის ავტოგრაფი („გასწი, იარე“), რომელიც „ერთგული მამუკას“ მიერ „ძმა ექვთიმესადმი“ გაგზავნილი რიგით უკანასკნელი წერილის ორგანული ნაწილია („ივერია“, 1893 წ., N178). ეს ლექსი ვაჟას თხზულებათა გამოცემებში პირველად 1961 წელს

გამოქვეყნდა; 3. ვაჟას ლექსს „სიმღერა“ („გუძღვნი სოფლელ ჭორტიკებს“), რომელიც ლიტერატურის მუზეუმში დაცულ ალ. ფრონელის უბის წიგნაკშია ჩანერილი, თან ერთვის ხელმონერა: „მამუკა – ვაჟა-ფშაველა – ლუკა რაზიკაშვილი“, 1890 წლის 12 აგვისტო; 4. „მამუკას“ „რამე-რუმეს“ შესავალი ნაწილი აბსოლუტური სიზუსტით იმეორებს ვაჟა-ფშაველას ამავე სახელწოდების, მის სიცოცხლეშივე გამოქვეყნებული უთარილო სტატიის შესავალს; 5. „ერთგული მამუკას“ სტატიებში გაბნეული ფშაური ზეპირსიტყვიერების ზოგიერთი ნიმუში ვაჟას უცვლელად აქვს გადატანილი თავის სხვადასხვა პუბლიცისტურ თუ მხატვრულ თხზულებაში; 6. სტატიების ამ ციკლში წამოყენებულ საკითხებს, მცირესა თუ საჭირბოროტოს, ვაჟა ეხება თავის ნაწერებში, უფრო გაღრმავებითა თუ დაკონკრეტებით, საქმის ვითარების შეცვლის ფონზე. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ფსევდონიმი „მამუკა“ ვაჟას ეკუთვნის [44, 174-177] და მწერლის მიერ მისი არჩევაც უსაფუძვლო როდია, – „მამუკა“ ფშავ-ხევსურეთში სახელგანთქმული ვაჟკაცის სახელია და მწერალს იგი მოხსენებულიც ჰყავს თავისი ლიტერატურული მოღვაწეობის დასაწყისში, 1879 წელს „დროებაში“ გამოქვეყნებულ ხალხურ ლექსში „როშკას ატირდნენ დედანი“ – „...ამლით მამუკა მოვიდა. შუქნი თან მაჰყვნენ მზისანი...“. მოგვიანებით კი, 1889 წელს, ვაჟამ ეს სახელი დადებით ლიტერატურულ პერსონაჟადაც გამოიყენა ორ დრამატულ სცენაში.

ამ სტატიებში მიმოხილულია საქართველოს სატკივარი და არსებული რთული მდგომარეობიდან გამოსავლის გზების ძიება. ავტორის აზრით, ქვეყანა განსაცდელის წინაშეა, ყოველდღე მატულობს მშობლიური ენის შინაურ მდევნელთა თუ მის გარეშე დარჩენილთა რიცხვი. ინტელიგენციის დიდი ნაწილის იდეალს კანცელარია წარმოადგენს. ქართველი საზოგადოება გულგრილად შესცქერის ყოველივე ქართულს

- გაზეთს, წიგნს, თეატრს, თაკილობს მშობლიურ ენაზე საუბარს. ბედოვლათ თანანმემამულეთა წყალობით მამა-პაპეული მინა-წყალი უცხოთა ხელში გადადის. იზრდება ადმინისტრაციის თავგასულობა. პოლიცია, მამასახლისი, მღვდელი - ყველა გლეხის მტერია. ავტორს ისიც ანუხებს, რომ ქართველი ახალგაზრდობა არაფერს აკეთებს, არ ირჯება ერის საკეთილდღეოდ. პატრიოტიზმზე აღმატებული კუჭის, პირადი და პრივილეგირებულთა ინტერესია. ნაკლოვანებების მხილებასთან ერთად, ვაჟა ხსნის გზებსაც ეძებს. აღნიშნული მძიმე მოცემულობის შესაცვლელად, მისი აზრით, საჭიროა ხალხის ეროვნული სულისკვეთებით აღზრდა, რომ ოჯახმა პატარაობიდან უნდა შთაუნერგოს მოზარდს მშობლიური ერის სიყვარული. ეს საქმე უნდა გააგრძელოს სკოლამ და აღზარდოს ჯანსაღი თაობა. ამიტომ უნდა გაიზარდოს სკოლების ქსელი და შეიცვალოს სწავლების წესი. მწერლობამ, მეცნიერებამ უნდა გაუღვივოს ადამიანებს ქართული ლიტერატურისა თუ პრესის სიყვარული, უცხო კულტურა და ენა საკუთარის შეზღუდვის ხარჯზე არ უნდა შეისწავლებოდეს, რომ ეს მომაკვდინებელია და ქართველმა ხალხმა არ უნდა გაიზიაროს იმ ერების ბედი, რომლებიც კულტურული წარსულის მიუხედავად ცივილიზაციას ჩამორჩნენ. ავტორი იშველიებს რუსთველს, შექსპირს, სერვანტესს, პუშკინს, ტურგენევს, ბელინსკის, გურამიშვილს, ბარათაშვილს, ხალხური პოეზიის ნიმუშებს, ურთავს ორიგინალურ ლექსებს.

აღსანიშნავია, რომ ამ წერილებში დასმული პრობლემების გადაწვეტისას, სოციალური თუ ეროვნული საკითხების განხილვისას, ვაჟა ტიპურ სამოციანელად წარმოგვიდგება. საინტერესოა ისიც, რომ 1880-93 წლებში გამოქვეყნებული, დღემდე ცნობილი ვაჟას წერილების საერთო რაოდენობა არ აღემატება აქ მიმოხილული სტატიების რიცხვს. ცხადია, ამ მასალის მნიშვნელობა განსაკუთრებულია დიდი ქართველი

მწერლის პუბლიცისტური მემკვიდრეობის შემდგომი შესწავლისათვის.

არის კიდევ ვაჟა-ფშაველას თიანური უცნობი პუბლიკაციები. ისინი სხვადასხვა ფსევდონიმით არის გამოქვეყნებული. მათ შორის ოქტომბრის რევოლუციამდე ჟურნალ-გაზეთებში მრავალი წერილი ქვეყნდებოდა „მოკეთის“ ფსევდონიმით. ავტორთა ნაწილის ვინაობა დღეისთვის დადგენილია: ესენი იყვნენ მწერლები იოსებ იმედაშვილი თუ კონსტანტინე გვარამიძე. მაგრამ ამავე ფსევდონიმით გამოქვეყნებულ წერილთა ნაწილის ავტორის ვინაობა უცნობია. ჩვენ შევჩერდეთ იმ წერილებზე, რომელთა სავარაუდო ავტორი ვაჟა-ფშაველაა. ამ მხრივ საყურადღებოა გაზეთ „ისარში“ 1907 წლის 17 იანვარს „მოკეთის“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებული წერილი „თიანეთი“. ავტორი 1907 წლის ამბებს, თიანელი სოციალ-დემოკრატების საქმიანობას ეხება. აქ საუბარია იმაზე, რომ თიანეთი ეროადერთი კოთხეა, სადაც ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა ფეხი ვერ მოიკიდეს და სხვა პარტიების დამცირებით ცდილობენ ფონს გასვლას, თავის წარმოჩენას, განსაკუთრებით, ჯავრი სჭირთ ფედერალისტებისა. „მოკეთის“ ეს წერილი შინაარსითა და ენით საკმაოდ განსხვავდება ზემონახსენები მწერლებისგან, ამიტომ მათ ვერ ვივარაუდებთ ავტორად, რომელიც თიანეთის დიდი გულშემატკივარი და ახლობელია. ამ წერილის დამწერის ვინაობის დადგენისას ვარაუდი ვაჟა-ფშაველაზე შეჩერდა [45]. 1907 წლის 13 იანვარს თიანეთში წერილ-მემამულეთა წინასაარჩევნო კრებაზე ფედერალისტებმა დეპუტატობის კანდიდატად ვაჟა-ფშაველა წამოაყენეს, თუმცა საკმაო ხმების მიუღებლობის გამო კანდიდატურა არ დამტკიცდა, ნაცვლად ხმის მიცემისა, სოციალ-დემოკრატებმა ვაჟას შეურაცხყოფა მიაყენეს.

ზემოხსენებულ წერილს განაწყენებულმა სოციალ-დემოკრატებმაც უპასუხეს გაზეთ „საყვირში“ იმავე სასელწოდებით

და გააკრიტიკეს ფედერალისტები, ცუდად დაახასიათეს ვაჟა-ფშაველა. ზოგადად, ასეთი კონფლიქტური დამოკიდებულება იყო ფედერალისტებსა და სოციალ-დემოკრატებს შორის და ეს წერილებიც ამისი ანარეკლია. „მოკეთე“ რომ ვაჟას ფსევდონიმია, ამას სხვა ნიშნებიც ადასტურებს, მაგ.: წერილის შინაარსი, თემატიკა, დამახასიათებელი გამოთქმები; „ჩვენი სოფლის პირას ერთი დიდი ლოდი ძეეს, ვინ იცის რამდენი ხანია, მაგრამ იმას არავეისთვის არა ურგია რა.“ – ამ ლოდს ავტორი სოციალ-დემოკრატთა საქმიანობას ადარებს. ვარაუდობენ, რომ ეს სწორედ ის ლოდია, რომელიც ვაჟას სხვა წერილში, „ფიქრებშია“ ნახსენები, რომელიც დროს ჩვენამდე შემოუნახავს, დღესაც ფერშეუცვლელად გდია ჩარგლის მახლობლად ჭალაში და მას ვაჟა სხვა წერილებშიც ხშირად ახსენებს.

1907 წლის 14 თებერვალს „ეკალ-ძმარას“ ფსევდონიმით გაზეთ „ისარში“ დაიბეჭდა წერილი ვრცელი სათაურით „გაზეთი საყვირი და თიანური არჩევნები“. აქ ავტორი ისევ უბრუნდება თიანელ წვრილ მემამულეთა კრებისა და სამაზრო არჩევნების შედეგებს და მკითხველს სოციალ-დემოკრატთა ხრიკებზე მოუთხრობს, არჩევნებში ზედმეტი ხმების მიღების მიზეზებზე. ეს წერილიც, მოკეთის წერილის მსგავსად, გამოირჩევა დიდი მხატვრული გემოვნებით, ცოცხალი, სხარტი, სადა ენით და ერთგვარად „მოკეთის“ წერილ „თიანეთის“ გაგრძელებაა. ამ წერილების შინაარსობრივ-სტილისტური შესწავლის შედეგად მათ ვაჟასეულობას ამტკიცებენ.

1890 წელს გაზეთ „ივერიაში“ „დროებით თიანელის“ ფსევდონიმით ვრცელი კორესპონდენცია გამოქვეყნდა, სათაურით „ხმა პროვინციიდან“. ეს წერილი იუმორისტულია და დაბა თიანეთში არსებულ სოციალურ ნაკლოვანებებსა თუ უკულმართობებს ეხება: ჯარის საზაფხულო ბანაკის გამართვას, ჯარის მიერ მახლობელი მამულების ხელში ჩაგდებას,

გლეხებისათვის სახნავ-სათესის მოსაპოვებლად, ადგილობრივების სხვაგან აბარებდას ლუკმა-პურის საშოვნელად, საქონლის დაავადებას, მასწავლებელთა მიერ სკოლის მიტოვებას და პურის მცხოვრებელთა დადგომას, ახალგაზრდების უსაქმურობას, ლოთობას და ა.შ. ამ წერილს მაზრის ინტელიგენციაში დიდი აყალ-მაყალი მოჰყვა, თუმცა ავტორის ვინაობა ვერ დაადგინეს. ვინ შეიძლებოდა ყოფილიყო ის? მე-19 საუკუნის 90-იან წლებში ვისაც შესტკიოდა გული, ვისაც შეეძლო ასეთი მაღალმხატვრული იუმორით წერა. პეტერბურგიდან დაბრუნების შემდეგ ვაჟა დამკვიდრდა სოფელ ჩარგალში, დედამისეულ ნაფუძარში. მაზრის ცენტრში – თიანეთშიც ხშირად დაიარებოდა. თავისი ფელეტონებისა და კორესპონდენციების არაჩვეულებრივი ციკლით აწვდიდა საზოგადოებას იქაურ ამბებს. ფიქრობენ, რომ ზემოხსენებული წერილიც ამ ციკლის ნაწილად უნდა მივიჩნიოთ. ამას ამტკიცებს წერის მხოლოდ ვაჟასთვის დაშვასითებული მანერა და სხვა წერილებთან აზრების დამთხვევა, სტილი, მწერლისთვის დამახასიათებელი ფრაზეოლოგია, საკითხის დაყენების სპეციფიკა, ნაკლოვანებების მიზეზების მიგნებისა და მათგან გათავისუფლების გზები და ა.შ. ხანგრძლივი კვლევა-ძიების შედეგად დადგინდა, რომ ზოგიერთი ზემოხსენებული და ზოგიერთი სხვა წერილიც, უცნობი პუბლიკაციების ბრწყინვალე ნიმუშები, რომლებზეც აქ არ შევჩერებულვართ („ილდაკნის გმირები“, „თიანეთის მაზრა“, „თიანეთის ვითარება“ და სხვ.), ვაჟა-ფშაველას ლიტერატურული მემკვიდრეობის ნაწილია. რამდენად სანდოა ეს ვერსიები, ამას მომავალი აჩვენებს, რადგან ვაჟა-ფშაველას პრობლემეტიკა, სტილი, ენა და პათოსი თანადროულად აღიქმება დროის სხვა ეპოქალურ ლოკაციებშიც, როგორც ქართული, კლასიკური მემკვიდრეობა.

დასკვნა

მრავალმხრივია ვაჟა-ფშაველას ცხოვრება და მოღვაწეობა: პოეტი, ბელეტრისტი, დრამატურგი, ჟურნალისტი, ეთნოგრაფი, ფოლკლორისტი და მან ღრმა კვალი დატოვა ყველა დარგში. ფართო საუბრის თემაა ვაჟა-ფშაველას ჟურნალისტური მოღვაწეობა, რომელიც გულისხმობს არა მარტო გამოქვეყნებულ წერილებს, კორესპონდენციებს, ფელეტონებს, არამედ რედაქციებში მის პრაქტიკულ ჟურნალისტურ საქმიანობასაც. ავტობიოგრაფიულ ცნობარში, რომელიც 1915 წელსაა დაწერილი, ვაჟა გვაუწყებს, რომ მან წერა პირველად „დროებაში“ 1877-78 წწ. დაიწყო, ხოლო პოეტური მოღვაწეობის დასაწყისად 1880-1881 წწ. ასახელებს. ამგვარად, ვაჟას სამწერლო მოღვაწეობა ჟურნალისტობით დაუწყია, ეს კავშირი ხალხთან და მის გულისთქმასთან არასდროს გაუწყვეტია, ამიტომაც მისი პოეტური მრწამსის, მსოფლმხედველობისა და მოქალაქეობრივი ინტერესების გასაცნობად მეტად მნიშვნელოვანია მისი პუბლიცისტური მემკვიდრეობის შესწავლა. რა მოვლენებს არ ეხება იგი: მთიელთა დაბეჩავებული, მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა, ცრუმორწმუნეობისა და ზოგიერთი ჩვეულების მავნებლობა, სწავლა-განათლების საკითხები. მიუხედავად იმისა, რომ თავის ფელეტონებსა და კორესპონდენციებში ფშავ-ხევსურეთის შესახებ წერდა, მათში საქართველოს ყველა კუთხის ცხოვრების ანარეკლს ვხედავთ, მთიელთა ცხოვრებაზე კი წერდა იმიტომ, რომ ეს ნაკლებად შუქდებოდა იმდროინდელ პრესაში, აკი თვითონაც

აღნიშნავდა ამას. ვაჟას პუბლიცისტიკაში წამოჭრილია და, გარკვეულწილად, გადანაცვეტილი, საფუძვლიანად განხილული იმდროინდელი საქართველოს საჭირობოროტო საკითხები: ეროვნული, სოციალური, ეკონომიკური, ეთნოგრაფიული, განათლების, ქალთა და ა.შ.

ვაჟას პუბლიცისტიკას ახასიათებს ჟანრობრივი მრავალფეროვნება: ფელეტონი, პამფლეტი, შენიშვნა, სტატია, კორესპონდენცია. მწერალი იცნობს ისეთ ცნობილ სახელებს, როგორებიცაა: ბერნე, სპენსერი, ბოკლი, კონტი და ზოგჯერ ანალიტიკურად, კრიტიკით უდგება, აფასებს მათს ნააზრევსაც. ილიას, აკაკისა და ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტური მემკვიდრეობის გვერდით ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკას გამორჩეული ნიშა უჭირავს და საყურადღებო მოვლენაა ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიაში, საზოგადოებრივი აზრის შესწავლისა და განვითარების თვალსაზრისით.

ვაჟას ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან ნიშანდობლივია მისი პოლემიკური, მოკამათე ტონის მქონე მასალა, რომელშიც იგი მოწინააღმდეგეს არწმუნებს, არგუმენტირებულად უმტკიცებს, ირონიულია, იბრძვის და ა.შ. მასთან განხილული საკითხები აქტუალურია და მათზე წარმოებული კამათი იმსახურებს საზოგადოების ყურადღებას, რადგან მოვლენებთან მიმართება, ავტორის ინტერესი და მიდრეკილებები მისი დიდი ნიჭიერებისა და აზროვნების ფართო დიაპაზონის მაჩვენებელია.

ვაჟას პუბლიცისტიკის საერთო ტენდენცია თუ სულისკვეთება მძლავრადაა გამჟღავნებული მის მხატვრულ ნაწარმოებებშიც. მწერალზე მთლიანი, მსოფლმხედველობრივი შთაბეჭდილების შესაქმენლად საჭიროა პუბლიცისტიკისა და მხატვრული ნაწარმოებების ურთიერთმიმართებითი განხილვა. ამ მხრივ აცდენები არ არის ვაჟა-ფშაველასთან. თუმცა ვაჟას ჟურნალისტურ მემკვიდრეობაში ისეთი ფაქტები და

მოვლენებიცაა აქცენტირებული, რომლებიც ნაკლებად შეგვხვდება მის ნაწარმოებებში. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ მის წერილებში თემები და საკითხები მეტი სიმწვავეთა და მჭრელი პირდაპირობითაა გაშუქებული.

ეროვნულ, სოციალ-პოლიტიკურ, საყოფაცხოვრებო თუ ბიოგრაფიულ-შემოქმედებით საკითხთა შორის წამყვანია ეროვნული პრობლემატიკა, როგორც პუბლიცისტიკაში, ისე შემოქმედებაში. ეს გამონეულია ვაჟას მსოფლმხედველობრივ-პოლიტიკური პიროვნული პოზიციითა და აზროვნებით. აქ მასწავლებლად გვევლინება ილია ჭავჭავაძე და მისი ეროვნული კონცეფცია და ვაჟა-ფშაველა თავისი სიმძაფრითა და მრავალფეროვნებით ილიას გვერდით დგას, იქნება ეს მხატვრული შემოქმედება თუ პუბლიცისტიკა. კონკრეტულ ფაქტთა განზოგადებით ვაჟა იმ დასკვნამდე მიდის, რომ არაჩვეულებრივი წარსულის მქონე ქართველ ერს, მისი ენის, ისტორიისა და ლიტერატურიდან გამომდინარე, რომლის დღევანდელობაც, უარყოფითი ტენდენციების მიუხედავად, ჯანსაღი და აქტუალურია, მომავალი აქვს, რაც მის დამოუკიდებლად არსებობა-განვითარებას გულისხმობს.

ცალკე ციკლია ვაჟას ის წერილები, რომლებშიც მისივე ყოფა-ცხოვრების საკითხებია განხილულ-განმარტებული. მცირე ადგილი არ უჭირავს მის პუბლიცისტურ-პოლემიკურ მემკვიდრეობაში ლიტერატურულ თემატიკას. რაც შეეხება ვაჟას ჟურნალისტურ სტილსა და მანერას, უპირველესად, იგი მოწინააღმდეგის დებულების სისუსტეს გვიჩვენებს, ხოლო შემდეგ აყალიბებს საპირისპირო აზრს, მყარი და საინტერესო არგუმენტაციით. მისი მსჯელობა ძალიან ეფექტურია. ზოგიერთ წერილში მოწინააღმდეგის ძირითადი დებულება კი არ არის გადმოცემული და პოლემისტი დამამტკიცებელ დოკუმენტებს კი არ განიხილავს, საპირისპირო თეზისს გვანდის სათანადო არგუმენტაციით. არის მომენტები, როცა ვაჟა

თავს იკავებს და დეტალურად არ აანალიზებს მოწინააღმდეგის თეზისს, არც საპირისპირო მოსაზრებას განიხილავს ვრცლად, რადგან მოწინააღმდეგის დებულება ისეთი უსუსურია, მსჯელობას არ საჭიროებს. სწორედ ასეთ მომენტებში იშველიებს სატირულ-იუმორისტულ ტონს, გამოთქმებს, რომლითაც მწერალი ემოციას აძლიერებს, კამათს ამკვეთრებს და ამბობს იმას, რისი აშკარად გამჟღავნებაც რთულია. ბევრგან ვაჟა თავაზიანი და ტაქტიანიცაა, სატირულობისგან დაცლილი, თუმცა ეს მის კრიტიკულ გამონათქვამებს ორმხრიობასა და მეტ დამაჯერებლობას მატებს. ვაჟა არასდროს ამცირებს მოწინააღმდეგეს პირადი თვისებისა თუ ფიზიკური ნაკლის მითითებით. ეს მის სულიერ სიმაღლეზე, დიდსულოვნებაზე მეტყველებს (რომელიც მის მხატვრულ შემოქმედებაშიც ვლინდება) და იმაზეც, რომ პოლემისტისთვის ყველაზე მთავარი სიმართლის დადგენაა. მაღალმხატვრულობა, როგორც პუბლიცისტური თვითგამოხატვის უფრო მომგებიანი ფორმა იმდროინდელი ცენზურის თვალის ასახვევად, ვაჟა-ფშაველას წერილებს მის მხატვრულ შემოქმედებასთან უფრო აახლოებს და „ანათესავებს“.

ვაჟას მხატვრულ შემოქმედებას რაც შეეხება, მისთვის დამახასიათებელ თვისებებს ვაჟა ასე აცნობიერებს: „უსულო საგნებს სული ჩავბერე, ავასაუბრე ლოდები კლდისა“. ასეთი უნარი მხოლოდ სინამდვილის ჭეშმარიტად პოეტური თვალსაწიერიდან მჭვრეტი ხელოვანისთვისაა დამახასიათებელი, რომელიც ყოველ საგანსა და მოვლენას თავის ღირებულებას უნარჩუნებს, მათში სხვისთვის დაფარულს აღმოაჩენს. მწერლის ღირსეული პიროვნება და მისთვის პიროვნულობის დიდად ღირებულებოვნება კარგად ჩანს მის ნაწერებში. ნიჭიერი მწერლის მთავარი თვისება მომავლის რწმენააო, წერს ვაჟა და, მართლაც, ნათელი სხივია მისი სიმტკიცე და ოპტიმიზმი: „არ მიბობღია დაბლა ქვემძრომად, მაღლა დავფრინავ რო-

გორც გავაზი" ან „რაც უნდა ჭირი მომკერძო, ბილწთ არ შა-
ვეკვრი ზავითა“. კიდევ ერთი თვისება, რომელიც დიდი შემო-
ქმედისთვის უნდა იყოს დამახასიათებელი, მწერლის აზრით,
ეს მოკრძალებაა, რომელიც კი არ ამდაბლებს, პიროვნულად
ამაღლებს მას. მწერლის ყოველ ფრაზაში ჩანს ადამიანისადმი
პატივისცემა. ვაჟას ფენომენი ადამიანისა და ბუნების ყოველი
წარმონაქმნის თავისთავადი, განუმეორებელი ღირებულების
აღიარებაა. მის შემოქმედებაში არ არის დამამაცირებელი
ტონი, დაცინვა ან გაკილვა რომელიმე პერსონაჟისა, რადგან
დასახასიათებელი ობიექტი არ არის ვაჟასთან გაუფასურე-
ბეული და არარად მიჩნეული. მის მხატვრულ მასალაში არ
გვხვდება ზნეობრივად მდარე და დაბალი მოცემულობა, სკა-
ბრეზული გამოთქმები თუ ხორცის პრიმატი. მის გმირებშიც
წარმმართველია საკუთარი პიროვნების ღირსების გრძნობა.
ისინი სრულიად შეგნებულად დგამენ ამა თუ იმ საბედის-
წერო ნაბიჯს და მათი მოქმედება არ არის გრძნობასაყო-
ლილი ადამიანის მოქმედება. მათ, როგორც მათ შემქმნელს,
ახასიათებთ ტრადიციისა თუ სიძველისადმი პატივისცემა.
ისტორიულობაც ვაჟასთან ეროვნულ ტრადიციათა ჩვენებას
ემსახურება, ვიდრე რომელიმე ისტორიულ ფაქტს აშუქებდეს.
ზოგადად, ეროვნულობაა მისი შემოქმედების (პუბლიცისტი-
კისა თუ მხატვრული ნაწარმოებების) ერთ სისტემად შემე-
ვრელი.

როგორ მკითხველს გულისხმობს ვაჟა ფშაველას პუბლი-
ცისტიკა თუ მხატვრული შემოქმედება? ამ უკანასკნელს რაც
შეეხება, როგორც მარტივისა და გენიალურის გამაერთიანე-
ბელი მოცემულობა, გულისგულამდე აღწევს სწორედ თავი-
სი ექსპრესიულობით, დააფიქრებს, ყოფიერების, ადამიანის
სულის სიღრმეებში ჩაახედებს თვით ყველაზე ნაკლებგანათ-
ლებულ ადამიანსაც კი. ამასთან დაკავშირებით ხომ ვაჟაც
იგონებს, როგორ ჰკითხა ერთმა უსწავლელმა ფშაველმა,

ხომ საქართველოს თავისუფლებას გულისხმობ, როცა ამბობ: „ელირსებაო ლუხუმსა ლაშარის გორზე დადგომაო“. ეს ის უცნაური, აუხსნელი, მეტაფიზიკური კავშირია მწერალსა და მკითხველს შორის, რომელიც ყველას გამოგვიცდია, როცა შემოქმედის სათქმელი ამოგვიცნია. რაც შეეხება ვაჟას პუბლიცისტიკას, აქ ცოტა სხვაგვარადაა საქმე და მისი მკითხველიც განსწავლული უნდა იყოს, რომ ჩასწვდეს, კარგად გაერკვეს იმ სოციალურ, ეროვნულ თუ ზოგადსაკაცობრიო პრობლემატიკაში, რომელსაც მწერალი აწვდის და ალლო აულოს პუბლიცისტიკის მიზანდასახულობას, რომ დაგვარწმუნოს რაღაცაში, თანაგანცდა აღძრას და შეიძინოს მწერლის, როგორც ენობრივი პიროვნების, აპერცეფციული ბაზა ანუ მოცემული მასალა დამკვიდრდეს მკითხველის მეხსიერებაში, როგორც მნიშვნელოვანი გამოცდილება.

ასე რომ, ვაჟას მხატვრულ შემოქმედებასა და პუბლიცისტიკაში, მიუხედავად გამოხატვის ხერხების განსხვავებულობისა, ლოგიკური თუ სახეობრივი აზროვნების შერწყმით გაუბზარავი მსოფლმხედველობრივი კრედოს მქონე, გამთლიანებული მწერლის ლინგვოპერსონა გვიმზერს, რომელშიც არაა რომელიმეს დომინირება და დაბალანსებულადაა შერწყმული აზროვნების ორი სხვადასხვა, ლოგიკური და გრძნობად-ემოციური ნაკადი.

ABSTRACT

The thesis subject "Axiological Communication in Vazha-Pshavela's Creative Works" is dedicated to the value system of the great writers, which is manifested in his poetry or publications in various emanations. It is an attempt to show how it is extended in two different types of thinking (logical or specific) and how they fit into the author's lingvo-person. Here we are talking about the ideas, ideals, views and principles that underlie human life and show the writer's ideological credo in two different forms of expression, but in unity. The theme shows the similarities and the differences between mass media (spontaneity or time constraints) and literature (individual but for mass addressee) as two thinking systems that reflect the national mentality and promote the human values. The press is a link between the event and the reader; it is a mediator-popularizer, which also stipulates the influence of literature. The journalism enriches the writer's world outlook, brings it closer to reality. If the publication "leads us down the ground", reminds us the reality, offers a variety of themes, clarifies the essence of events, refines our style, the literature quotes the specific thinking even for covering the censure, it is enriched with artistry and expresses an unspoken, so we often refer to it as publicity, or even to that event, that just the difficulty of the era arises a highlighting of publicity (direct appreciation of the fact), when the poetry is less useful for representing some of the events. For its part, even the journalism is indebted to literature, as a literary writing arises aesthetical delighting, therefore it diversifies public and political publications. That is why editors and publishers tried to attract the talented writers. By means

of the press, as a propaganda, the great Georgian writers achieved their primary goal: to provide progressive ideas to the public, to understand its troubles and to improve the lives of the people. The journalism and the literature improve and reinforce each another, so a thorough study of one of them means to take the specifics of the other into account. This is the reason of the rich publicist legacy of the writers of the 19th century and the fact that even Vazha-Pshavela began writing as a publicist. The Georgian literature of the 19th century is heavily indebted to journalism, and vice versa. They also had a common purpose: to fight, to strive not only for cultural but also for political and ideological perfection of society. The great Georgian writers of that era were the best journalists and the Georgian press was developed just by their leadership and direct involvement. In collaboration with the press, they were refining a culture of writing and creative mastery. The abundance of writers in journalism has even defined the peculiarity of our press – it has become literary.

The given scientific work demonstrates that in order to identify the author's value system, creative or worldview credo, in addition to the artistic world, his publications need to be studied (Vazha is distinguished by genre diversity: feuilleton, pamphlet, note, article, correspondence). Although Vazha's publications are focused on many of the facts and events that are less common in his works, the topics and issues are more closely covered, there is not a deviation to common literary perceptions and tendencies, and this should undoubtedly be considered as a dignity of the writer. Vazha-Pshavela's ideological-political position caused the fact that the national problems are leading in his publications and literature between national, social-political, domestic or biographical-creative issues. Vazha-Pshavela stands alongside Ilia with the intensity and diversity of his publicism. However, it should be noted that the reader of a different category is required in this case: if Vazha's artistic creativity, with its expressivity, is pathetic for an uneducated reader, his publications consider the educated reader

In Vazha's artistic and publicist work, despite the ways of expression, a Lingoperson of the integrated writer having unflawed ideological credo, with two balanced, logical and emotional stream of thought, is looking at us.

having an intuition and an ability to access to social, national or human problems.

This thesis subject is the first attempt to systematize the less studied publicistic legacy of Vazha-Pshavela. Here, by certain principle, the letters of the great writer are grouped according to the themes and discussed in relation to his creative works in valuable respect.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. კოტეტიშვილი ვ., რჩეული ნაწერები, „საბჭოთა საქართველო“, 1965.
2. ტაბიძე ნ., წერილები მხატვრულ-პუბლიცისტური ოსტატობის შესახებ, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1978.
3. ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1964.
4. ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. X, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1964.
5. კაშია ჯ., გველის მჭამელი, 1990.
6. „ცისარტყელა“ N5, „ნაკადული“, თბ., 1970.
7. ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი 10 ტომად, ინგოროყვას რედაქტორობით, თბ. 1953.
8. ყუბანეიშვილი ს., ვაჟა-ფშაველა, დოკუმენტები და მასალები, „სახელგამი“, 1937.
9. ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. III, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1964.
10. ჩხენკელი თ., ტრაგიკული ნიღბები, „განათლება“, თბ., 1971.
11. ლუნდბერგი ე., ღოღობერიძე ე., ხუციშვილი, ს., ვაჟა-ფშაველა, „მერანი“, 1977.

12. ბენაშვილი დ., ვაჟა-ფშაველა, შემოქმედი და მოაზროვნე, „საბჭოთა მწერალი“, თბ., 1961.
13. აბაშიძე კ., ეტიუდები, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1970.
14. კიკნაძე გრ., ლიტერატურის თეორიისა და ისტორიის საკითხები, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1978.
15. კიკნაძე გრ., ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, „სახელგამი“, თბ., 1957.
16. ვაჟა-ფშაველას ხუთი პოემა, საიუბილეო კრებული, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1975.
17. Чирков Н. М., О стиле Достоевского, «Наука», Москва, 1967.
18. Джемс В. Многообразие религиозного опыта, Москва, 1910.
19. ბარნოვი ვ., თხზულებანი, IX, 1964.
20. ზანდუკელი მ., თხზულებანი, III, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1978.
21. ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IV, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1964.
22. აბაშიძე კ., ეტიუდები, II, 1919.
23. დანელია ს., ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი, 1927.
24. კოტეტიშვილი ვ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1959.
25. ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. II, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1964.
26. ვაჟა-ფშაველა, თხზულებანი, 1990.
27. ევგენიძე ი., ვაჟა-ფშაველა, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“ 1989.
28. ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. I, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1964.

29. შარაბიძე თ., ქრისტიანული მოტივები ვაჟა-ფშაველას შე-
პოქმედებაში, თბილისი 2005.
30. Мистическое Богословие (Послание к Тимофею святого Дио-
нисия Ареопажита), «Путь к истине», Киев, 1991.
31. გამსახურდია ზ., წერილები ესეები, „ხელოვნება“, თბ., 1991.
32. Рафаил, Архимандрит, Проповеди, кн. III, Тб, 1990.
33. იოანე 1, 3-24.
34. ფსალმუნი 50, 19.
35. ყიფიანი მ. ქართული სულიერების გზაზე, „ხარება“, თბ.,
2006.
36. იაკობი 4, 9-10.
37. Аверинцев С.С., Поэтика ранневизантийской литературы, «Нау-
ка», М., 1977.
38. ჩიქოვანი მ., ქართული ხალხური სიტყვიერების ისტორია,
სამეცნიერო მეთოდური კაბინეტის გამომცემლობა, თბი-
ლისი, 1956.
39. ქიქოძე გ., ვაჟა-ფშაველა, ეთნოგრაფიული წერილები, წინა-
სიტყვაობა, თბ., 1937.
40. ჩხენკელი თ., „ლიტერატურული საქართველო“, 1976, N38.
41. ჩიქობავა არნ., დიალექტიზმების საკითხისათვის „ვეფხის-
ტყაოსანში“, „ენიმკის მოამბე“, ტ. 3, 1938.
42. ნაკაშიძე ი., ვაჟა-ფშაველას პოეზია, „კვალი“, 1886.
43. გამსახურდია კ., თბულებანი ათ ტომად, ტ. VIII, თბილისი,
„საქართველოს ზაცნე“.
44. ლეკიშვილი ს., ვაჟა-ფშაველას უცნობი პუბლიცისტური
წერილების სერია „ივერიის“ (1889-1893 წწ.) ფურცლებზე,
„მნათობი“, 1969, N1.

45. აბრამიშვილი ვლ., ვაჟა-ფშაველას თიანური უცნობი პუბლიკაციები, „ახალი თიანეთი“, 1977, 21, 26, 30 ივლისი.
46. ტაბიძე ნ., წერილები მხატვრულ-პუბლიცისტური ოსტატობის შესახებ, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1978.
47. Почепцов Г., ТЕОРИЯ КОММУНИКАЦИИ, Санкт-Петербург, 1971.
48. Философский словарь под редакцией И. Т. Фролова, Издание четвертое, М. Политисдат, 1980.
49. Чавчавадзе Н., Культура и Ценности, «Мецნიერება», Тბ.,1984.
50. Walton K. Mimesis as make-believe In: Lamarque P., Olsen S.H. Truth, fiction and literature. – Oxford, 1994.

შინაარსი	5
შესავალი	7
თავი 1. ადამიანი, რომის ღირებულება	20
1.1. პიროვნება და თავისუფლება	20
1.2. ადამიანის კონცეფცია ვაჟა-ფშაველას პოემებში („სტუმარ-მასპინძელი“, „გველის მჭამელი“)	29
თავი 2. სოციალური და პატრიოტული	49
2.1. ეროვნული და სოციალური მოტივები ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკაში	49
2.2. რაინდული სულის აპოლოგია	61
თავი 3. ნელიზაცია ვაჟა-ფშაველასთან	71
3.1. მთის სარწმუნოების ფენომენზე ვაჟა-ფშაველას წერილებში	71
3.2. ქრისტიანობაზე ვაჟა-ფშაველასთან	82
თავი 4. ვაჟა-ფშაველა, რომის ფოტოგრაფი	99
4.1. ვაჟას ეთნოგრაფიული წერილები	99
4.2. ვაჟას ენის შესახებ	115

თავი 5. ღიბარაშენი-ესთეთიკური შეხედულებანი	122
5.1. ვაჟა-ფშაველა, როგორც რუსთველოლოგი.....	122
5.2. ვაჟა-ფშაველა პოეზიასა და მწერალზე.....	130
თავი 6. ვაჟა-ფშაველა ბავშვებსა და სწავლა-აღზრდაზე	140
თავი 7. ვაჟა-ფშაველა საბჭოთა და იუგოსლავიის შესახებ.....	148
თავი 8. ვაჟა-ფშაველას უსწორო პუბლიკაციები.....	153
დასკვნა.....	160
ABSTRACT.....	166
გამოყენებული ლიტერატურა	169

